

ทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรค
มีองค์ ๘ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย : ศึกษาเฉพาะกรณี
โรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

AN ATTITUDE AND THE UNDERSTANDING OF BUDDHISM WITH SPECIAL
REFERENCE TO THE NOBLE EIGHTFOLD PATH OF SECONDARY
SCHOOL STUDENTS : A CASE STUDY OF PHOTISARNPHITTAYAKORN
SCHOOL, TALINGCHAN DISTRICT, BANGKOK

นางบุญเรือน เทียรทอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๖

ISBN 974-364-141-6

ทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรค
มีองค์ ๘ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย : ศึกษาเฉพาะกรณี
โรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

นางบุญเรือน เทียรทอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

AN ATTITUDE AND THE UNDERSTANDING OF BUDDHISM WITH SPECIAL
REFERENCE TO THE NOBLE EIGHTFOLD PATH OF SECONDARY
SCHOOL STUDENTS : A CASE STUDY OF PHOTISARNPHITTAYAKORN
SCHOOL, TALINGCHAN DISTRICT, BANGKOK

MRS. BOONREAN THEANTHONG

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)
In
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
2004

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(พระมหาเทียบ สิริธาดา)

.....กรรมการ

(พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ)

.....กรรมการ

()

.....กรรมการ

()

.....กรรมการ

()

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ (ประสิทธิ์ พุทฺธมฺหฺรฺสฺ) ประธานกรรมการ

ศ.ดร.จันทน์ อติวัฒนสิทธิ์ กรรมการ

พ.อ.(พิเศษ) ดร.วีระ วงศ์สรรค์ กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ทศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรค
มีองค์ ๘ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย : ศึกษาเฉพาะกรณี
โรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

ผู้วิจัย : นางบุญเรือน เทียรทอง

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาพระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ ป.ธ.๕, พธ.บ., M.A., Ph.D.
: ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ ป.ธ.๖, พธ.บ., M.A., Ph.D.
: พ.อ.(พิเศษ) ดร.วีระ วงศ์สวรรค์, กศ.ด.

วันสำเร็จการศึกษา : ๓ กรกฎาคม ๒๕๔๗

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความหมายของคำสอนที่เน้น
หลักธรรมเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา และเพื่อศึกษาทัศนคติและความ
เข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอน
ปลาย โรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

จากการศึกษาพบว่า คำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นความจริงตามกฎธรรมชาติ มนุษย์
เป็นผู้สามารถฝึกฝนและพัฒนาตนเองได้ด้วยการศึกษาฝึกหัดพัฒนาทางด้านพฤติกรรม จิตใจ และ
ปัญญา โดยปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ในหมวดปัญญาได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ
หมวดศีลได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ หมวดสมาธิได้แก่ สัมมาวายามะ
สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จนสามารถแก้ปัญหภายใน (จิตใจ) และภายนอก (สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ) ทั้ง
ของตนเองและของผู้อื่นจนทำให้เกิดความสุขได้ ในส่วนของการศึกษาภาคสนามพบว่า
กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีความเข้าใจและมีทัศนคติที่ดี
ต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดังตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘

Thesis Title : An attitude and the understanding of Buddhism with special reference to the Noble Eightfold Path of Secondary School Students
: A case study of Photisarnphittayakorn School, Talingchan District, Bangkok

Researcher : Mrs. Boonrean Theanthong

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakhrupalad Suwatthanachariyakhun Pali V, B.A., M.A., Ph.D.
: Prof. Dr. Chamnong Adiwatthanasit Pali VI, BA, MA, Ph.D.
: Senior. Colonel. Dr. Veera Wongsawan, Ph.D.

Date of Graduation : July 3, 2004

ABSTRACT

This research aims at studying and analyzing the meaning of Buddhist teaching with special reference to the Noble Eightfold Path in the Buddhism and studying the attitude and the understanding of Buddhist teachings related to the Noble Eightfold Path held by secondary school students: A case study of Photisarnpittayakorn School, Talingchan District, Bangkok.

From the study, it is found that Buddhist teaching is the truth of natural law, and the human beings are able to train and develop themselves through education and the development of their behavior, minds and intellect by following the Noble Eightfold Path which can be summarized in three groups:- right view and right thought are grouped in wisdom (**Panyā**), right speech, right action and right livelihood, in morality (**Sīla**), and right effort, right mindfulness and right concentration, in concentration (**Samādhi**). Through the practice of the Noble Eightfold Path, one is able to solve inner (mental) problems and outer ones (environments) in oneself and others. This will bring about happiness to oneself and others. From the field work, the findings show that the

sample group has general knowledge of Buddhism, the understanding of Buddhist teaching and the good attitude towards leading a moral lives according to the Noble Eightfold Path.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จาก พระมหาสมจินต์ สมุมาปัญญา โภ
พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ (ประสิทธิ์ พรหมรังสี) ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ พ.อ.(พิเศษ) ดร.วีระ
วงศ์สุวรรณ และที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ให้การชี้แนะแนวทางการศึกษา ให้กำลังใจและกระตุ้น
เตือนสติมาโดยตลอด และ พระมหาเทียบ สิริวาโน พระมหาสุเทพ สุภณฺฑิต ที่คอยเตือนและให้
คำปรึกษาอย่างต่อเนื่องด้วยดีอย่างสม่ำเสมอ และขอขอบคุณ พระครูใบฎีกาสนั่น ทวยรุกโข
บรรณารักษ์ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัยที่ให้ความอนุเคราะห์เรื่องการยืมเอกสารและวิทยานิพนธ์
ต่าง ๆ พร้อมทั้ง พระมหาภาสกรณ์ ปิโยภาโส รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และพระเถระอีกหลายรูปที่
ความช่วยเหลือแนะนำ

นอกจากนี้ ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณ นายปรีชา บุญคมรัตน์ ผู้อำนวยการโรงเรียนโพธิสาร
พิทยากร ผู้อำนวยการโรงเรียนนวมวิทย์พาราม และผู้อำนวยการโรงเรียนฤทธิณรงค์รอน ที่อำนวยความสะดวก
อนุญาตให้แจกแบบสอบถามในสถานศึกษา และบุคคลที่มีส่วนทำให้การวิจัยสำเร็จ
ลุล่วงได้ด้วยดี คือนางเฉลิมศรี วิวัฒน์วานิชกุล และนายสุรพงษ์ จันลิม ที่ช่วยแจกแบบ
แบบสอบถามและช่วยรับภาระจัดเก็บข้อมูลรวบรวมให้จนครบ ส่วนข้อมูลที่เป็นหลักฐานในคัมภีร์ทาง
พระพุทธศาสนาได้รับความอุปถัมภ์จาก ศ.(พิเศษ) อติศักดิ์ ทองบุญ นายรังษี สุทนต์ นายสุชญา
ยาสุกแสง สุดท้ายผู้ที่คอยสนับสนุนส่งเสริมจนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จัดทำเป็นรูปเล่ม คือ บิดามารดา
สามีและบุตรธิดาทุกคน

สิ่งที่เป็นสาระประโยชน์จากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้ศึกษาขอมอบเป็นธรรมทาน แก่ผู้ที่
ต้องการศึกษาค้นคว้า และขออนุญาตเป็นพุทธบูชาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็น
ศาสดาเอกของโลก พร้อมทั้งขอให้านิสงส์นั้นบังเกิดแก่ผู้ที่มีส่วนช่วยเหลือสนับสนุนทั้งที่ได้เอ่ย
นามและมีได้เอ่ยนามก็ตาม ขอจงเป็นผู้มีส่วนในกุศลนี้ด้วย

นางบุญเรือน เทียรทอง

๓ มิถุนายน ๒๕๔๗

คำอธิบายการใช้สัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในการศึกษาคำนี้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ ฉบับภาษาบาลีอ้างอิงโดยพระครู อักษรย่อคัมภีร์. (บาลี) เล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ม.อ.(บาลี) ๑๔/๓๐๑/๒๗๒. หมายถึง มัชฌิมนิกาย อุपरินุณาสกปาติ เล่มที่ ๑๔ ข้อที่ ๓๐๑ หน้า ๒๗๒ ส่วนฉบับภาษาไทยอ้างอิงโดยพระครู อักษรย่อคัมภีร์ (ไทย). เล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ม.ม.(ไทย) ๑๒/๒๔๐/๒๐๒ หมายถึง มัชฌิมนิกายมูลปณณาสก เล่มที่ ๑๒ ข้อที่ ๒๔๐ หน้า ๒๐๒ นอกจากนี้ยังมีบางส่วนที่อ้างอิงคำแปลภาษาไทยโดยพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ในหนังสือพุทธธรรม ซึ่งผู้ศึกษาอ้างอิงโดยพระครู อักษรย่อคัมภีร์. เล่ม / ข้อ / หน้า ตามที่ปรากฏในหนังสือพุทธธรรม พร้อมระบุแหล่งอ้างอิง เช่น อ.ป.ญจก. ๒๒/๕๓-๕๔/๙๒-๙๔. ดูใน พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๘๐๓-๘๐๔.

พระไตรปิฎก

วิ.ม. (บาลี)	=	วินยปิฎก มหาอรรถปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินยปิฎก มหาอรรถ (ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	=	สุตตปิฎก ทีฆนิกาย มหาอรรถปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตปิฎก ทีฆนิกาย มหาอรรถ (ภาษาไทย)
ที.ปา (บาลี)	=	สุตตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ปา.(ไทย)	=	สุตตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม.(บาลี)	=	สุตตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.ม.(ไทย)	=	สุตตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.ม.(บาลี)	=	สุตตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.ม.(ไทย)	=	สุตตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.อ.(บาลี)	=	สุตตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินุณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.อ.(ไทย)	=	สุตตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินุณาสก (ภาษาไทย)
ส.ส.(บาลี)	=	สุตตปิฎก สังกตนิิกาย สคาถวรรคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.ส.(ไทย)	=	สุตตปิฎก สังกตนิิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)
ส.ม.(บาลี)	=	สุตตปิฎก สังกตนิิกาย มหาอรรถวรรคปาติ (ภาษาบาลี)

- อง.ตึก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)
- อง.ปญจก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)
- ขุ.ธ.(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
- ขุ.สุ.(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต (ภาษาไทย)
- ขุ.ชา.(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก (ภาษาไทย)
- อภิ.สง.(บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงคฺคณีปาติ (ภาษาบาลี)
- อภิ.วิ.(บาลี) = อภิธมฺมปิฎก วิภงฺคปาติ (ภาษาบาลี)
- อภิ.วิ.(ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)

อรรถกถา

- ที.ม.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวิลาสิณี มหาวคฺคอุคฺคอุคฺค (ภาษาบาลี)
- ที.ปา.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวิลาสิณี ปาฎิกวคฺคอุคฺคอุคฺค (ภาษาบาลี)

ฎีกา

- ที.ม.ฎีกา.(บาลี) = ทีฆนิกาย ลีนตฺถปฺปกาสนี มหาวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
คำอธิบายการใช้สัญลักษณ์และคำย่อ	จ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา	๕
๑.๔ ขอบเขตของการศึกษา	๕
๑.๕ วิธีดำเนินการศึกษา	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา	๖
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีและเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติและคำสอนทางพระพุทธศาสนา	๗
๒.๒ คำสอนสำคัญ ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา	๑๙
๒.๓ สาระสำคัญของอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา	๓๑
๒.๔ ทัศนคติเกี่ยวกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาของสังคมชาวพุทธในประเทศไทย	๕๘
๒.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖๓
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการศึกษา	๖๘
๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๖๘
๓.๒ เครื่องมือและคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	๖๙
๓.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๗๒
๓.๔ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้	๗๒
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๗๔
๔.๑ ลักษณะเบื้องต้นของกลุ่มตัวอย่าง	๗๔
๔.๒ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา	๗๙

๔.๓ คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘	๙๗
บทที่ ๕ สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ	๑๐๐
๕.๑ การสรุปผลการศึกษา	๑๐๐
๕.๒ ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษา	๑๐๒
๕.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาคั้งต่อไป	๑๐๒
ภาคผนวก	๑๐๓
ก แบบสอบถามวัดทัศนคติและความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอน ทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘	๑๐๔
บรรณานุกรม	๑๑๒
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๗

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๒.๑ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาทิฐิ	๔๐
๒.๒ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาสังกัปปะ	๔๑
๒.๓ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาวาจา	๔๑
๒.๔ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมากัมมันตะ	๔๔
๒.๕ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาอาชีวะ	๔๗
๒.๖ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาวายามะ	๕๐
๒.๗ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาสติ	๕๔
๒.๘ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาสมาธิ	๕๘
๒.๙ สรุปความสัมพันธ์ระหว่างอริยมรรคมีองค์ ๘ กับหลักไตรสิกขา	๕๘
๓.๑ แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่าง นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย	๖๙
๔.๑ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับเพศของกลุ่มตัวอย่าง	๗๕
๔.๒ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับช่วงอายุของกลุ่มตัวอย่าง	๗๕
๔.๓ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง	๗๖
๔.๔ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับอาชีพผู้ปกครองของกลุ่มตัวอย่าง	๗๖
๔.๕ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับรายได้ผู้ปกครองของกลุ่มตัวอย่าง	๗๗
๔.๖ แสดงจำนวนและร้อยละ เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของกลุ่มตัวอย่าง	๗๘
๔.๗ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับความรู้ทางธรรมของกลุ่มตัวอย่าง	๗๙
๔.๘ แสดงระดับความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง	๘๐
๔.๙ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ (ข้อที่ ๑ สัมมาทิฐิ) ของกลุ่มตัวอย่าง	๘๒
๔.๑๐ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ (ข้อที่ ๒ สัมมาสังกัปปะ) ของกลุ่มตัวอย่าง	๘๔
๔.๑๑ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ (ข้อที่ ๓ สัมมาวาจา) ของกลุ่มตัวอย่าง	๘๖
๔.๑๒ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ (ข้อที่ ๔ สัมมากัมมันตะ) ของกลุ่มตัวอย่าง	๘๘
๔.๑๓ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘	

(ข้อที่ ๔ สัมมาอาชีวะ) ของกลุ่มตัวอย่าง	๙๐
๔.๑๔ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘	
(ข้อที่ ๔ สัมมาวายามะ) ของกลุ่มตัวอย่าง	๙๒
๔.๑๕ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘	
(ข้อที่ ๗ สัมมาสติ) ของกลุ่มตัวอย่าง	๙๔
๔.๑๖ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘	
(ข้อที่ ๘ สัมมาสมาธิ) ของกลุ่มตัวอย่าง	๙๖
๔.๑๗ แสดงผลรวมของความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และระดับทัศนคติและความ	
เข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ของกลุ่มตัวอย่าง	๙๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นแหล่งวัฒนธรรมเก่าแก่แห่งหนึ่งของสุวรรณภูมิ การดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยสมัยก่อนจะอยู่กันอย่างพี่น้อง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มีความเคารพและนับถือตามอาวุโส ผู้ใดมีอายุมากกว่าก็จะได้รับการยกย่องเรียกเป็น พี่ ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขสงบเรียบร้อย ทั้งนี้เพราะได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงศรัทธาเลื่อมใสแผ่ขยายไปสู่พลสกนิกรจนเป็นศาสนาประจำชาติไทยตั้งแต่สมัยตั้งราชอาณาจักรสุโขทัยสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ความสำคัญของพระพุทธศาสนาอยู่ที่หลักธรรมคำสั่งสอนที่มุ่งเน้นให้มนุษย์ฝึกพัฒนาตนเพื่อยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นสู่ความเป็นอริยบุคคลตั้งแต่ระดับโสดาบันซึ่งเป็นอริยบุคคลขั้นต้นที่ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีล ๕ อย่างมั่นคงจนเข้าสู่ความเป็นอริยบุคคลขั้นสูงสุดคืออรหัตต์ซึ่งหมายถึงบุคคลที่อบรมจิตเจริญปัญญาจนหมดกิเลส หมดอวิชชา ดับตัณหา เข้าสู่วิมุตติสุข โดยในกระบวนการพัฒนาจิตและเจริญปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนานั้นจะต้องดำเนินไปตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า “มนุษย์เป็นผู้ที่สามารถฝึกอบรมและพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา และดำเนินชีวิตให้ดีงามโดยปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ จนบรรลุเป้าหมายสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้” และเหมือนที่ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กล่าวไว้ว่า “ชีวิตเป็นสิ่งที่พัฒนาและต้องพัฒนาให้ถึงจุดหมายปลายทาง คือเป็นชีวิตที่เย็นและเป็นประโยชน์”^๒ ดังนั้น มนุษย์จึงจำเป็นที่จะ “ต้องพัฒนาชีวิตของแต่ละคนให้มีค่าหรือเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยพัฒนาด้านพฤติกรรมด้วยการควบคุม กาย วาจา พัฒนาด้านจิต ให้มีจิตที่ตั้งมั่น และการพัฒนาปัญญา โดยดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ ๘ เพื่อสันติสุขของตนเองและสังคมอย่างถาวร”^๓

^๑ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **แก่นแท้พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๖๓-๗๔.

^๒ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **ชีวิตเป็นสิ่งที่พัฒนาได้**, (กรุงเทพมหานคร : อตัมมโย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒.

^๓ คู่มือ พระมหาอุทัย ญาณธโร, **พุทธวิถีแห่งสังคม ปรัชญาสังคมเมืองและการเมืองของพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘๔-๑๙๑, ๑๙๘-๑๙๙.

การที่พระพุทธศาสนาสอนให้ผู้ประพฤติปฏิบัติเป็นคนดี สามารถควบคุมกาย วาจา และใจได้ ทำให้พระพุทธศาสนามีความสำคัญและมีบทบาทต่อการปกครองและควบคุมสังคม ให้สงบร่มเย็น พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทรงให้ความสำคัญแก่พระพุทธศาสนา พร้อมทั้งยกย่องให้เป็นสถาบันหลักหนึ่งในสามของสถาบันชาติ มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สืบทอดต่อกันมาโดยลำดับ โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่สำคัญในการนำพระธรรมซึ่งเป็นหลักคำสอน ของพระพุทธศาสนาออกเผยแผ่ อบรมคุณธรรมและศีลธรรมแก่คนในสังคมไทย ทำให้คนใน สังคมไทยอยู่ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ไม่เดือดร้อน ไม่ต้องทุรนทุรายด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง เข้าใจชีวิตและกฎแห่งธรรมชาติ พร้อมจะอยู่กับธรรมชาติอย่างกลมกลืนกัน

ปัจจุบันสังคมไทยมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะมีการสื่อสารที่ไร้พรมแดน (Globalization) ประชาชนสามารถติดต่อสื่อสารกันใน เวลาอันรวดเร็วจากภูมิภาคหนึ่งสู่อีกภูมิภาคหนึ่ง มีความเจริญทางด้านวัตถุสูงสุด วัฒนธรรมและ การศึกษาจากตะวันตกเข้าสู่สังคมไทยอย่างต่อเนื่อง โดยปราศจากการกีดกันกรองของผู้มีอำนาจใน สังคม เป็นเหตุปัจจัยให้คนไทยมีความทุกข์ด้านร่างกายและจิตใจเนื่องจากต้องดิ้นรนแสวงหา ปัจจัย ๔ เพื่อความอยู่รอด จนบางครั้งเกิดการแก่งแย่งแบ่งเป็นพรรคพวก เพราะการรีบเร่งกอบโกย ผลประโยชน์ให้ตนเองและพวกพ้องเป็นชนวนนำไปสู่ความขัดแย้ง การทะเลาะวิวาท เนื่องจาก ทุกคนต่างมีความต้องการและแสวงหาความสุขความสบายทางวัตถุจนละทิ้งคุณธรรม ศีลธรรมที่ เพาะบ่มและสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ สถาบันครอบครัวซึ่งถือว่าเป็นสถาบันที่สำคัญมากในสังคม ก็ได้รับผลกระทบกระเทือนอย่างมาก เนื่องจากหน้าที่สำคัญที่สุดของความเป็นพ่อแม่คือการให้ ความรักความอบอุ่นและเป็นกัลยาณมิตรที่ดีของลูก เพื่อสร้างให้ลูกเกิดความเชื่อมั่น มีจิตใจ ที่เข้มแข็ง ไม่อ่อนไหวง่ายต่อสิ่งยั่วยุในทางที่สร้างปัญหาจนเกิดการกระทำความผิด ดังนั้น นอกจากพ่อแม่จะทำหน้าที่ในการเลี้ยงดูลูกแล้ว ยังต้องทำตัวเป็นแบบอย่างในการเสพบริโภควัตถุ อย่างมีสติสัมปชัญญะ แต่จากการดิ้นรนแสวงหาวัตถุเพื่อนำมาปรนเปรอตนเองและครอบครัว บนพื้นฐานของทัศนคติหรือค่านิยมที่ผิดพลาดย่อมเป็นเหตุให้หน้าที่ของความเป็นพ่อแม่ไม่สมบูรณ์ เป็นสาเหตุให้สถาบันครอบครัวไม่สามารถผลิตสมาชิกที่มีคุณภาพให้แก่สังคมได้ เป็นผลสืบเนื่อง ให้เกิดปัญหาสังคมดังที่ปรากฏอยู่มากมายในปัจจุบัน ดังที่ เสกสรรค์ ทองคำบรรจง ได้กล่าวไว้ว่า “สังคมไทยและสังคมโลกในยุคปัจจุบันกำลังมีปัญหาหลาย ๆ มิติของสังคม เกิดความเสื่อมโทรม

ของศีลธรรมตั้งแต่ครอบครัว สถาบัน หน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน ยอมรับค่านิยมทางด้านวัตถุมากกว่าคุณธรรมเพราะความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี”^๔

ทางการศึกษา ครูซึ่งสังคมคาดหวังว่าจะเป็นผู้สร้างเยาวชนให้เป็นคนดีมีคุณภาพ เป็นผู้ให้ความรู้ สร้างลูกศิษย์ให้รู้จักคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น ทำให้ลูกศิษย์มีความรู้ คู่คุณธรรม แต่เนื่องจากความเจริญดังกล่าวข้างต้นเข้ามาสู่สังคมไทยอย่างรวดเร็วจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ครูบางส่วนตกเป็นทาสของวัตถุนิยมจนลืมจรรยาบรรณของความเป็นครู เยาวชนจึงเริ่มขาดแคลนคุณธรรมที่เป็นกัลยาณมิตรคอยเป็นต้นแบบในการอบรมสั่งสอนปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการคิด การพิจารณาอย่างแยบคายที่เรียกว่า “โยโสมนสิการ” เพื่อนำมาแก้ไขปัญหามิใช่ชีวิตประจำวัน เมื่อเยาวชนขาดที่พึ่งทั้งทางครอบครัวและสถาบันการศึกษา จึงทำให้เยาวชนอ้างว้างไร้หลักยึดเหนี่ยว ในขณะที่อิทธิพลของเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันมากยิ่งขึ้น จึงเป็นเหตุให้เกิดการสร้างค่านิยมใหม่ในหมู่วัยรุ่น โดยให้คุณค่าแก่วัตถุมากกว่าคุณธรรมและศีลธรรม คนยุคใหม่มองศาสนาว่าเป็นองค์การที่มอมเมาประชาชนให้ลุ่มหลง งมงาย ล้าหลัง ไม่ทันสมัย คนส่วนใหญ่ของสังคมต่างมุ่งมันศึกษาหาความรู้วิทยากรจากตะวันตก เพื่อสร้างความได้เปรียบและเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกความสบายแก่ตนเองและพวกพ้อง แม้ว่าสิ่งที่กระทำจะเป็นสาเหตุแห่งการสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นก็ตาม สังคมในปัจจุบันจึงประสบกับปัญหามากมายโดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนที่ส่วนใหญ่อยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งเป็นวัยที่อยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต อ่อนไหวต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมาก ทำให้จิตใจของคนวัยนี้ถูกชักจูงให้เคลิบเคลิ้มหลงไหลไปตามกระแสวัตถุนิยม ถูกอวิชชาเข้าครอบงำ จิตใจของวัยรุ่นกลุ่มนี้จึงต้องตกเป็นทาสของวัตถุนิยมกระทั่งยอมทำสิ่งต่าง ๆ ที่ผิดกฎหมายบ้านเมืองและผิดศีลธรรม สร้างปัญหาและความวุ่นวายให้กับสังคมอย่างต่อเนื่อง เช่น มั่วสุมเสพยาเสพติด ขยายบริการทางเพศ การทำแท้งเถื่อนของนักเรียน นักศึกษา การทะเลาะวิวาท ยกพวกตีกัน การทำผิดระเบียบสถานศึกษา คนชราและทารกถูกทอดทิ้งมากขึ้น เป็นต้น

เยาวชนถือเป็นทรัพยากรสำคัญของประเทศชาติในอนาคต ดังนั้น เพื่อให้เยาวชนได้เติบโตขึ้นเป็นประชากรที่ถึงประสงค์ของประเทศชาติ จึงจำเป็นต้องเร่งปลูกฝังสิ่งที่ดีงามให้แก่เยาวชน เพื่อให้สามารถพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีคุณธรรมดำเนินชีวิตที่ดีงาม เป็นมนุษยชาติ

^๔ เสกสรรค์ ทองคำบรรจง, การศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา : การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง, วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต , สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๔๕.

สมบุรณ์ทั้งทางกาย วาจา และใจตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาดังที่ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ดังนี้

การพัฒนาคนตามหลักทางพระพุทธศาสนา ต้องตั้งอยู่บนฐานแห่งหลัก ความสัมพันธ์ของชีวิตสามด้าน ได้แก่การพัฒนาพฤติกรรม การพัฒนาจิตใจ พัฒนา ปัญญา สาเหตุที่มีการพัฒนาทั้งสามด้าน เพราะการจะพัฒนาให้มีการแสดงพฤติกรรม ที่ดีงามและถูกต้องออกมาได้นั้น ปัญญาก็ต้องอาศัยอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เพื่อสื่อความรู้จากภายนอกเข้ามา โดยมีจิตใจเป็นฐานให้เกิดความตั้งมั่น เพื่อให้ ปัญญาเป็นตัวชี้ นำ กำกับ ควบคุม พัฒนา ทำหน้าที่ปลดปล่อยให้เกิดอิสรภาพแก่ พฤติกรรมและจิตใจ หลักความสัมพันธ์ของชีวิตทั้งสามด้านนี้ คือ กระบวนการพัฒนา มนุษย์ให้เกิดการเรียนรู้ตามสภาวะที่เป็นจริงของธรรมชาติ (เป็นผู้มีวิชา มีชีวิตอยู่ด้วย ปัญญา พ้นจากความทุกข์ด้วยการกำจัดสาเหตุแห่งทุกข์ได้โดยการปฏิบัติตาม มรรคมรรค ๘)^๕

การแก้ปัญหาหรือการพัฒนาของเยาวชนด้วยหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นทางเลือกสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของเยาวชนไทยในปัจจุบัน และเพื่อพัฒนาประเทศชาติ ให้ก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ความสงบสุขและสันติภาพอย่างถาวร

จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาข้างต้นจึงนำมาสู่ความสนใจศึกษาทัศนคติและความเข้าใจต่อ คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย : ศึกษา เฉพาะกรณีโรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร เพื่อค้นหาคำตอบที่เป็น โครงสร้างเชิงพฤติกรรม ปรับปรุงแล้วนำมาวินิจฉัยและแก้ไขปัญหาให้กับสังคมต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความหมายของคำสอนที่เน้นหลักธรรม เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

๒) เพื่อศึกษาทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับ อริยมรรคมีองค์ ๘ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

^๕ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), แก่นแท้พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา ,๒๕๔๓), หน้า ๖๓-๗๔.

๑.๓ คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

- ทัศนคติ^๖ หมายถึง ความรู้สึกนึกคิด และแนวทางการปฏิบัติหรือทำที่ที่มีต่อ
หลักธรรมเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘
- ค่านิยม^๗ หมายถึง คุณลักษณะใด ๆ หรือคุณค่าที่ให้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘
- เยาวชน^๘ หมายถึงบุคคลที่มีอายุเกิน ๑๔ ปี บริบูรณ์แต่ยังไม่ถึง ๑๘ ปี บริบูรณ์
- มัธยมศึกษาตอนปลาย^๙ หมายถึง นักเรียนที่กำลังเรียน เรียนอยู่ระดับชั้น ม.๔-๖
- กัลยาณมิตร^{๑๐} หมายถึง เพื่อนที่ดี มิตรผู้ที่มีคุณอันบัณฑิตพึงนับ

๑.๔ ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาจากเอกสารประเภทต่าง ๆ ดังนี้

๑) ศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ
อันได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสอื่น ๆ และเอกสารชั้นทุติยภูมิ อันได้แก่
วิทยานิพนธ์ งานวิจัย เอกสาร และหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๒) ศึกษาภาคสนาม (Field Research) เพื่อสอบถามทัศนคติและความเข้าใจต่อคำ
สอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ จากประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือนักเรียน
มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร โดยเลือก
สุ่มตัวอย่างนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ จำนวน ๑๕๐ คน เป็นกลุ่มศึกษา

๑.๕ วิธีดำเนินการศึกษา

๑) ศึกษาค้นคว้าเอกสารจากแหล่งข้อมูลระดับปฐมภูมิและทุติยภูมิเพื่อกำหนดกรอบ
แนวคิดในการศึกษา

๒) ศึกษาภาคสนามโดยมีขั้นตอนดังนี้

(๑) สร้างแบบสอบถามในการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

^๖ ไพบูลย์ ช่างเขียน, ดร., **สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : แพรวพิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๗.

^๗ ยนต์ ชุ่มจิตร์, ผ.ศ., **ปรัชญา และคุณธรรมสำหรับครู**, (กรุงเทพมหานคร : แพรวพิทยา ๒๕๒๖), หน้า ๗๗.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖๒.

^๙ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๘**, หน้า ๖๒๘.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑.

(๒) นำแบบสอบถามไปทดลองเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างทดลองที่มีคุณลักษณะเดียวกับกลุ่มตัวอย่างที่จะทำการศึกษาแล้วนำผลที่ได้มาวิเคราะห์โดยปรีกษาผู้เชี่ยวชาญเพื่อปรับปรุงแบบสอบถาม

(๓) นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้วไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง

(๔) นำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามมาวิเคราะห์โดยใช้สถิติพื้นฐาน คือ ค่าร้อยละ (Percent) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเฉลี่ยเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) โดยใช้โปรแกรม SPSS-V.๑๐

(๕) สรุปผลการศึกษา

(๖) นำเสนอผลการศึกษา

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

๑) ทราบหลักธรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อนำมาพัฒนาตนเองและสังคม

๒) ทราบวิธีการนำหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนามาปฏิบัติ แล้วนำผลไปเผยแพร่แก่ตนเองและสังคมในโอกาสต่อไป

๓) ทราบข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างศึกษาเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการแก้ไขและพัฒนาคุณธรรมศีลธรรมและจริยธรรมให้เกิดขึ้นกับนักเรียนหรือเยาวชนในสังคม

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร นี้ ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็น ๕ ส่วน คือ

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติและคำสอนทางพระพุทธศาสนา
- ๒.๒ คำสอนสำคัญ ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- ๒.๓ สาระสำคัญของอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
- ๒.๔ ทัศนคติเกี่ยวกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาของสังคมชาวพุทธในประเทศไทย
- ๒.๕ ทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑. แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติและคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ก. ความหมายของทัศนคติ

คำว่า "ทัศนคติ" เป็นคำสมาส ระหว่าง คำว่า "ทัศนะ" แปลว่า ความเห็น หรือสิ่งที่เห็น การแสดง กับคำว่า "คติ" แปลว่า แบบอย่าง วิธี แนวทาง เมื่อนำคำสองคำมารวมกันจึงแปลว่า "แนวความคิดเห็น"^๑ ในสังคมไทยเราจะได้ยินคำว่าทัศนคติกันบ่อยมาก ความหมายทั่ว ๆ ไปมักจะแปลว่าความคิดเห็นของปัจเจกบุคคลต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งได้พบเห็นจากประสบการณ์ แล้วแสดงออกทางกายหรือวาจาเพื่อตอบรับหรือปฏิเสธต่อสิ่งนั้น ๆ

นักวิชาการด้านสังคมวิทยา นักจิตวิทยา ต่างให้คำจำกัดความหรือคำนิยามของทัศนคติ ในลักษณะที่แตกต่าง ๆ กัน ดังนี้

ซีคอร์ด และ แบคแมน (Secord & Backman) กล่าวว่า "ทัศนคติ ได้แก่ ความรู้สึกทางอารมณ์ (effective component) ที่แสดงออกมาสืบหน้าท่าทาง ความรู้สึกทางความคิด (cognitive component) ที่ประมวลมาจากความเชื่อ (belief) ความคิดรวบยอด (concept) หรือ การรับรู้ (perception) ต่อสิ่งนั้น ซึ่งขึ้นอยู่กับค่านิยม จนเกิดความโน้มเอียงล่วงหน้าที่จะปฏิบัติหรือแสดงออกต่อสิ่งนั้น"

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์), ๒๕๒๖, หน้า ๓๘๙.

นิวโคม (Newcomb) กล่าวว่า “การรับข่าวสารที่เปลี่ยนแปลงได้ อาจมีผลทำให้ทัศนคติที่มีต่อสิ่งนั้นเปลี่ยนแปลงไปได้”

ฟอสเตอร์ (Charles R. Foster) กล่าวว่า “บุคคลใดจะมีทัศนคติต่อสิ่งใดนั้น มักขึ้นอยู่กับภาวะการณ์ของสิ่งแวดล้อม กล่าวคือบุคคลนั้นมีแนวโน้มที่จะมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งนั้นหรือไม่เพียงใด”^๒

กอร์ดอน ดับเบิลยู เทรนดิส (Gordon W. Triandis) กล่าวว่า “ทัศนคติเป็นภาวะทางจิตที่ทำให้มนุษย์พร้อมที่จะโต้ตอบสิ่งแวดล้อมเสมอ จากประสบการณ์ และเป็นตัวกำหนดทิศทางให้บุคคลตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง”

คริทซ์ และ ครัทฟิลด์ (Kretch & Crutchfield) กล่าวว่า “ทัศนคติเป็นผลรวมของกระบวนการที่ก่อให้เกิดแรงจูงใจ อารมณ์ การรับรู้และกระบวนการรู้การเข้าใจเกี่ยวกับประสบการณ์รอบตัวบุคคล”

โดนัลด์ ที แคมเบล (Donald T. Campbell) กล่าวว่า “ทัศนคติทางสังคมเป็นการตอบสนองอย่างมั่นคงต่อวัตถุทางสังคม”

ดดับเบิลยู อัลพอร์ท (G.W. Allport) กล่าวว่า “ทัศนคติเป็นสภาวะทางจิตที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของบุคคล และมีอิทธิพลในการกำหนดทิศทางต่อปฏิกิริยาที่มีต่อเหตุการณ์หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่บุคคลนั้นเกี่ยวข้อง”

บุค และ เซลทิตซ์ (Book & Selltitz) กล่าวว่า “ทัศนคติเป็นส่วนหนึ่งของบรรดาส่วนต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลในการที่จะกำหนดพฤติกรรม ที่จะมีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด รวมทั้งความซื่อ ความเชื่อและความรู้สึกต่อสิ่งนั้น”^๓

โจนาธาน แอล ฟรีดแมน (Jonathan L. Freedman et. Al) กล่าวว่า “ทัศนคติเป็นระบบที่มีลักษณะมั่นคงอันหนึ่งซึ่งประกอบด้วย องค์ประกอบด้านความรู้ความเข้าใจ องค์ประกอบทางด้านความรู้สึก และองค์ประกอบทางด้านแนวโน้มเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำ”

นิพนธ์ แจ็งเอี่ยม กล่าวว่า “ทัศนคติเป็นสิ่งที่อยู่ในจิตใจของบุคคลที่จะตอบสนองต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปในทิศทางหนึ่ง ซึ่งเราไม่สามารถสังเกตหรือวัดได้โดยตรง แต่เราสามารถรู้ได้โดยดูจากพฤติกรรมของบุคคลว่าจะตอบสนองต่อสิ่งเร้าอย่างไร”^๔

^๒ ดูใน ไพบูลย์ ช่างเรียน, **สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ผดุงพิทยากำกัด, ๒๕๑๖) หน้า ๔๙- ๕๐.

^๓ ดูใน ทิตยา สุวรรณะชญ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๗๘.

อ้อมเดือน สดมณี กล่าวว่่า “ทัศนคติเป็นความรู้สึกทางด้านบวกและลบของแต่ละบุคคลที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ทำให้บุคคลพร้อมที่จะตอบโต้ออกมาเป็นพฤติกรรม”^๕

ดวงเดือน พันธุมนาวิน กล่าวว่่า “ทัศนคติ หมายถึง ความพร้อมในการกระทำของบุคคลต่อสิ่งใด บุคคลใด ความพร้อมดังกล่าวของบุคคลเห็นได้จากพฤติกรรมที่บุคคลแสดงต่อสิ่งนั้นว่าชอบหรือไม่ชอบ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย”^๖

ประภาเพ็ญ สุวรรณ กล่าวว่่า “ทัศนคติคือความคิดเห็นซึ่งมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบเป็นส่วนที่พร้อมที่จะมีปฏิริยาเฉพาะอย่างต่อสถานการณ์ภายนอก”^๗

ทัศนคติเป็นสิ่งที่ได้มาจากประสบการณ์ และการเรียนรู้ ซึ่งทุกคนสามารถทำให้เกิดขึ้นได้ แต่จะผิดหรือถูกนั้นขึ้นอยู่กับการเรียนรู้หรือการรับข้อมูล ดังที่ สุชา-สุรางค์ จันทรเอม กล่าวว่่า “ทัศนคติมิได้ติดตัวมาแต่เกิด แต่มาจากประสบการณ์ และการเรียนรู้ของบุคคล ดังนั้นทัศนคติจึงอาจจะเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่ได้รับเพิ่มขึ้น และอาจจะช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของทัศนคติ และประสบการณ์ใหม่ที่ได้รับ”^๘

โดยสรุป ทัศนคติเป็นความรู้สึกที่แสดงออกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ทั้งรัก ชอบ โกรธเกลียด ฯลฯ ต่อสังคม โดยทัศนคตินั้น เป็นไปได้ทั้งทางลบและทางบวก ทัศนคตินี้เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ของบุคคล แล้วส่งผลให้บุคคลนั้นพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมทั้งด้านดีและไม่ดีออกมาเพื่อโต้ตอบ

การจัดการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาของไทยในปัจจุบัน ได้บรรจุหลักสูตรพระพุทธศาสนาเป็นวิชาเรียนเพื่อปลูกฝังให้เกิดเจตคติที่ดีในการประพฤติปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว สังคม และประเทศชาติ โดยให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนาในแง่ต่าง ๆ ได้เรียนรู้พุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา ชาวพุทธตัวอย่าง หลักธรรมที่สำคัญตามความเหมาะสมกับวัย บทบาทและความสำคัญของพระสงฆ์ต่อ

^๕ อวยชัย ชะบาและคณะ, **พฤติกรรมมนุษย์ในองค์กร**, หน่วยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๑, หน้า ๕๐๓.

^๕ อ้อมเดือน สดมณี, “เอกสารประกอบการสอนจิตวิทยาสังคม”, หน้า ๑๐๓.

^๖ ดวงเดือน พันธุมนาวิน, **คำบรรยายวิชาจิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘), เอกสารอัดสำเนา.

^๗ ประภาเพ็ญ สุวรรณ, **ทัศนคติ การวัดการเปลี่ยนแปลงและพฤติกรรมอนามัย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๒๐), หน้า ๓.

^๘ สุชา – สุรางค์ เอมจันทร์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๒๐), หน้า ๑๐๔.

สังคมไทย การปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์ การเรียนเรื่องพระไตรปิฎก หน้าที่ชาวพุทธ การบริหารจิตเจริญปัญญา และมรรยาทการปฏิบัติตนเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยที่ในระดับชั้นประถมศึกษาจะเป็นหลักสูตรที่นักเรียนต้องเรียนร่วมในวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย ส่วนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย เป็นหลักสูตรที่บรรจุเป็นวิชาเลือกเสรี ที่นักเรียนต้องเรียนสัปดาห์ละ ๑ คาบ

จากหลักสูตรการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาและสภาพแวดล้อมของสังคมไทยที่มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธนั้น ในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ผู้ศึกษามีความประสงค์จะทราบทัศนคติและความเข้าใจของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายที่มีต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ดังจะกล่าวไว้ในตอนต่อไป

ข. ความหมายของคำสอนทางพระพุทธศาสนา

“คำสอน” หมายถึง เสียงพูดที่บอกวิชาความรู้ให้ หรือ เสียงพูดที่แสดงให้เข้าใจ โดยวิธีบอกหรือทำให้เห็นเป็นตัวอย่างเพื่อให้รู้ดีรู้ชั่ว

“พระพุทธศาสนา” แยกศัพท์ได้ ๓ คำ คือ “พระ” มาจาก “วร” แปลว่า ประเสริฐ เป็นคำยกย่อง “พุทธะ” แปลว่า ท่านผู้ตรัสรู้แล้ว ผู้รู้หรือยัสจ ๔ อย่างถ่องแท้^๙ “ศาสนา” หมายถึง คำสอน คำสั่งสอน ลัทธิความเชื่อถืออย่างหนึ่ง พร้อมด้วยหลักคำสอน ลัทธิพิธี องค์กร และกิจการทั่วไปของหมู่ชนผู้นับถือลัทธิความเชื่ออย่างนั้น ๆ ทั้งหมด^{๑๐}

นอกจากนี้ ยังมีผู้ให้นิยามความหมายของพระพุทธศาสนากว้างขวางออกไปอีก เช่น

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน) ได้ให้ความหมายของพระพุทธศาสนาว่า “พระพุทธศาสนา แปลว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ได้แก่การเทศน์แสดงธรรมของพระพุทธเจ้า คือเป็นการสั่งสอนแนะนำฝึกอบรมแก่ทุก ๆ คนโดยตรงจากพระพุทธเจ้าถึงคนโดยตรงที่สุด ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นได้ชื่อว่าเห็นเรา”^{๑๑}

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ให้ความหมายว่า “พระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำที่จะถ่ายถอนเสียจากกิเลส อันเป็นเหตุให้เกิดโรคสูงสุดหรือโรคกิเลสที่เสียดแทงบุคคล ทำให้บุคคลมีความทุกข์ร้อนทั้งส่วนตนและส่วนรวม เมื่อผู้ใดเป็นผู้ถอนความยึดถือว่าตัวตนได้แล้ว

^๙ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙. (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘๙.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๑.

^{๑๑} สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน), หลักพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๗๔-๘๓.

ก็เท่ากับเป็นผู้ถอนสมุฏฐานของโรคนั้นได้โดยสิ้นเชิง เราไม่เคยรู้จักโรคอันนี้ เราไม่เคยรู้จักสมุฏฐานของโรคซึ่งมีมาแต่ก่อนจนกระทั่งพระพุทธเจ้าได้บังเกิดขึ้นในโลก”^{๑๒}

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของพระพุทธศาสนาว่า

เป็นคำสอนเรื่องความจริงของชีวิต ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติ แล้วให้มนุษย์รู้เท่าทันด้วยการฝึกหัดตน ให้เดินตามทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา อริยมรรคมีองค์ ๘ ให้ถูกต้อง ผู้นั้นก็เข้าสู่กระบวนการของธรรมชาติ และในที่สุดก็จะเกิดความดับทุกข์หรือดับปัญหาที่มนุษย์ทุกรูป ทุกนามปรารถนา นอกจากนั้นพระพุทธศาสนายังเป็นประมวลแห่งระเบียบวิธีปฏิบัติมากมายที่ยืดหยุ่นให้เหมาะสมกับโอกาส และสถานที่ต่าง ๆ ได้ ข้อสำคัญที่สุดคือ เหมาะกับบุคคลที่มีจริต นิสัยที่แตกต่างกัน^{๑๓}

จากความหมายดังกล่าวมาข้างต้นจึงสรุปได้ว่า “คำสอนทางพระพุทธศาสนา” หมายถึงหลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าผู้ทรงตรัสรู้อริยสัจ ๔ อย่างถ่องแท้พระพุทธศาสนา เป็นหลักแห่งสัจธรรมที่มีอยู่ในธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงค้นพบแล้วนำมาแนะนำสั่งสอน เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติ เพื่อการลดละกิเลสให้เบาบางจนกระทั่งหมดไปในที่สุดนั่นคือการดับสนิทแห่งกองทุกข์โดยสิ้นเชิงนั่นเอง

คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ พระพุทธเจ้าได้ทรงเผยแผ่แก่เวไนยสัตว์ โดยทรงชี้ให้เห็นว่าสิ่งใดดีสมควรประพฤติปฏิบัติ สิ่งใดไม่ดีสมควรละหรืองดเว้นไม่ประพฤติ ทรงสอนให้ฝีกอบรมจิตให้ผ่องใสด้วยการเจริญกรรมฐานจนเกิดปัญญาเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง พร้อมทั้งทรงสอนให้ปล่อยวาง ไม่ยึดติดในอุปทานชั้นรทั้งปวง ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมซึ่งอุปมาด้วยแพแก่เธอทั้งหลาย เพื่อการสลัดออก ไม่ใช่เพื่อการยึดถือแก่เธอทั้งหลาย...”^{๑๔} และได้ทรงสรุปคำสอนตลอดช่วงพระชนมายุของพระองค์ว่า “...ทั้งในกาลก่อนและกาลบัดนี้ เราบัญญัติทุกข์และความดับทุกข์...”^{๑๕} และหลังจากพุทธปรินิพพานแล้ว พระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นพุทธสาวกได้ดำเนินตามรอยพระพุทธบาทด้วยการสืบทอดและเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนา

^{๑๒} พุทธทาสภิกขุ, **พุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่ และสังคมไทยในอนาคต**, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๒๐), หน้า ๕๙.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๖๙-๕๗๓.

^{๑๔} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๔๐/๒๕๕.

^{๑๕} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๔๖/๒๖๔.

ผู้สังคมาโดยลำดับ จนกระทั่งพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาสู่ประเทศไทยและเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบัน พระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงความรู้แตกฉานในพระพุทธศาสนาก็ยังคงเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติแก่พุทธศาสนิกชนเพื่อฝึกหัดพัฒนาจนเกิดปัญญาสามารถแก้ปัญหาและดับทุกข์ในชีวิตของตนได้ ผู้ที่เชื่อฟังแล้วประพฤติปฏิบัติตามย่อมได้ผลแห่งการปฏิบัติคือดับทุกข์ได้จริง จนเกิดเป็นความร่มเย็นเป็นสุข ความเจริญรุ่งเรือง มีอิสรภาพทางความคิด ไม่หลงติดกับการเสาะแสวงหาความสุขอันเกิดจากวัตถุภายนอก (ลัทธิวัตถุนิยม) จนยอมทำทุกอย่างเพียงเพื่อแลกกับความสุขความสบาย จนละทิ้งศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้กล่าวถึงคำสอนทางพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลว่า ยังไม่ได้จัดเป็นหมวดหมู่เป็นระเบียบอย่างที่เราเรียกกันว่าพระไตรปิฎกเช่นในปัจจุบันนี้ หากแต่คำสอนของพระพุทธเจ้ามีชื่อเรียกกันในสมัยนั้น ๒ อย่าง คือ **พุทธมจรีย** (พหุมจรรย์) ซึ่งเป็นพุทธวจนะที่ตรัสในครั้งที่ส่งพระอรหันตสาวกออกประกาศพระศาสนาครั้งแรก และ **ธมมวินย** (ธรรมวินัย) พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนท์ก่อนที่พระองค์จะดับขันธปรินิพพาน

นอกจากนี้ ยังมีการแบ่งคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

๑) แบ่งเป็น **นวัคคัสตถุสาสน์** เป็นพุทธวจนะที่ได้จัดแบ่งเป็น ๙ หมวด คือ

(๑) สุตตะ คำสอนประเภทร้อยแก้วล้วน

(๒) เคยยะ คำสอนประเภทร้อยแก้วผสมร้อยกรอง หมายถึงพระสูตรที่มีคาถาทันทีโดยเฉพาะสคาถาวรรคสังยุตตนิกาय

(๓) เวยยาकरणะ คำสอนประเภทที่เป็นอรรถาธิบายโดยละเอียดเป็นร้อยแก้วล้วน ๆ

(๔) คาถา คำสอนประเภทร้อยกรองล้วน เช่นธรรมบท เถรีคาถา และคาถาล้วนในสุตตนิบาตที่ไม่มีชื่อกำกับว่า “สูตร”

(๕) อุทาน คำสอนประเภทที่เปล่งขึ้นจากแรงบันดาลใจของพระพุทธเจ้า และของพระสาวกส่วนมากจะเป็นบทร้อยกรอง

(๖) อติวุตตกะ คำสอนประเภทคำอ้างอิงที่ยกข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้มาอ้างเป็นตอน ๆ ขึ้นด้วยคำว่า “วุตฺตํ เหนฺติ ภควตา”

(๗) ชาตกะ (ชาตก) คำสอนประเภทนิทานชาดก หรือเรื่องราวในชาติปางก่อนของพระพุทธเจ้าขณะเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอยู่

(๘) อัปภูตธรรม คำสอนประเภทอัศจรรย์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและพระสาวก

(๙) เวทัลลสะ คำสอนประเภทคำถาม-คำตอบ

๒) แบ่งเป็น **วรรค** ดังหลักฐานที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกว่าพระโสณกุฎิกัณณะได้รับมอบหมายจากพระมหากัจจายนะให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลขอให้ทรงลดหย่อนสิกขาบทบางข้อ ขณะที่พระโสณกุฎิกัณณะพักอยู่ที่เดียวกับพระพุทธเจ้า ท่านได้สวดพระพุทธรวณะส่วนที่เรียกว่า “อัฐสุกวรรค” โดยทำนองสรภัญญะถวายให้พระพุทธเจ้าทรงสดับ

๓) แบ่งเป็น **หมวด ๑ - หมวด ๑๐** ดังหลักฐานที่ปรากฏในสังคีตสูตรว่า ครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุสงฆ์จบแล้ว ทรงเห็นว่าภิกษุสงฆ์ยังมีฉันทะที่จะฟังธรรมอีก จึงมีพุทธานุญาตให้พระสารีบุตรแสดงธรรมให้ฟังต่อ พระสารีบุตรเถระได้ปรารภเหตุที่พวกนักบวชในศาสนาเช่น สวากของศาสดามหาวิระหรือนิครนถ์นาฏบุตร ภายหลังจากการล่วงลับของศาสดา เกิดความแตกแยกกันอย่างรุนแรงเกี่ยวกับคำสอนของศาสดาเนื่องจากมิได้รวบรวมคำสั่งสอนไว้เป็นหมวดหมู่จนไม่สามารถลงรอยกัน ด้วยเหตุนี้ พระสารีบุตรจึงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายสังคายนาพระธรรมวินัยไว้เป็นหมวดหมู่เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ดำรงอยู่ยืนนานสืบต่อไป^{๑๖}

คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดนี้ ภายหลังจากการสังคายนาครั้งที่ ๓ จึงได้มีการจัดหมวดหมู่เป็น ๓ ปิฎก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก รวมเรียกว่า “พระไตรปิฎก” สืบทอดมาโดยลำดับ จนถึงปัจจุบัน ประเทศต่าง ๆ ที่นับถือและมีการศึกษาพระพุทธศาสนาได้ตรวจชำระและแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาของตน มีการศึกษาและเผยแผ่พระไตรปิฎกในรูปแบบของสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์อื่น ๆ มากมาย ทำให้ผู้ที่ศึกษาพระพุทธศาสนาสามารถสืบค้นข้อมูลได้ง่ายและสะดวกมากขึ้น

สำหรับในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแวดวงการศึกษาพระพุทธศาสนาในปัจจุบันนี้ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ซึ่งมีความรู้แตกฉานในพระพุทธศาสนา ได้จัดจำแนกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นหมวดหมู่ตามการแบ่งประเภทธรรม พร้อมทั้งได้ให้อรรถาธิบายไว้โดยละเอียด ได้อธิบายหลักธรรมสำคัญเรื่อง อริยสัจ ๔ (The Four Noble Truths) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สามกัณฑ์การธรรมเทศนา” โดยสรุปว่าได้แก่^{๑๗}

๑) ทุกข์ (suffering) เป็นความไม่สบายกายไม่สบายใจ สภาพที่ทนอยู่ได้ยากบีบคั้นจิตใจ เกิดจากต้นเหตุความอยาก โดยย่อคือ อุปาทานขันธ์ ๕ สิ่งทีกล่าวมาเป็นสภาวะที่ต้องกำหนดรู้ถึงขอบเขตของปัญหา ที่เรียกว่า “ปริณญญเอยยธรรม” (location of the problem)

^{๑๖} ดูใน เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ศ.พิเศษ,ราชบัณฑิต. คำบรรยายพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและบันลือธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๔-๖.

^{๑๗} ดูใน พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก,๒๕๓๘), หน้า ๑๘๑-๑๘๓.

๒) ทุกขสมุทัย (origin of suffering) เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ทุกข์เกิดจากตัณหา ๓ ได้แก่ กามตัณหา (ความอยากในกามคุณ) ภวตัณหา (อยากมีอยากเป็น) และวิภวตัณหา (ความอยากไม่มี ไม่เป็นตามที่มีอยู่เป็นอยู่) จึงเป็นสภาวะที่ต้องละเพื่อกำจัดต้นตอของปัญหา ที่เรียกว่า “ปหาตัพพธรรม” (diagnosis of the origin)

๓) ทุกขนิโรธ (the cessation of suffering) เป็นสภาวะที่ความทุกข์ดับ หรือเป็นสภาวะที่เข้าถึงการกำจัดอวิชชา หลุดพ้นเป็นอิสระ คือนิพพาน ซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิบัติตามหลักธรรม อริยมรรคมีองค์ ๘ จึงเป็นสภาวะที่ต้องทำให้แจ้งให้เข้าใจชัดเจน ที่เรียกว่า “สังฆิกาทัพพธรรม” (envisioning of the solution)

๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (the path leading to the cessation of suffering) เป็นข้อนำไปสู่ความดับทุกข์ ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ หรือมัชฌิมปฏิปทา (ทางสายกลาง) คือธรรมที่ต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเองจึงสามารถนำไปสู่ความดับทุกข์หรือการแก้ปัญหาได้ ที่เรียกว่า “ภาเวตัพพธรรม” (prescription of the remedy)

คำสอนทางพระพุทธศาสนาเน้นเรื่องการปฏิบัติตนให้ถูกต้อง กล่าวคือ การดำเนินชีวิตของมนุษย์จะต้องรู้และเข้าใจธรรมะซึ่งหมายถึงความจริงแห่งเหตุปัจจัยตามกฎธรรมชาติและในความจริงของกฎธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับตัวมนุษย์ จากการกระทำตามเหตุปัจจัยของมนุษย์นั่นเองที่เรียกว่า “กรรม” ซึ่งกรรมจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีจิตเป็นผู้สั่ง หมายถึงมีเจตนาอันเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลายเจตนาอันเอง
เราเรียกว่า”กรรม” บุคคลลงใจแล้ว
จึงกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”^{๑๘}
“ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า
มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ
ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะถูกชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย
เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมตามติดเขาไป
เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไปฉะนั้น”^{๑๙}
“โลกอันจิตนำไป ถูกจิตผลักดันไป
จิตเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ”^{๒๐}

^{๑๘} อภ.ฉก.ก.(บาลี) ๒๒/๓๓๔/๔๖๓. ดูใน พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๑๕๗.

^{๑๙} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

นอกจากนั้นพระพุทธเจ้ายังทรงสอนให้เชื่อเรื่องผลแห่งกรรม ว่าผู้ใดทำกรรมเช่นไรไว้ ไม่ว่าจะดีหรือไม่ดี ผู้นั้นย่อมเป็นทายาทแห่งกรรมนั้น ๆ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น
ผู้ทำดี ย่อมได้ดี ผู้ทำชั่ว ย่อมได้ชั่ว”^{๒๐}

“ . . . บุคคลใดเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาชีวะในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทูคติ วินิบาต นรก บุคคลนั้น หลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทูคติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นทุกข์ หรือในเวลาใกล้ตาย เขามีมิจฉาชีวะที่ บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาชีวะในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อ ๆ ไปบ้าง”^{๒๑}

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ปฏิบัติโดยการควบคุมจิต เพราะผู้ฝึกจิตได้ย่อมเกิดผลดี กล่าวคือ จะมีปัญญาที่จะกำจัด ราคะ โทสะ โมหะ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“การฝึกจิตที่ควบคุมได้ยาก เปลี่ยนแปลงง่าย
ชอบใฝ่หาแต่อารมณ์ที่ปรารถนา
จัดว่าเป็นความดี
เพราะจิตที่ฝึกแล้วนำสุขมาให้”^{๒๒}

จากคำสอนของพระองค์ที่มุ่งให้พุทธบริษัทปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้น เพื่อชีวิตที่ดีงาม มีความสุขตั้งแต่ระดับปุถุชน จนกระทั่งเป็นอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนั้น ดังนั้น พระองค์จึงได้ พระนามว่า “กรรมวาท” คือ ผู้ประกาศหลักกรรม และวิริยวาท คือผู้ประกาศหลักความเพียร โดยทรงสอนให้พุทธบริษัทได้รู้ความเป็นไปของเหตุปัจจัยทั้งปวงตามความเป็นจริง นั่นคือการชี้ทางให้ปฏิบัติจนเกิดปัญญาธรรม แล้วนำผลการปฏิบัติมาใช้ดำเนินชีวิตให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ดังบทสวดพระพุทธคุณของพระพุทธเจ้าว่า “อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ” พระพุทธเจ้าทรงเป็น สารถีฝึกคนที่จะต้องฝึกอย่างไม่มีการยั้งกลัว คือ ยอดเยี่ยม เพราะพระองค์เป็นสารถีที่ฝึกมนุษย์

^{๒๐} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๖๒/๗๓.

^{๒๑} ส.ส. ๕/๙๐๓/๓๓. ดูใน พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม** และ พระสุธีวรญาณ, (ณรงค์ จิตตโสภโณ), **พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๒.

^{๒๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๓/๓๖๖.

^{๒๓} ช.ธ.(ไทย) ๒๕/๓๕/๓๖., ๒๕/๕๐/๔๐๓.

ทั้งหลายให้เดินทางที่ถูกต้อง ซึ่งก่อนการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าคนในสมัยนั้นก็มีความเพียรในการแสวงหาความหลุดพ้นจากความทุกข์ เช่นนำปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ฟัวร้อง ฟ้ำผ่า แม่น้ำ ภูเขา เป็นสิ่งเคารพสักการะแล้วเอาใจด้วยนำสิ่งต่างๆ มาบูชา สังเวศ บวงสรวง เพื่อให้เทพเจ้าพอใจจะได้ดลบันดาลให้ความสุข ความเจริญบังเกิดแก่ตนและบริวารของตน การอ่อนน้อมต่อสิ่งศักดิ์

จึงเท่ากับเป็นการแก้ปัญหาก็ปัญหาที่ปลายเหตุหรือแก้ทุกข์ภายนอกตนเอง จนลืมนึกถึงสภาพว่ามนุษย์เป็นผู้มีความสามารถพัฒนากายและจิตวิญญาณให้มีอิสระ หลุดพ้นจากการถูกครอบงำด้วย อวิชชา กิเลส ตัณหา หรืออกุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งได้แก่ กายกรรมทุจริต ๓ วาจากรรมทุจริต ๔ มโนกรรมทุจริต ๓ ซึ่งเป็นรากเหง้าของความทุกข์ทั้งปวงครอบงำ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“โลภะ โทสะ และโมหะเกิดขึ้นภายในตน

ย่อมทำร้ายบุรุษผู้มีจิตเลวทราม

เหมือนนุษย์ไม้กำจัดต้นไม้ ฉะนั้น”^{๒๔}

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความจริงของโลกและธรรมชาติ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในอุปาทานขันธ์ ๕ กล่าวคือ พระพุทธเจ้าทรงเห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณมีความเกิดขึ้นเป็นอย่างไร ความดับแห่งอุปาทานขันธ์ ๕ เป็นอย่างไร อยู่ไม่นาน จิตของพระพุทธเจ้าก็ทรงหลุดพ้นจากอภิสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น ส่วนการประกาศศาสนา หลังจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงพิจารณาทบทวนธรรมที่ตรัสรู้ ตรัสตรองว่าธรรมที่พระองค์ค้นพบนั้น บรรลุได้ยากเพราะทวนกระแส เพราะธรรมนี้ละเอียดลึกซึ้ง รู้เห็นได้ยาก และประณีต ผู้ที่มีราคะ โทสะ โมหะครอบงำจะไม่สามารถรู้และเข้าใจได้พระทัยของพระพุทธเจ้าก็น้อมไปเพื่อจะประทับอยู่เฉย มิได้น้อมไปเพื่อแสดงธรรม ดังพุทธพจน์ต่อไปนี้

“บัดนี้ เรายังไม่ควรประกาศธรรมที่เราได้บรรลุด้วยความลำบาก

เพราะธรรมนี้ไม่ใช่ธรรมที่ผู้ถูกราคะและโทสะครอบงำจะรู้ได้ง่าย

แต่เป็นธรรมพาทวนกระแส ละเอียด ลึกซึ้ง รู้เห็นได้ยาก ประณีต

ผู้กำหนดด้วยราคะ ถูกกองโมหะหุ้มห่อไว้ จักรู้เห็นไม่ได้”^{๒๕}

แต่เมื่อพระองค์ทรงพิจารณาใคร่ครวญด้วยพระปัญญาญาณว่าสัตว์ทั้งหลายผู้มีธุลีในดวงตาเบาบางผู้มีธุลีในดวงตามาก ผู้มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย...ยังมีบ้าง ด้วยพระมหากรุณาคุณ พระองค์จึงตัดสินใจพระทัยว่าจะประกาศธรรมแก่สัตว์โลกดังพุทธพจน์ ดังต่อไปนี้

^{๒๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๓, ๑๓๔/๑๓๐, ๑๖๗.

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๗/๓๘.

“สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดจะพึงจงปล่อยศรัทธามาเกิด
เราได้เปิดประตูแห่งอมตะ(อริยมรรค คือนิพพาน) แก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นแล้ว
ท่านพรหม เพราะเราสำคัญว่าจะลำบาก
จึงมิได้แสดงธรรมที่ประณีตคล่องแคล่วในหมู่มนุษย์”^{๒๖}

ดังนั้น พระพุทธเจ้าทรงเริ่มพิจารณาว่าผู้ใดที่เหมาะสมที่จะรู้และเข้าใจธรรมที่พระองค์
ตรัสรู้ได้โดยง่าย พระราชาภารกิจที่ทรงกระทำต่อไปคือการเสด็จพระราชดำเนินไปโปรดปัญจวัคคีย์
ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน จึงถือว่าเป็นเสมือนวันเคลื่อนกงล้อแห่งธรรมหรือวันเคลื่อนธรรมจักร
ประกาศธรรมให้แก่สรรพสัตว์ทั่วโลก ดังที่เราจะคุ้นกับคำว่า “ธรรมจักรกัปวัตนสูตร” ดังนั้น การเริ่ม
ประกาศธรรมหรือการแสดงปฐมเทศนาให้แก่ปัญจวัคคีย์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้ปัญจวัคคีย์ได้
ละทางสุดไต้ ๒ สาย ได้แก่ ๑) กามสุขัลลิกานุโยคในกามทั้งหลาย (การหมกมุ่นด้วยกามสุขใน
กามทั้งหลาย) เป็นธรรมอันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ
ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ๒) อิตถกิลมณานุโยค(การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน)
เป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และสิ่งที่ทำให้พระพุทธเจ้าตรัสรู้ คือ
มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไป
เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน พระพุทธเจ้าได้ทรงพระกรุณาคุณนำ
สิ่งที่พระองค์ได้ตรัสรู้มาสอนให้ปัญจวัคคีย์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็น
ธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวง มีความดับเป็นธรรมดา” เมื่อแสดงธรรมจบท่านโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็น
ธรรมบรรลุเป็นพระโสดาบัน ซึ่งเท่ากับเป็นประจักษ์พยานในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ให้มวล
มนุษยชาติได้พบทางหลุดพ้นจากการถูกอวิชชาครอบงำ โดยประพฤติ ปฏิบัติตนตามอย่างถูกต้องก็
จะบรรลุเป็นอริยบุคคลตั้งแต่ขั้นโสดาบัน จนกระทั่งเป็นพระอรหันต์

สรุปธรรมชาติของชีวิตที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นเรื่องเกี่ยวกับเหตุปัจจัยและองค์ประกอบ
ของการมีชีวิต พร้อมกับการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตั้งตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาได้แก่ อริยมรรคมี
องค์ ๘ ธรรมชาติของชีวิตนั้นเกิดขึ้นมาจากองค์ประกอบ คือกายกับจิต หรือรูปธรรม ได้แก่ ร่างกาย
กับนามธรรม ได้แก่ จิตและเจตสิก การกระทำต่าง ๆ ที่แสดงออกมาทางกายและวาจา นั้น จะต้องมี
ส่วนที่เป็นนามธรรมเป็นตัวรู้และสั่งการ ไม่ว่าจะแสดงออกมาจะเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดีก็ตาม
พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสั่งสอนพุทธบริษัท พระองค์ได้ตรัสเกี่ยวกับเรื่องจิต กล่าวถึง
ความสำคัญของจิตและหน้าที่ของจิตที่เป็นตัวสั่งการ บงการให้มนุษย์ทำสิ่งทั้งที่ดีและไม่ดี จนเป็น

^{๒๖} วิ.ม.(ไทย) ๔/๙/๑๕. ที.ม. (ไทย) ๑๐/๗๑/๔๑.

เหตุปัจจัยให้ต้องทนทุกข์ทรมาน เวียน วาย ตาย เกิด ทุกข์ สุข หาที่สุดมิได้แม้พระองค์เองก็ตกอยู่
ภายใต้อิทธิพลของจิตเป็นระยะเวลาอันเนิ่นนาน ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้แจ้งแห่งตลอดอริยสัจ ๔ ประการ
เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้”^{๒๗}

“ชนเหล่าใดไม่รู้ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์
ธรรมชาติเป็นที่ดับทุกข์ลงได้สิ้นเชิง
และไม่รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์
ชนเหล่านั้นเป็นผู้เสื่อมจากเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ
เป็นผู้ไม่ควรที่จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้
เป็นผู้เข้าถึงชาติและชราแท้”^{๒๘}

“ภิกษุทั้งหลาย ท่อนไม้ที่ขว้างไปบนอากาศ บางคราวเอาโคนลงมา บางคราวเอา
ตรงกลางลงมา บางคราวเอาปลายลงมา แม้ฉันใด สัตว์ทั้งหลายผู้มีอวิชชาปิดกั้น มี
ตัณหาโยงใยจึงแล่นไป ท่องเที่ยวไป บางคราวจากโลกนี้ไปสู่อื่น บางคราวจากโลก
อื่นมาสู่โลกนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน”^{๒๙}

“การฝึกจิตที่ควบคุมได้ยาก เปลี่ยนแปลงได้ง่าย
ชอบไฝหาอารมณ์ที่ปรารถนา จัดว่าเป็นความดี
เพราะจิตที่ฝึกดีแล้วยอมนำสุขมาให้”^{๓๐}

“คนเหล่าใดสำรวจมจิต
ที่ท่องเที่ยวไปไกล เทียวไปดวงเดียว
ไม่มีรูปร่าง อาศัยอยู่ในถ้ำ
คนเหล่านั้นจักพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร”^{๓๑}

^{๒๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๙๑/๖๐๕.

^{๒๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๙๒/๖๐๖.

^{๒๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๓/๖๑๔.

^{๓๐} ชุ.ภ. (ไทย) ๒๕/๓๕/๓๖.

^{๓๑} ชุ.ภ. (ไทย) ๒๕/๓๗/๓๗.

“จิตที่ตั้งไว้ผิด พึงทำให้ได้รับความเสียหาย

ยิ่งกว่าความเสียหายที่ใจรเห็นใจ

หรือผูกใจองเวรเห็นผู้จองเวร จะพึงทำให้แก้กัน”^{๓๒}

จากการค้นพบความจริงทางธรรมชาติ (อริยสัจ ๔) ของพระพุทธเจ้านี้เอง ทำให้พระองค์ทรงประกาศว่า “พระองค์ทรงสามารถเข้าถึงตัวเองได้ ด้วยการเอาชนะจิตได้อย่างเด็ดขาด เป็นเหตุให้ทรงได้รับเนमितกนามว่า พระชินะ(พระผู้นำชัย) “เป็นการประกาศอย่างแจ่มชัดว่าพระองค์ได้รับอิสรภาพทางจิต ได้หลุดพ้นแล้วจากการท่องเที่ยวเวียน วาย ตาย เกิด ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราได้รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ เราได้รู้แจ้งแทงตลอดทุกขสมุทัยอริยสัจ เราได้รู้แจ้งแทงตลอดทุกขนิโรธอริยสัจ เราได้รู้แจ้งแทงตลอดทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ เราถอนภวตัณหาได้แล้ว ภวเนตติสิ้นไปแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก” นอกจากนั้นพระพุทธเจ้ายังได้ตรัสเวทยากรณภาสิตดังต่อไปนี้ว่า

“เพราะไม่เห็นอริยสัจ ๔ ประการตามความเป็นจริง

เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไป

ในชาตินั้น ๆ ตลอดกาลยาวนาน

อริยสัจ ๔ ประการนี้เราและเธอทั้งหลายเห็นแล้ว

ภวเนตติเราถอนได้แล้ว รากเหง้าทุกข์เราตัดขาดแล้ว

บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก”^{๓๓}

๒.๒ คำสอนสำคัญ ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

คำสอนที่สำคัญ ๆ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีมากมาย พระพุทธเจ้าทรงสอนพุทธบริษัท ๔ ให้เข้าใจการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง โดยยึดทางสายกลางหรืออริยมรรคมีองค์ ๘ ตั้งแต่สัมมาทิฐิ จนถึงสัมมาสมาธิ สรุปคือ การศึกษาเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ ๓ ทาง ได้แก่ การควบคุมทางกาย วาจาให้เรียบร้อย ด้วยศีล (ศีล ๕, ๘, ๑๐, ๒๒๗, ๓๑๑) ฝึกอบรมจิตให้มีความมั่นคงทางอารมณ์ ทนต่อสิ่งยั่วยวน ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งยั่วยวนที่ เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ที่จะเป็นสาเหตุแห่งการทำประะพฤติผิดทางกาย วาจา และใจ การฝึกอบรมด้วยสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เมื่อฝึกอบรมจิตด้วยสมาธิได้มั่นคงแล้วจึงเจริญภาวนา บำเพ็ญเพียรทางจิต เพื่อให้เกิดปัญญา ด้วยการคิดพิจารณาสรรพสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ให้รู้เท่าทันความ

^{๓๒} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๒/๓๙.

^{๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๗/๑๐๒-๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๙๙-๑๐๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๙๑/๖๐๕-๖.

เปลี่ยนแปลงไม่มัวหลงยึดติดในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงว่าเป็นของเรา ด้วยวิธีการคิดแบบโยนิโสมนสิการ โดยการอาศัยสิ่งจากภายนอกที่เรียกว่า ปรโตโมสะ เพื่อเป็นการพัฒนาปัญญา การศึกษาหรือการประพฤติปฏิบัติในลักษณะข้างต้นเรียกว่า ไตรสิกขา (การศึกษา ๓ ทาง) หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามีมากมาย ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่ป่าไม้ประดู่ ภายหลังพระองค์ทรงหยิบใบไม้ในป่านั้นขึ้นมาหนึ่งกำมือ แล้วตรัสถามว่า ใบไม้ที่อยู่ในกำมือเดียวของพระองค์กับใบไม้ในป่าประดู่ ใบไม้ที่ไหนมากกว่ากัน พระภิกษุตอบว่า ที่ป่าประดู่ พระองค์ได้ตรัสว่า การตรัสรู้ธรรมของพระองค์นั้น ทำให้พระองค์ทรงรู้ธรรมมากมายอุปมาเหมือนใบไม้ที่มีอยู่ในป่า แต่ทรงเลือกเฉพาะธรรมที่มีประโยชน์ต่อการดับทุกข์ การหลุดพ้นจากอวิชชา กิเลส และตัณหา เสมือนกับใบไม้ที่พระองค์ทรงหยิบไว้ในกำมือนั่นเอง

สำหรับการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ ผู้ศึกษาวิจัยของนำเสนอเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ โดยตรง ส่วนหลักธรรมอื่น ๆ จะขอกกล่าวไว้เพียงสังเขป ดังต่อไปนี้

คำสอนที่สำคัญ ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีมากมายและหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นมากที่สุด ได้แก่

๑) โฉวาท ๓ พระพุทธเจ้าได้สอนเรื่องนี้ไว้ดังนี้ คือ

- (๑) การไม่ทำบาปทั้งปวง
- (๒) การทำกุศลให้ถึงพร้อม
- (๓) การทำจิตใจของตนให้ผ่องแผ้ว^{๓๔}

โฉวาท ๓ ของมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมต่าง ๆ เพื่อนำมาประพฤติปฏิบัติดังนี้ คือ

- (๑) การไม่ทำบาปทั้งปวง ด้วยการรักษาศีล ๕ ,๘,๑๐,๒๒๗,๓๑๑
- (๒) การทำกุศลให้ถึงพร้อม ด้วยการประพฤติปฏิบัติตาม เบญจธรรม ๕

กตัญญูกตเวทิตี หิริโอตตปปะ ฯลฯ

- (๓) การทำจิตใจของตนให้ผ่องแผ้ว ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ การเจริญ

พรหมวิหารธรรม เป็นต้น

๒) อริยสัจ ๔ หมายถึงความจริง อันประเสริฐ ๔ ประการ ได้แก่

- (๑) ทุกข์ คือ สิ่งที่ต้องกำหนดรู้ต้องรู้ว่ามันเป็นอย่างไร เช่น ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ สภาพที่ทนอยู่ได้ยาก บีบคั้นจิตใจอันเกิดจากความอยาก โดยย่อคืออุปาทานันธ์ ๕

^{๓๔} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๘๐/๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายทุกข์ไว้ดังนี้

ทุกข์ คือปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ เป็นเรื่องบีบคั้นชีวิตจิตใจ มีอยู่ทั่วไปแก่สัตว์มนุษย์ทุกคน เกิดขึ้นแก่ใครเมื่อใดก็เป็นจุดสนใจเป็นของเด่นชัดแก่ผู้นั้นเมื่อนั้น ... ดังนั้น ทุกข์จึงเป็นจุดสนใจปรากฏ เด่นชัดอยู่ในชีวิตของทุก ๆ คน เรียกได้ว่าเป็นของรู้ชัดรู้ง่ายเห็นง่าย จึงความสนใจ เหมาะที่จะยกขึ้นเป็นข้อปรารภ คือเป็นจุดเริ่มต้นในการแสดงธรรม ยิ่งกว่านั้น ทุกข์เป็นของน่าเกลียดน่ากลัว และน่าตกใจสำหรับคนจำนวนมาก คอยหลีกเลี่ยง ไม่อยากได้ยินแม้แต่คนที่กำลังเพลิดเพลนลุ่มหลงมัวเมา ไม่ตระหนักรู้ว่าตนเองกำลังมีปัญหาและกำลังเป็นปัญหา เมื่อมีผู้มาชี้ปัญหาให้ ก็จะกระทบใจทำให้สะดุ้งสะเทือนและมีความไหวหวั่น พระพุทธเจ้าทรงสอนปรารภเรื่องทุกข์ เพื่อกระตุ้นเตือนให้เขาถูกใจได้ คิด เป็นทางที่จะเริ่มต้นพิจารณาแก้ปัญหาดับความทุกข์... พระพุทธเจ้าทรงสอนทุกข์ มิใช่เพื่อให้เป็นทุกข์ แต่เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นที่จะดับทุกข์ เพราะทรงรู้ว่าทุกข์หรือปัญหานั้นเป็นสิ่งที่แก้ไขให้ดับได้ มิใช่เป็นของเที่ยงแท้แน่นอนจะต้องคงอยู่ตลอดไป ชีวิตนี้ที่ยังคับข้อง ก็เพราะมีทุกข์มีปัญหาคอยรบกวนอยู่ ถ้าดับทุกข์แก้ปัญหาแล้ว หรือได้สร้างความสามารถในการดับทุกข์แก้ปัญหาไว้พร้อมแล้ว ชีวิตก็จะปลอดโปร่งโล่งเบา พบสุขแท้จริง แต่การดับทุกข์หรือแก้ปัญหานั้น มิใช่ทำด้วยการหลบเลี่ยงปัญหาหรือปิดตาไม่มองทุกข์ ตรงข้ามต้องใช้วิธีรับรู้รู้รู้หน้าเผชิญดูมัน การรับรู้รู้รู้หน้ามิใช่ หมายความว่า จะเข้าไปแบก ทุกข์ไว้หรือจะให้ตนเป็นทุกข์ แต่เพื่อรู้เท่าทันจะได้แก้ไขกำจัด มันได้ การรู้เท่าทันนี้คือการทำหน้าที่ต่อทุกข์ให้ถูกต้อง ได้แก่ทำปริญญญา คือกำหนดรู้ ทำความเข้าใจสภาวะของทุกข์หรือปัญหานั้น ให้รู้ว่าทุกข์นั้นหรือปัญหานั้น ให้รู้ว่าทุกข์หรือปัญหาของเรานั้นคืออะไรกันแน่ อยู่ที่ไหน มีขอบเขตแคใด เมื่อกำหนดจับทุกข์ได้อย่างนี้ เหมือนแพทย์ตรวจอาการจนรู้โรครู้จุดที่เป็นโรคแล้ว ก็เป็นอันเสร็จหน้าที่ต่อทุกข์ เราไม่มีหน้าที่กำจัดทุกข์หรือละเว้น เพราะทุกข์จะละที่ตัวมันเองไม่ได้ ต้องละที่เหตุของมัน ถ้าจะละทุกข์ที่ตัวทุกข์ก็เหมือนรักษาโรคที่อาการ เช่นให้ยาระงับอาการไว้ แก้ไขโรคไม่ได้จริงพึงดำเนินการค้นหาสาเหตุต่อไป แพทย์เรียนรู้เกี่ยวกับโรค และต้องเรียนรู้เรื่องร่างกายอันเป็นที่ตั้งแห่งโรคด้วย ฉนั้นใด ผู้จะดับ

ทุกข์เมื่อเรียนรู้ทุกข์ ก็ต้องเรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ รวมถึง สภาวะแห่งสังขารโลกที่เกี่ยวข้องด้วยฉันนั้น^{๓๕}

สรุปว่าทุกข์เป็นสภาพที่คนเราไม่ชอบ พยายามที่จะหลีกเลี่ยงไม่ว่าสมัยใดหรือยุคใด ๆ ก็ตาม ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้พุทธบริษัทได้รู้และเข้าใจทุกข์ว่าเป็นเรื่อง ธรรมดาที่เกิดขึ้นกับทุกคน และทรงแนะนำวิธีให้ดับความทุกข์ด้วยตนเอง โดยอาศัยความเห็นที่ ถูกต้องตามความจริงของธรรมชาติหรือรู้เท่าทันธรรมดา ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย

(๒) สมุทัย คือ สิ่งที่ควรกำหนดละ เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ทุกข์เกิดจากตัณหา ๓ ได้แก่ กามตัณหา (ความอยากในกามคุณ) ภวตัณหา (อยากมีอยากเป็น) และวิภวตัณหา (ความอยากไม่มี ไม่เป็นตามที่มีอยู่เป็นอยู่)

ความทุกข์เป็นสิ่งที่ทุกคนเกลียดและกลัวมาก ไม่อยากให้ตนเองต้องประสบกับ สิ่งนั้น และจะมีกี่คน เมื่อพบกับทุกข์หรือปัญหาแล้วสามารถจะกำจัดความทุกข์ได้ด้วยตัวเอง แม้ปัจจุบันคนมักจะอ้างว่าเป็นยุคที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แล้ว พยายามจะเอาชนะธรรมชาติต่าง ๆ ได้มากมาย สามารถเดินทางไปยังดวงดาวต่าง ๆ นอกโลกได้ แต่ความวุ่นวายที่เกิดจากความเจริญทางวัตถุต่าง ๆ มีมากมาย เช่น การสื่อสารไร้พรมแดนที่ทั่ว โลกติดต่อถึงกันได้เพียงนิ้วมือสัมผัส จากนิยามนี้แสดงให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าทางด้าน อิเลคทรอนิกส์ ความเจริญทั้งหลายเหล่านี้ ทุกคนในยุคนี้ควรจะมีภาคภูมิใจในผลงานของพวกเขา อย่างยิ่ง แต่ตามสภาพความจริงปรากฏว่าผู้ที่ได้รับประโยชน์มากที่สุดคือเจ้าของลิขสิทธิ์หรือ ผู้ค้นพบเทคโนโลยีเพียงกลุ่มเดียว มิใช่คนทั้งโลก ดังนั้น จึงมีกลุ่มต่าง ๆ พยายามที่จะคิดค้นความรู้ ใหม่ ๆ เพียงเพื่อให้ตนหรือประเทศของตนได้รับสิทธิประโยชน์ให้มากที่สุด ได้เปรียบผู้อื่นมาก ที่สุด จึงเป็นเหตุและปัจจัยสำคัญแห่งการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นจากความโลภ นำไปสู่ความโกรธ ความพยาบาท ความหลงมัวเมา อาฆาตซึ่งกันและกัน ความไม่รู้เพราะอวิชชาปิดกั้นปัญญา จึงสร้างความทุกข์และความเดือดร้อนให้กับผู้คนในสังคมทั่วโลก คนทั่วโลกยอมรับและบูชาวัตถุ มากกว่าคุณธรรมและศีลธรรมหรือจริยธรรมทางศาสนา ประเทศส่วนใหญ่กำลังปฏิเสธศาสนาแต่ หันมาชื่นชมวัตถุ คนส่วนใหญ่กำลังหลีกเลี่ยงความถูกต้องหรือกฎธรรมดาของธรรมชาติ แม้แต่ วิทยาลัยที่อยู่ในโรงเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานต้องตกอยู่ในวังวนแห่งความทุกข์ นักเรียนศึกษา เล่าเรียนเพื่อให้ได้มาซึ่งเกียรติบัตรหรือวุฒิบัตร เพื่อเป็นฐานของการก้าวไปศึกษาชั้นอุดมศึกษา การแข่งขันทวีความรุนแรงเข้ามายังกระบวนการศึกษาระดับประเทศ นักเรียนต้องแข่งขันกัน

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙๐๕-๙๐๖.

เดินทางขึ้นรถเมล์ แย่งเพื่อซื้ออาหารแม้แต่ที่เรียนก็ต้องแข่งขัน ฯลฯ นักเรียนส่วนใหญ่ยังสับสนกับตัวเองอย่างมาก ส่วนคุณครูเองก็มีความเข้าใจตัวเองคลาดเคลื่อนจากกฎเกณฑ์ที่ถูกต้องของจริยธรรมของความเป็นครู ทั้งนี้คุณครูเองก็พบกับมรสุมชีวิตเพราะฝากชีวิตไว้กับวัตถุนิยมมากเกินไป ส่วนพ่อ แม่ ก็มองเห็นแต่ความสำคัญทางวัตถุสิ่งของทั้งหลายที่เฝ้าช่วยวนอายตนะทั้งภายนอกและภายใน มีแต่ความคิดว่าเราต้องหาวัตถุให้ได้มากที่สุด เพื่อความสุขสบายของตนเองและครอบครัว จนบางครั้งทิ้งลูกให้อยู่กับหญิงคนรับใช้ที่ไม่มีความรู้และคุณธรรม ไม่เช่นนั้นทั้งเงินให้กับลูก ปล່อยให้เด็กผจญภัยกับสื่อสารที่แฝงด้วยความคิดที่ผิด ๆ ยาเสพติด เกมอิเล็กทรอนิกส์ออนไลน์ต่าง ๆ โดยเฉพาะการสื่อสารที่ให้เสรีภาพมากเท่าใดความยับยั้งทางวัฒนธรรมและความเชื่อของคนก็จะเหินห่างจากศาสนามากขึ้นเป็นเงาติดตามตัวเช่นกัน เราไม่อาจจะปฏิเสธได้เลยว่าการสื่อสารที่ไร้พรมแดนมีประโยชน์อย่างมหาศาล ถ้าทุกคนในโลกมีคุณธรรมและจริยธรรมตามหลักศาสนาของตน โดยมีพื้นฐานคือความรักความเมตตาเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอย่างจริงใจซึ่งกันและกัน สื่อสารดังกล่าวก็จะสร้างแต่คุณประโยชน์สำหรับมวลมนุษยชาติทั้งโลก สำหรับสภาพความเป็นจริงนั้น ปรากฏว่ามนุษย์มีแต่ความเห็นแก่ตัว เห็นแก่พวกพ้อง จ้องแต่จะเอารัดเอาเปรียบแก่กันและกัน

ดังนั้น สิ่งที่นักวิทยาศาสตร์ได้ค้นพบในธรรมชาติ เพื่อสร้างให้เกิดประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จึงเป็นความหวังที่เลื่อนลอยเลื่อนกลาง ความรู้และเทคโนโลยีทั้งหลายทั้งปวงจึงต้องถูกนำมาเป็นเครื่องต่อรองทางการเมือง เศรษฐกิจ ฯลฯ แก่ผู้ฉกฉวยโอกาสสร้างความร่ำรวยความเป็นใหญ่ให้แก่ตนเองและพรรคพวก ซึ่งไม่มีความรู้เท่าทันกิเลสที่เข้าครอบงำตนเอง จนทำให้ตนต้องเสื่อมจากความดีแล้ววิ่งวนอยู่ในความโลภ ความโกรธ ความหลงตลอดกาลนานเพื่อแสวงหาความสุขทางภายนอกกายดังพุทธพจน์ ที่กล่าวว่า

“ราตรีหนึ่ง ยาวนานสำหรับคนผู้ตื่นอยู่
ระยะทางโยชน์หนึ่ง ยาวไกลสำหรับคนผู้เมื่อยล้า
สังสารวัฏ ยาวนานสำหรับคนพาลผู้ไม่รู้แจ้งสัจธรรม”^{๓๖}
“คนพาลผู้มีปัญญาทวม ทำตัวให้เป็นดุจข้าศึก
เที่ยวทำบาปกรรมที่ให้ผลเผ็ดร้อน”^{๓๗}
“ความรู้เกิดแก่คนพาลเพียงเพื่อทำลายถ่ายเดียว
ความรู้ของคนพาลนั้น กำจัดคุณงามความดี

^{๓๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/ ๖๐/๔๕.

^{๓๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๖๖/ ๔๗.

ทำปัญญาของเขาให้ตกต่ำ”^{๓๘}

คนเราทุกวันนี้จึงมีแต่ความทุกข์ เพราะมีแต่แสวงหาความสุขจากภายนอก จนลืมเหลียวมองว่าความสุขที่แท้จริงของมนุษย์นั้นอยู่ภายใน นั่นคือจิตใจที่สงบเยือกเย็นปราศจากการปรุงแต่งหรือถ้ามีบ้างก็ตามรู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วปล่อยวางได้ เราจะเห็นตัวอย่างได้จากพระพุทธเจ้าและพระอรุณาสาวกที่อยู่กับโลกแต่ไม่ติดโลก (โลก คือที่อยู่อาศัย, แผ่นดิน อีกนัยหนึ่งคือสังขารโลก สรรพสิ่งทุกอย่างทั้งรูปธรรม นามธรรมที่เรียกว่าขันธ ๕ เป็นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งหรือเกิดจากเหตุปัจจัย) ถ้ามนุษย์ยังไม่หันกลับมาองความเป็นจริงตามธรรมชาติที่เท่ากับมนุษย์ได้สูญเสียโอกาสพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ประเสริฐหรือผู้เจริญ ความประเสริฐหรือความเจริญนั้นไม่ได้หมายถึงวัตถุ แต่หมายถึงจิตใจที่เป็นอิสระหลุดพ้นจากการถูกครอบงำจากอวิชา ที่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นตัวการใหญ่ชักใยให้มนุษย์ต้องทุกข์ทรมานนานแสนนาน

(๓) นิโรธ คือ สิ่งที่ควรทำให้แจ้ง ได้แก่ ความดับทุกข์ ภาวะที่ตัดหาทั้งหลายดับสิ้นไป ดังนี้พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายไว้ดังนี้

นิโรธ คือความดับทุกข์ หรือภาวะหมดปัญหา เมื่อได้กล่าวถึงทุกข์หรือปัญหาพร้อมทั้งสาเหตุอันเป็นเรื่องราวไม่น่าพึงใจแล้ว พระพุทธเจ้าทรงขโลมดวงใจเวไนยชนให้เกิดความเบาใจและให้มีความหวังขึ้น ด้วยการตรัสอธิบายข้อที่ ๓ คือนิโรธ แสดงให้เห็นว่าทุกข์ที่บีบคั้นนั้นดับได้ ปัญหาที่กอดตันนั้นแก้ไขได้ ทางออกที่น่าพึงใจมีอยู่ ทั้งนี้ เพราะสาเหตุแห่งปัญหาหรือความทุกข์นั้นเป็นสิ่งที่กำจัด หรือทำให้หมดสิ้นไปได้ ทุกข์หรือปัญหาตั้งอยู่ได้ด้วยอาศัยเหตุ เมื่อกำจัดเหตุแล้ว ทุกข์ที่เป็นผลก็พลอยดับสิ้นไปด้วย เมื่อทุกข์ดับไป ปัญหาหมดไป ก็มีภาวะหมดปัญหา หรือภาวะไร้ทุกข์ปรากฏขึ้นมาอย่างเป็นไปเองโดยความเป็นไปตามธรรมชาติของกระบวนการธรรมเอง และทั้งด้วยความเหมาะสมแห่งกลวิธีการสอนที่ชวนสนใจ ช่วยให้เข้าใจและได้ผลดี”

เมื่อกำจัดตัดหาพร้อมทั้งกิเลสทั้งหลายที่คอยบีบคั้นครอบงำ และหลอนหลอก จิตลงได้ จิตจึงไม่ถูกทรมานด้วยความเร่าร้อน รำรอน กระวนกระวาย ความหวาดหวั่นพรันกลัว ความกระทบกระทั่ง ความหงอยเหงา และความเบื่อหน่าย ไม่ต้องหวังความสุขเพียงด้วยการวิ่งหนีหลบออกไปจากอาการเหล่านี้บ้าง แก้ไขด้วยหาอะไรมาเติมมากลบปิดไว้หรือแทนให้บ้าง หาที่ระบายออกไปภายนอกบ้าง พอผ่านไปคร่าวๆ หนึ่ง แต่คราวนี้จิตหลุดพ้นเป็นอิสระ

^{๓๘} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๗๒/ ๔๙.

เป็นตัวของตัวเอง ปลอดภัยโล่งเบา มีความสุขที่ไร้ใฝ่ฝาดโดยไม่ต้องสะดุดพะพานสิ่งกังวลคั่งค้างใจ สงบ สดชื่น เบิกบาน ผ่องใสได้ตลอดทุกเวลาอย่างเป็นปกติของใจ บรรลุภาวะสมบุรณ์แห่งชีวิตด้านใน ส่วนอีกด้านหนึ่ง เมื่อจิตหลุดพ้นจากกิเลสที่บีบคั้นครอบงำหลอนหลอและเงื่อนปมที่ติดข้องภายในเป็นอิสระผ่องใสแล้ว อวิชาไม่มีอิทธิพลหนุนชกโยอีกต่อไป ปัญญาก็พลอยหลุดพ้นจากกิเลสที่บดบัง เคลือบคลุม บิดเบือน หรือย้อมสี บริสุทธิ์เป็นอิสระไปด้วย ทำให้สามารถคิดพิจารณาสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องตรงตามความจริง มองสิ่งทั้งหลายตามสภาวะและตามเหตุปัจจัย เมื่อไม่มีอวิชาตณหาคอยชกให้ไขว้เขว ปัญญาก็เป็นเจ้าการในการเจริญธรรม ชกนำพฤติกรรม ทำให้วางใจ ปฏิบัติตนแสดงออก สัมพันธ์กับโลกและชีวิตด้วยความรู้เท่าทันกับคติแห่งธรรมดา นอกจากปัญญานั้นจะเป็นรากฐานแห่งความบริสุทธิ์เป็นอิสระของจิตใจในส่วนชีวิตด้านในแล้วในส่วนชีวิตด้านนอก ก็ช่วยให้ใช้ความรู้ความสามารถของเขาถูกใช้ให้เป็นประโยชน์ได้เต็มที่ของมัน ไม่มีอะไรห่วงเหนี่ยวบิดเบือน เป็นไปเพื่อความดีงามอย่างเดียว ซึ่งท่านเรียกว่า เป็นการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา หรือชีวิตที่ดำเนินด้วยปัญญา... จิตใจก็เปิดกว้างออก แม้ความรู้สึกอิสระออกไปพร้อมที่จะรับสุข ทุกข์ของเพื่อนสัตว์โลกและคิดเกื้อกูลช่วยเหลือ โดยนัยนี้ ปัญญาจึงได้กรุณามาเป็นแรงชี้นำ ชี้ช่องทางพฤติกรรมต่อไป ทำให้ดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นได้เต็มที่ และในเมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ในแง่ที่เป็นกิเลส ในแง่ที่ผูกพันจะเอาจะได้เพื่อตัวตนแล้วก็จึงสามารถทำการต่าง ๆ ที่ดีงาม บำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นได้อย่างแน่วแน่ และเด็ดเดี่ยวจริงจัง สำหรับชีวิตด้านใน มีจิตใจเป็นอิสระ เป็นสุข ผ่องใส เบิกบานเป็นความบริบูรณ์แห่งประโยชน์ตน เรียกว่า อัตตहितสมบัติ ส่วนชีวิตด้านนอก ก็ดำเนินไปเพื่อเกื้อกูลแก่ผู้อื่น เรียกว่า พรहितปฏิบัติ ^{๓๙}

ดังนั้น ผู้ใดก็ตามที่มีความเพียร ความพยายามที่จะสลัดอวิชา และทำให้จิตของตนเองมีอิสรภาพจริง ๆ เพราะได้เดินตามอริยมรรคมีองค์ ๘ บุคคลนั้นย่อมได้รับความสุขอย่างถาวร ไม่ต้องเร่าร้อน ทูรันทุรายอีกต่อไปจากการปรุงแต่งของจิต เป็นการดับสนิทจากจิตที่ซัดส่ายพบกับความสงบเย็นดังที่พุทธบริษัทในสมัยพุทธกาลจำนวนมากได้รับฟังธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว

^{๓๙} ดูใน พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙๐๘-๙๐๙.

นำมาประพฤติปฏิบัติและดำเนินตามอริยมรรคมีองค์ ๘ จนพบกับผลคือความสงบเย็น ดังพุทธพจน์ว่า

“ผู้บรรลุจุดหมายปลายทางแล้ว
ไร้ความโศก หลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวง
ละกิเลสเครื่องร้อยรัดได้หมด ย่อมไม่มีความเฝ้าร้อน”^{๔๐}

“ผู้หลุดพ้นเพราะรู้ชอบ ผู้สงบ ผู้คงที่
ย่อมมีมโนกรรมที่สงบ วาจากรรมที่สงบ กายกรรมที่สงบ”^{๔๑}

“พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่สถานที่ใด
คือ จะเป็นบ้านก็ตาม ป่าก็ตาม ที่ลุ่มก็ตาม ที่ดอนก็ตาม
สถานที่นั้น เป็นรมณีสถาน”^{๔๒}

เมื่อทุกคนต้องการความสุข ก็ต้องใช้ความพยายามฝึกฝน ปฏิบัติตนให้ดำเนินชีวิตตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ โดยเริ่มต้นจะต้องมีความเห็นที่ถูกต้อง หรือมีสัมมาทิฐิ ซึ่งถือว่าเป็นอริยมรรคข้อที่ ๑ ได้แล้ว จึงปฏิบัติตามมรรคข้ออื่น ๆ ต่อไปด้วยความศรัทธา

(๔) มรรค คือ สิ่งที่ควรเจริญ เป็นข้อนำไปสู่ความดับทุกข์ ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) คือธรรมที่ต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเองจึงสามารถนำไปสู่ความดับทุกข์หรือการแก้ปัญหาได้ ซึ่งมรรคมีองค์ ๘ จะได้กล่าวถึงสาระอย่างละเอียดในตอนต่อไป

สรุปว่า อริยสัจ ๔ คือการเข้าไปรู้ปัญหา สวหาสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหา แล้วหาหนทางเพื่อการดับเหตุปัจจัยแห่งความทุกข์ได้เมื่อใด ผลคือความสงบสุขปราศจากการบีบคั้นใจ ที่ผ่านมาจากอายตนะภายในและภายนอกทั้ง ๖ ยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามกฎธรรมดาแห่งธรรมชาติแม้ความทุกข์ทางกายจะเกิดขึ้น แต่ความทุกข์ทางใจก็ไม่มี เนื่องจากไม่ยึดมั่นถือมั่นหรือปรุงแต่งอารมณ์

๓) **ปฏิจจสมุปบาท** (ธรรมที่อาศัยกันและกัน) เหตุปัจจัยที่ทำให้มนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิด เพราะสรรพสิ่งมิได้เกิดขึ้นเองโดยบังเอิญ แต่มันทุกสิ่งทุกอย่างมีที่มาจากเหตุและปัจจัยหลาย ๆ อย่างประกอบกันในพระไตรปิฎกได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องของปฏิจจสมุปบาทหรือปัจจัยการไว้เป็นลูกโซ่ ดังนี้

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย

วิญญาณจึงมี

^{๔๐} ชุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๙๐/๕๖.

^{๔๑} ชุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๙๖/๕๙.

^{๔๒} ชุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๙๘/๖๐.

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส

จึงมีความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้มีได้ ด้วยประการฉะนี้^{๔๓}

นอกจากนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนท์เกี่ยวกับเรื่องปฏิจจสมุปบาท ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับนามรูปที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ดังต่อไปนี้

อานนท์ ข้อที่เรากล่าวเช่นนี้ว่า “เพราะนามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี” เธอพึงทราบเหตุผลที่นามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี ดังต่อไปนี้ การบัญญัตินามกาย^{๔๔} ต้องพร้อมด้วยอาการ^{๔๕} เพศ^{๔๖} นิमित^{๔๗} อุทเทศ^{๔๘} เมื่ออาการ เพศ นิमित และอุทเทศนั้น ๆ ไม่มีการสัมผัสแต่ชื่อในรูปกายจะปรากฏได้หรือ” ท่านอานนท์ทูลตอบว่า “ปรากฏไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า” ... พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนี้ เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิดและปัจจัยแห่งผัสสะ ก็คือนามรูปนั่นเอง^{๔๙}

^{๔๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๗/๕๘-๕๙.

^{๔๔} นามกาย หมายถึงนามขันธ์ ๔ คือ (๑) เวทนาขันธ์ (๒) สัญญาขันธ์ (๓) สังขารขันธ์ (๔) วิญญาณขันธ์ (ที.ม.อ. ๑๑๔/๙๙), ดูใน ที.ม. ๑๐/๑๑๔/๖๕.

^{๔๕} อาการ หมายถึงอากัปภิกิริยาของนามขันธ์แต่ละอย่างที่สำคัญออกมา (ที.ม. ฎีกา ๑๑๔/๑๒๓)

^{๔๖} เพศ หมายถึง ลักษณะที่บ่งบอกหรือใช้เป็นเครื่องหมายถึงนามขันธ์แต่ละอย่าง (ที.ม. ฎีกา ๑๑๔/๑๒๓)

^{๔๗} นิमित หมายถึงเครื่องหมายแสดงถึงลักษณะเฉพาะของนามขันธ์แต่ละอย่าง (ที.ม. ฎีกา.๑๑๔/๑๒๓)

^{๔๘} อุทเทศ หมายถึงคำอธิบายเกี่ยวกับนามขันธ์แต่ละอย่าง เช่น เป็นสิ่งที่ไม่ใช่รูป เป็นสิ่งที่รับรู้ได้ (ที.ม. ฎีกา. ๑๑๔/๑๒๓)

^{๔๙} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๑๔/๖๕.

๔) **ไตรลักษณ์** (กฎธรรมดา หรือกฎธรรมชาติ) หมายถึง ลักษณะที่เป็นสามัญ หรือที่เรียกว่า สามัญลักษณ์ คือ สิ่งที่เป็นของสามัญอยู่ประจำโลก ๓ ประการ ซึ่งผู้ใดรู้และเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ แล้วยอมปล่อยวางใจ มองให้เห็นว่า ประกอบด้วย

(๑) อนิจจัง คือ สภาวะที่สรรพสิ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไป ไม่ว่าสิ่งนั้นจะมีชีวิตหรือไม่ก็ตาม เช่นคน สัตว์ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร อาคาร สถานที่ต่าง ๆ ย่อมมีความเปลี่ยนแปลง

(๒) ทุกขัง คือ สภาวะที่ทนอยู่ได้ยาก ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดและสลายตัวเพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดความไม่สบายกายไม่สบายใจ

(๓) อนัตตา คือ ความไม่มีตัวตน ว่านี่ของเรา นั่นของเรา คนส่วนใหญ่พยายามปฏิเสธเกี่ยวกับเรื่องที่ว่า ไม่มีสิ่งใดเป็นของเราแม้แต่วัตถุของเรา พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนว่า เป็นความคิดที่ไม่ถูกต้อง เพราะถ้าร่างกายนี้เป็นของเรา ทำไมเราบังคับไม่ได้ ว่าให้ร่างกายไม่ป่วยไม่เจ็บไม่หิวหรือไม่ให้ตาย ก็เพราะว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนแต่เป็นธรรมชาติ เปลี่ยนแปลงและเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย^{๕๐}

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่มุ่งให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความหลุดพ้นจากการถูกพันธนาการของอวิชชา ได้แก่ กิเลสทั้งหลาย (ความโลภ ความโกรธ ความหลง) การปฏิบัติตนเพื่อให้ถึงจุดมุ่งหมายหลักของทางพระพุทธศาสนา คือต้องดำเนินชีวิตที่ดั่งงาม ตามทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ได้แก่ การให้เห็นความจริงของชีวิตว่าเกิดมาจากเหตุปัจจัยทั้งสิ้น เช่น การเกิดของทารก การมาเรียนหนังสือของนักเรียน เป็นต้น สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการเข้าไปรู้ความจริงของชีวิตเรื่องมนุษย์เมื่อมีความรู้สิ่งเหล่านั้นก็จะทำให้การดำเนินชีวิตของตนเองอย่างผู้มีปัญญา มีสติสัมปชัญญะ ไม่ลุ่มหลงมกมายต่อสิ่งเสพบริโภค ดังที่พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า “คนเราสมัยนี้สุขยากแต่ทุกข์ง่าย เพราะมัวแต่หลงติดอยู่กับเหยื่อ คือ วัตถุสิ่งปรนเปรอทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ โดยทำตัวเองให้แปลกแยกจากธรรมชาติ กล่าวคือ มุ่งพิชิตหรือทำลายธรรมชาติด้วยลืมนึกไปว่ามนุษย์เองก็เป็นธรรมชาติ ขาดความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกัน ไม่สนใจกิจกรรมของชีวิต”^{๕๑}

ดังนั้น มนุษย์ตั้งแต่ยุคก่อนพุทธกาลจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ จึงมีชีวิตอยู่อย่างนักเสพบริโภค ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์มากเท่าไร ความต้องการเอาชนะธรรมชาติก็ยิ่ง

^{๕๐} อัง.ตัก. ๒๐/๑๓๗/๓๘๕. คู่มือ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม** , พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๘-๗๐.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม** ตอนที่๕๘, cd เผยแผ่ธรรม, วัดญาณเวศกวัน.

มากเป็นเสมือนเงาตามตัว นั้นหมายถึงมนุษย์เองกำลังดึงตนเองให้ห่างไกลตนเอง (อวิชาเข้าครอบงำ) สร้างความโลภ ความโกรธ ความหลง จนในที่สุดสิ่งที่มนุษย์พยายามจะเอาชนะหวนกลับมาทำโทษเป็นภัยธรรมชาติ ไม่ว่าจะเกิดอุทกภัย วัตภัย ฤดูกาลต่าง ๆ ความแปรปรวน สลับสับสนกันไปหมด และข้อสำคัญคือ เกิดมลภาวะเป็นพิษทั้งในน้ำ อากาศ การแย่งชิงวัตถุเพื่อให้ได้เปรียบในการเสพบริโภคมากกว่าคนอื่นหรือพวกอื่นเป็นต้น ในยุคปัจจุบันมีการสื่อสารไร้พรมแดน มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุอย่างมาก จึงต้องอยู่ร่วมกันในโลกใบนี้ด้วยความหวาดระแวง ต่างมุ่งกอบโกยผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน จนหาความสุขสงบ และสันติมิได้เลย

การปฏิบัติตนเพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ เป็นคำสอนที่สำคัญของพระพุทธเจ้า เพราะพระองค์มีพระประสงค์ให้มนุษย์ได้รู้ความจริงของชีวิต และยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดได้ตลอดเวลา แล้วปลงใจยอมรับ ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม มองทุกสิ่งด้วยวิชา ความโลภ ความโกรธ ความหลง ของมนุษย์ก็จะเบาบางจนในที่สุด จะอยู่อย่างผู้มีความสุขที่อิงวัตถุน้อยที่สุด ไม่หลงติดอยู่กับโลกแห่งมายา ต่อไปจะกล่าวถึงหลักธรรมที่ปฏิบัติเพื่อให้มนุษย์เป็นผู้ที่มีชีวิตที่ดีงามที่เรียกว่าการดำเนินชีวิตไปตามทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา

๕) มัชฌิมาปฏิปทา หมายถึง ทางสายกลางที่ต้องมีจุดหมายที่แน่นอน คือความดับทุกข์หรือภาวะหลุดพ้นเป็นอิสระไร้ปัญหา^{๕๒} พระพุทธเจ้าได้ตรัสสรรเสริญการปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา เพราะพระองค์ทรงมุ่งให้ใช้เป็นหลักประพฤติปฏิบัติสำหรับมนุษย์ ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ เพื่อให้เป็นหลักธรรมที่สำเร็จประโยชน์แก่ทุกคนทั้งพระสงฆ์และชาวบ้านทั่วหน้ากัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตไม่เคียดชังเข้าหาที่สุดสองอย่างนั้น ได้ตรัสรู้ข้อปฏิบัติอันมีในท่ามกลาง...กล่าวคือมรรคมืดมิด ๘ ประการ อันประเสริฐนี้ ได้แก่ สัมมาทิฐิ ฯลฯ”^{๕๓}

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมายของมัชฌิมาปฏิปทาว่า

มัชฌิมาปฏิปทา เป็นหลักปฏิบัติที่ต้องมีจุดหมายเพื่อแก้ปัญหากำจัดทุกข์ ช่วยให้ผู้บรรลุความดีที่สูงขึ้นไป อย่างไรก็ดี การปฏิบัติที่ถูกต้องหรือปฏิบัติชอบต่อระบบแบบแผน ก็คือจะต้องกระทำด้วยความเข้าใจในจุดหมายของมัน ซึ่ง

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๘๓.

^{๕๓} ส.ม. ๑๙/๑๖๖๔/๕๒๘. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘๒.

เป็นการกระทำด้วยปัญญา หรือโดยมีสัมมาทิฐิ ดังนั้นการดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทา จึงเป็นการเดินที่ต้องอาศัยปัญญาเป็นหลัก^{๕๔}

อีกความหมายหนึ่ง คือ

มัชฌิมาปฏิปทา เป็นคำสอนภาคปฏิบัติที่จะช่วยให้การดำเนินชีวิต สู่จุดมุ่งหมาย ตามแนวทางของกระบวนการธรรม โดยเริ่มต้นด้วยการรู้จักคิด รู้จักพิจารณา (โยนิโมหสิการ) ใช้ปัญญาหาเหตุปัจจัยด้วยตนเอง แทนที่จะเริ่มต้นด้วยความเชื่อ ซึ่ง เป็นการฝากปัญญาไว้กับผู้อื่นหรือสิ่งอื่นที่ไม่รู้ว่าจะประสบผลเมื่อใด^{๕๕}

พระพุทธเจ้าได้ตรัสมัชฌิมาปฏิปทาที่มีความเชื่อมโยงกับอริยสัจ ๔ ดังต่อไปนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ทุกข์อริยสัจ คือแม้ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความประสบสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ความไม่ได้สิ่งทีปรารถนาก็เป็นทุกข์ โดยย่อ อูปาทานชั้น ๕ ก็เป็นทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย ทุกขสมุทยสัจ คือค้นหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความ เพลิดเพลินและความกำหนด มีปกติให้เพลินในอารมณ์นั้นๆ คือกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

ภิกษุทั้งหลาย ทุกขนิโรธอริยสัจ คือความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความ สละทั้ง ความพ้น ความไม่อาศัยในตัณหา

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คืออริยมรรคมีองค์ ๘ เป็น ปฏิปทา ก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ ความรู้อย่างยิ่ง เพื่อความ ตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน”^{๕๖}

มัชฌิมาปฏิปทาหรืออริยมรรคมีองค์ ๘ ถือเป็นทางเลือกสำคัญที่จะช่วยแก้ไขปัญหา หรือทุกข์ให้กับคนในสังคมยุคปัจจุบันเพื่อศึกษาและพัฒนาตนให้ถึงขั้นปฏิบัติจนเกิดผล ให้ผู้ปฏิบัติ ได้บรรลุถึงความ เป็นอริยบุคคล

อริยมรรคมีองค์ ๘ มีความหมาย ดังนี้

๑) สัมมาทิฐิ หมายถึง เห็นอริยสัจ ๔ เห็นไตรลักษณ์หรือเห็นปฏิจตุสมุปบาท

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๘๔-๕๘๕.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖๙-๕๗๗.

^{๕๖} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๔/๒๑-๒๒.

๒) สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความนึกคิดในทางสละปลอดจากกาม ความนึกคิดปลอดจากพยาบาท และความนึกคิดปลอดจากการเบียดเบียน

๓) สัมมาวาจา หมายถึง พูดคำสัตย์ พูดไม่ส่อเสียด พูดคำอ่อนหวาน พูดสิ่งที่มีสาระ

๔) สัมมากัมมันตะ หมายถึง ไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์ทั้งหลาย ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม

๕) สัมมาอาชีวะ หมายถึง เว้นมิฉฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ

๖) สัมมาวายามะ หมายถึง เพียรระวังความชั่วไม่ให้เกิดขึ้น เพียรกำจัดความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำความดีให้เกิดขึ้น เพียรรักษาความดีไว้

๗) สัมมาสติ หมายถึง พิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม

๘) สัมมาสมาธิ หมายถึง ฌาน ๔

การดำเนินชีวิตตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นการประยุกต์เอาหลักความจริงตามธรรมชาติมาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่เป็นกลาง และเป็นสากล สามารถนำมาปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ได้จริง เกิดผลเป็นความสงบเย็น ปราศจากความร้าวร้อนจากไฟ คือราคะ โทสะ และโมหะ อยู่ด้วยปัญญาที่รู้และเข้าใจความเป็นไปของธรรมชาติที่แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมดา

๒.๓ สาระสำคัญของอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ก. อริยมรรคมีองค์ ๘

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๕๗} กล่าวว่าไว้ว่า อริยมรรค อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือ อารยอัฏฐังคิกมรรค หมายถึงทางดำเนินชีวิตให้พอเหมาะพอดีที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตามเป็นอารยชน มีองค์ประกอบ ๘ ประการ มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งต่าง ๆ บนโลกการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ จะอยู่ตามสัญชาตญาณ^{๕๘} ผู้มีกำลังเข้มแข็งเท่านั้น จึงจะมีชีวิต และเป็นหัวหน้าเผ่า ส่วนผู้อ่อนแอก็จะถูกล่า ถูกทำลาย มนุษย์ในยุคโบราณจึงมีวิถีชีวิตเยี่ยงสัตว์ป่า ชนเผ่าที่เข้มแข็งก็จะรวบรวมกำลังรุกราน ฆ่าฟัน เผ่าอื่น ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความยิ่งใหญ่ ต่อมาเมื่อถึงยุคประวัติศาสตร์ มนุษย์เริ่มบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยเทคนิค วิธีการในยุคสมัยของตน

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๗๐-๕๗๑.

^{๕๘} สัญชาตญาณ คือ ความรู้ที่มีมาแต่กำเนิดของคนและสัตว์ ทำให้มีความรู้สึกและกระทำตัวเองโดยต้องมีใครสั่งสอน. ดูใน **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, ๒๕๒๕, หน้า ๗๙๒.

การประดิษฐ์อักษรรูปภาพ ลายเส้น ภาพวาด ต่าง ๆ จึงทำให้มนุษย์ยุคหลังสามารถรู้เรื่องราวในอดีตของบรรพบุรุษตนเองได้ มีการตั้งถิ่นฐานทำให้มีชีวิตที่มั่นคงไม่ต้องอพยพเคลื่อนย้ายบ่อย ๆ มนุษย์จึงเริ่มมองธรรมชาติรอบ ๆ ตัวเอง แล้วนำมาปรับปรุงให้เข้ากับการดำเนินชีวิตของตน ความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์มีมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งในซีกโลกตะวันออกและตะวันตก นักปราชญ์ (ผู้มีปัญญารอบรู้) สำคัญ ๆ ของโลกหลายท่านที่คิดและบันทึกทฤษฎีของท่านไว้ให้เป็นมรดกแก่โลก ความรอบรู้ต่าง ๆ ที่เกิดจากปัญญาความรู้ของนักปราชญ์ ทั้งหลายจะปรากฏในลักษณะเป็นปรัชญา (Philosophy)^{๕๙}

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่า

ปรัชญาพยายามเรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกที่คิดว่าเป็นปัญหา แล้วนำเข้าสู่กระบวนการในการแก้ปัญหา โดยการเริ่มต้นด้วยความสงสัยติดตามด้วยการคิดแล้วหาคำตอบอย่างมีเหตุผล

ดังนั้น ความคิดของปรัชญาจึงหมายถึงเทคนิคการคิดอย่างทะลุปรุโปร่งเพื่อตอบปัญหาในใจของแต่ละคน^{๖๐}

นักปราชญ์ในยุคโบราณ เช่น ไพธากอรัส ได้แสวงหาความรู้แล้วแสดงทัศนะเรื่องอมตวิญญานว่า สามารถไปเกิดใหม่หลังการตายของกายเนื้อ และสังคมยุคโบราณก็ยอมรับคำสอนเรื่องวิญญานไม่ดับสูญ ในอียิปต์มีการเก็บศพเป็นมัมมี่ เพราะเชื่อว่าวิญญานจะกลับคืนสู่ร่างได้อีกครั้ง ชาวอินเดียโบราณ ทำบุญบูชาขันธ์ เพื่อให้อิเหนาของตนได้ไปเกิดในสวรรค์^{๖๑}

นักปราชญ์ทั้งหลายตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันต่างพยายามศึกษาค้นคว้าตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับชีวิตและการดำเนินชีวิตให้ถึงความสุขด้วยการปฏิบัติที่แตกต่างกันตามทัศนะและความเชื่อของตน

ในอดีตคนในชมพูทวีปมีทัศนะและวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องชีวิตและวิญญานที่ต่างกันอย่างออกไปมากมาย ดังความเชื่อถือของชาวชมพูทวีปบางพวกที่ว่า ถ้าปัจจุบันเกิดอยู่ในวรรณะใดเมื่อตายไปแล้วก็จะกลับมาเกิดในวรรณะเดิมอีก เคยเกิดมาเป็นผู้ชายร่ำรวย ครั้นตายแล้วก็จะกลับมาเกิดใหม่เป็นผู้ชายที่ร่ำรวยเช่นเดิมไม่เปลี่ยนแปลง บางพวกก็เชื่อว่าจะมีความเชื่อว่าคนเราเกิด

^{๕๙} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม**, ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, หน้า ๕๐๖.

^{๖๐} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ปรัชญากรีกโบราณ**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๒), หน้า ๑-๕.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

มาแล้ว เมื่อตายไปวิญญาณก็จะดับสูญ ดังนั้นคนส่วนใหญ่ในชมพูทวีปจึงนับถือลัทธิความเชื่อทั้งสองประเภทนี้ ต่อมาเมื่อเจ้าสิทธัตถะมาประสูติ แล้วตัดสินพระทัยผนวชเพื่อแสวงหาสัจธรรมจนได้ตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงประกาศหลักแห่งการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ปราศจากทุกข์ ด้วยการเดินตามทางสายกลาง(มัชฌิมาปฏิปทา) หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตไม่เอียงเข้าหาที่สุดสองอย่างนั้น

ได้ตรัสรู้ข้อปฏิบัติอันมีในท่ามกลาง...กล่าวคือมรรคมีองค์ ๘ ประการ

อันประเสริฐนี้ ได้แก่ สัมมาทิฐิ ฯลฯ”^{๒๒}

พระพุทธเจ้าสอนให้คนในสังคมชมพูทวีปได้ค้นหาความจริงของชีวิต ค้นหาความทุกข์หรือปัญหาของตน พร้อมทั้งทรงบอกวิธีปฏิบัติตนเพื่อให้หลุดพ้นจากปัญหา หรือความทุกข์นั้น ๆ

พระพุทธเจ้าทรงให้หลักในการค้นหาความจริงของชีวิตที่เป็นเหตุปัจจัยทำให้เกิดความทุกข์ โดยทรงให้พุทธบริษัทเข้ามาศึกษาเรื่องความประพฤติของตนเองว่า ต้องทำอย่างไรจึงจะไม่เดือดร้อนหรือเกิดปัญหา การสืบค้นต้องเริ่มจากตนเองเสมอโดยสำรวจจากการกระทำทางกาย วาจา และใจ ถ้าเราจะเทียบกับหลักธรรมเรื่องกุศลกรรมบถก็พอจะกล่าวได้ว่าเราจะต้องทำให้ตัวของเรา ให้ตั้งอยู่ในการประพฤติทางกายสุจริต ๓ วจีสุจริต ๔ มโนสุจริต ๓

สำหรับการดำเนินชีวิตหลังพุทธกาลโดยเฉพาะในยุคการสื่อสารไร้พรมแดน มนุษย์ใช้ชีวิตเอียงไปข้างกามสุขัลลิกานุโยค เพราะมนุษย์ส่วนใหญ่มีความต้องการความสุขทางวัตถุเพื่อตอบสนองทางกายให้กับตนมากขึ้น ความทุกข์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเสพ การบริโภควัตถุ นิยมมากเกินไปจนทำให้การดำเนินชีวิตปราศจากอิสระ ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความโลภ ความโกรธ ความหลง ทุกชีวิตต่างแสวงหาวัตถุเพื่อนำมาปรนเปรอกาย ชีวิตที่มีความสมบูรณ์ทางกายอย่างเดียวไม่สามารถให้ความสุขที่แท้จริงได้ เพราะชีวิตประกอบด้วยส่วนที่เป็นกายและจิตใจ เมื่อมนุษย์ในยุคปัจจุบันผลิตเฟลิดเฟลินต่อการแสวงหาวัตถุ จนลืมนึกแลบ่ารุงจิตใจให้เข้มแข็งด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เมื่อเกิดมีปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นภายในประเทศไทยและทั่วโลก จึงเป็นสาเหตุทำให้มนุษย์จำนวนมากได้รับผลกระทบอันเกิดจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ความทุกข์ทางใจก็ตามมาทันที เพราะไม่สามารถแสวงหาวัตถุได้คล่องแคล่วเหมือนเดิมภาวะของปัญหาทวีความรุนแรงมากขึ้นโดยเริ่มต้นจากสังคม ลงสู่ครอบครัว หัวหน้าครอบครัวประสบความล้มเหลวทางเศรษฐกิจ พร้อมกับความล้มเหลวทางอารมณ์ กลายเป็นคนโรคจิต โรคประสาท (ความเครียด) ไม่ยอมรับในสิ่งที่เปลี่ยนแปลง (ความเสื่อม) จนมี

^{๒๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๖๖๔/๘๒๘.

ผลกระทบกระเทือนต่อสมาชิกภายในครอบครัว ซึ่งความจริงของโลกตามกฎกรรมดาของธรรมชาติ นั้น เรียกว่าโลกธรรม ๘ (มียศ เสื่อมยศ มีลาภ เสื่อมลาภ มีความสุข ย่อมคู่กับทุกข์ มีสรรเสริญ ย่อมมีนินทา) เพราะประมาทขาดการศึกษาพัฒนาจิตวิญญาณตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นจึงรับมือไม่ได้ ชีวิตจึงต้องทวนทูลวนจมอยู่กับอดีตที่รุ่งเรืองพยายามไขว่คว้ามาเป็นของตนด้วยเกิดความยึดมั่นถือมั่นการแก้ปัญหาของมนุษย์ ในยุคนี้จึงมีดมนเพราะขาดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนายึดเหนี่ยวจิตใจตั้งแต่ต้น ทางเลือกเพื่อการแก้ไขปัญหาชีวิตของมนุษย์ในยุคนี้ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือเด็กก็ควรหันกลับไปสู่การศึกษาตนเองตามแนวหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ทุกชีวิตเรียนรู้และปฏิบัติตามทางสายกลางที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา”

พระพุทธเจ้าทรงพิสูจน์ให้มนุษย์ได้ตระหนักรู้ มองเห็นศักยภาพของตนเอง ทั้งนี้เพราะ การตรัสรู้ของพระองค์เกิดขึ้นจากการพัฒนาทางจิตด้วยการบำเพ็ญความเพียร ความพยายาม อย่างมุ่งมั่นโดยนำชีวิตที่ประกอบด้วยกายและจิตใจเป็นเครื่องค้ำประกัน ทำให้ในที่สุดพระองค์ สามารถตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้า ข้ามพ้นสังสารวัฏฏ์ ด้วยจิตที่มีอิสระ ปราศจากสิ่งครอบงำของกิเลสทั้งหลายทั้งปวง ด้วยมรรคมืองค์ ๘

ข. องค์ประกอบของมรรคมืองค์ ๘

๑) **สัมมาทิฐิ** มาจากคำว่า สัมมา แปลว่า โดยชอบ ดี ถูกต้อง ส่วนคำว่า ทิฐิ แปลว่า ความเห็น ทฤษฎี คำทั้งสองคำรวมเป็น สัมมาทิฐิ^{๖๓} ปัญญาอันเห็นชอบ คือ เห็นอริยสัจ ๔ เห็นชอบตามธรรมนองคลองธรรม ว่าทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว มารดา บิดามี (คือมีคุณงามความดี ควรแก่ฐานะหนึ่งที่เรียกว่า มารดาบิดา) เห็นไตรลักษณ์ หรือเห็นปัจจุสมุปบาท ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องสัมมาทิฐิไว้หลายแห่งดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันท สัมมาทิฐิ ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตเพื่อการตรัสรู้ตามเป็นจริงซึ่งอริยสัจ ๔ ประการ ฉันทนั้น; ภิกษุผู้มีสัมมาทิฐิย่อมเป็นอันหวังสิ่งนี้ได้ คือจรรู้ตามความจริงว่า ทุกข์ คือ ดังนี้...เหตุให้เกิดทุกข์คือดังนี้...ความดับทุกข์คือดังนี้...ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือ ดังนี้”^{๖๔}

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๘), หน้า ๓๓๐.

^{๖๔} ส.ม. ๑๙/๑๗๒๐/๕๕๒. ดูใน พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๗๓๓.

“ข้อที่ภิกษุจักทำลายอวิชชา ยังวิชาให้เกิด ทำให้แจ้งซึ่งนิพพานได้ ด้วยทิวี่ที่ตั้งไว้ชอบ ด้วยมรรคภาวนาที่ตั้งไว้ชอบ นี่เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ นั่นเป็นเพราะเหตุใด ก็เพราะตั้งทิวี่ไว้ชอบแล้ว”^{๖๕}

“เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้สักอย่าง ซึ่งจะเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น หรือกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นไปเพื่อความเพิ่มพูนไพบูลย์ เหมือนอย่างสัมมาทิวี่นี้เลย”^{๖๖}

“เมื่อใด อริยสาวกรู้ชัดซึ่งอกุศล...อกุศลมูล...กุศล...และกุศลมูล ด้วยเหตุเพียงนี้ เธอชื่อว่าสัมมาทิวี่ มีความเห็นตรง ประกอบด้วยความเลื่อมใสแน่วแน่ในธรรม เข้าถึงสัจธรรมนี้แล้ว”^{๖๗}

จากความหมายของสัมมาทิวี่ คือการเห็นชอบตามเป็นจริงเกี่ยวกับอริยสัจ ๔ (The Four Noble Truths) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สามกัถังสิกาธรรมเทศนา”^{๖๘} ดังนั้นความหมายของการเห็นความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ ได้แก่

๑) ทุกข์ (suffering) เป็นความไม่สบายกายไม่สบายใจ สภาพที่ทนอยู่ได้ยาก บีบคั้นจิตใจ เกิดจากตัณหาความอยาก โดยย่อคือ อุปาทานขันธ์ ๕

๒) ทุกขสมุทัย (origin of suffering) เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ทุกข์เกิดจากตัณหา ๓ ได้แก่ กามตัณหา (ความอยากในกามคุณ) ภวตัณหา (อยากมีอยากเป็น) และวิภวตัณหา (ความอยากไม่มี ไม่เป็นตามที่มีอยู่เป็นอยู่)

๓) ทุกขนิโรธ (the cessation of suffering) เป็นสภาวะที่ความทุกข์ดับ หรือเป็นสภาวะที่เข้าถึงการกำจัดอวิชชา หลุดพ้น เป็นอิสระ คือนิพพาน ซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิบัติตามหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘

๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (the path leading to the cessation of suffering) เป็นข้อนำไปสู่ความดับทุกข์ ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) คือธรรมที่ต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเองจึงสามารถนำไปสู่ความดับทุกข์หรือการแก้ปัญหาได้ ซึ่งมรรคมีองค์ ๘ จะได้กล่าวถึงสาระอย่างละเอียดในตอนต่อไป

^{๖๕} ส.ม. ๑๙/๔๓/๑๓; ๒๘๑/๗๓. ดูใน พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) พุทธธรรม, หน้า ๗๓๔.

^{๖๖} อจ.ตัก.๒๐/๑๘๒/๔๐. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓๔.

^{๖๗} ม.มู. ๑๒/๑๑๑/๘๕. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓๔-๗๓๕.

^{๖๘} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘๑-๑๘๓.

สรุปว่า สัมมาทิฐิ เป็นการเห็นอริยสัจ ๔ คือการเข้าไปรู้ปัญหา สาเหตุสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหา แล้วหาหนทางเพื่อการดับเหตุปัจจัยแห่งความทุกข์ได้เมื่อใด ผลคือความสงบสุขปราศจากการบีบคั้นใจ ที่ผ่านมาจากอายตนะภายในและภายนอกทั้ง ๖ ยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามกฎธรรมดาแห่งธรรมชาติ แม้ความทุกข์ทางกายจะเกิดขึ้น แต่ความทุกข์ทางใจก็ไม่มีเนื่องจากไม่ยึดมั่นถือมั่นหรือปรุงแต่งอารมณ์

การเห็นปฏิจลสมุปบาท เป็นการอธิบายถึงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกว่าเกิดขึ้นด้วยเหตุและปัจจัย ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดขึ้นมาลอย ๆ แต่ละสิ่งจะมีปัจจัยต่าง ๆ เกื้อหนุนกันและกัน เช่น ทารกเกิดขึ้นมาได้ก็ต้องอาศัยปัจจัยหลาย ๆ อย่าง เช่นบิดามารดาอยู่ร่วมกัน โดยที่มารดามีระดูส่วนบิดามีเชื้ออสุจิที่สมบูรณ์ ขณะที่จิตของทารกก็จิตเพื่อมาปฏิสนธิในครรภ์มารดา ในยุคปัจจุบันเมื่อมนุษย์สามารถค้นพบปรากฏการณ์ทางธรรมชาติมากขึ้นจึงให้ความสำคัญตนเองผิด ๆ ว่าเป็นผู้พิชิตธรรมชาติ มีความเชื่อมั่นสูงและคิดว่ามนุษย์เก่ง แต่ก็ไม่สามารถให้คำตอบที่แจ่มชัดหรืออธิบายให้ชัดเจนได้ว่าการเกิดของทารกมีเหตุและปัจจัยที่สำคัญ ๆ

นอกจากปัจจัยที่มาจากเชื้ออสุจิของผู้ที่เป็นพ่อกับไข่สุกของแม่แล้วยังจะปัจจัยอย่างอื่นอะไรอีกบ้าง ตรงนี้วิทยาการสมัยใหม่ไม่สามารถให้คำตอบได้ ขณะเดียวกันนักวิทยาศาสตร์ก็พยายามสกัดกั้นตัวเองออกมาจากความรู้ทางนามธรรมโดยการปฏิเสธเรื่องวิญญาณด้วยข้ออ้างว่าสิ่งเหล่านั้นพิสูจน์ด้วยตาเปล่าไม่ได้ ไร้สาระ สามี ภรรยาจำนวนไม่น้อยที่มีความพร้อมทุกด้านไม่ว่าจะเป็นฐานะทางด้านเศรษฐกิจ วิทยุฒิ คุณวุฒิ อยากมีบุตร พยายามรักษาทุกวิถีทางที่แพทย์สมัยใหม่แนะนำแต่ก็ไม่สามารถให้คู่สามี ภรรยาทั้งหลายได้สมความปรารถนาได้ทุกคู่ วิทยาการสมัยใหม่พบทางตีตันด้านคำตอบ สำหรับพระพุทธศาสนามีคำตอบให้อย่างแจ่มแจ้ง ดังคำสนทนาของพระพุทธเจ้ากับพระอานนท์ ต่อไปนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า “อานนท์ ข้อที่เรากล่าวเช่นนี้ว่า “เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี” เธอพึงทราบเหตุผลที่วิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมีดังต่อไปนี้ ก็ถ้าวิญญาณจักไม่หยั่งในท้องมารดา นามรูปจะก่อตัวขึ้นในท้องมารดาได้หรือ”

พระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า “ก็ถ้าวิญญาณหยั่งลงในท้องมารดาแล้วล่องเลยไป นาม รูป จักบังเกิดขึ้นเพื่อความเป็นอยู่อย่างนี้ได้หรือ”

พระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า “ก็ถ้าวิญญาณของเด็กชายหรือเด็กหญิงผู้
เยาว์วัย จักขาดความสืบต่อ นามรูปจักเจริญงอกงามไพบูลย์ได้หรือ”

พระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า “อานนท์ เพราะเหตุอัน เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด
และปัจจัยแห่งนามรูป ก็คือวิญญาณนั่นเอง อานนท์ ข้อที่เรากล่าวเช่นนี้ว่า เพราะนาม
รูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี” เธอพึงทราบเหตุผลที่นามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี
ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าวิญญาณจักไม่ได้อาศัย นามรูป ชาติ ชรา มรณะ และความเกิดขึ้นแห่ง
ทุกขสมุทัยจะปรากฏ”

พระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุอัน เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิด และ
ปัจจัยแห่งวิญญาณ ก็คือนามรูปนั่นเอง ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล วิญญาณและนามรูปจึง
เกิด แก่ ตาย จูติหรืออุบัติด้วยเหตุเพียงเท่านี้จึงมีค่าที่เป็นเพียงชื่อ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้
จึงมีค่าที่ใช้ตามความหมายด้วยเหตุเพียงเท่านี้ จึงมีค้ำัญญูติ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ จึงมี
แต่สื่อความเข้าใจ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ วัฏฏะจึงเป็นไป ความเป็นอย่างนี้ย่อมปรากฏโดย
การบัญญัติ คือ นามรูปย่อมเป็นไปพร้อมกับวิญญาณ เพราะต่างก็เป็นปัจจัยของกัน
และกัน”^{๖๙}

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วจากข้างต้นเกี่ยวกับสัมมาทิฐินั้น เรารู้ถึงความหมายโดยทั่ว ๆ ไป ว่า
คือ ความเห็น ค่านิยม ทศนะในการมองโลกและชีวิต ที่เรียกกันว่า โลกทัศน์และชีวิตทัศน์ ดังนั้น
มนุษย์จึงควรศึกษาเรียนรู้ทำความเข้าใจให้แจ่มชัด เพราะ

. . . ทิฐินั้นมีอิทธิพลครอบงำและมีบทบาทในการกำหนดวิถีชีวิต และสังคมของ
มนุษย์เป็นอย่างมากในกรรมมถและจัดเป็นมโนกรรมเป็นกรรมที่สำคัญ มีผลมากมาย
ร้ายแรงยิ่งกว่ากายกรรมและวจีกรรม และสามารถนำชีวิต สังคมหรือมนุษยชาติไปสู่
ความเจริญงอกงามรุ่งเรืองจนหลุดพ้น หรือนำไปสู่ความเสื่อม ความพินาศก็ได้ ทิฐิเป็น
ตัวชักจูงหรือ กำหนดวิถีชีวิต ทั้งในด้านรับเข้าและด้านแสดงออก เพราะเป็นตัวมองเห็น
โลกและชีวิตเป็นอย่างไร แล้วจะปฏิบัติต่อโลกและชีวิตนั้นอย่างไร เริ่มตั้งแต่แปล
ความหมายของ ประสบการณ์ที่รับรู้เข้ามาใหม่อย่างไร จะตีค่า จะตัดสินวินิจฉัยว่า
อย่างไร จะหันไปหาหรือเลือกรับสิ่งใด ส่วนใด ในแง่ใด จะเห็นด้วยหรือไม่ จะอยู่ฝ่ายใด
แล้วชักนำแนวความคิด การพูดการกระทำที่จะสนองตอบได้ แสดงปฏิกริยาออกไป

^{๖๙} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๑๕-๑๑๖/๖๕-๖๖.

อย่างไร พุดหรือทำอะไร กับบุคคล สภาพแวดล้อม หรือสถานการณ์นั้น ๆ พร้อมทั้งสร้างเหตุผลประกอบสำหรับการที่จะพุดจะทำเช่นนั้น กล่าวสั้น ๆ ด้วยศัพท์ธรรมว่า ปรุณแต่ง ชักนำองค์ธรรมต่าง ๆ ตั้งแต่สังกับปะ คือความคิดหรือความดำริเป็นต้นไป ให้เป็นมิจฉาทิฐิ หรือเป็นสัมมาตามทิฐินั้น ๆ^{๗๐}

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการพัฒนาของมนุษย์ว่า มนุษย์ คือสัตว์ผู้ต้องศึกษา ชีวิตที่ดี คือชีวิตแห่งการศึกษา ^{๗๑} การที่มนุษย์เราจะมีชีวิตที่ดีงามนั้นจะต้องมาจากการเรียนรู้ตัวเอง นอกจากนั้นยังต้องฝึกฝนตนด้วย ธรรมชาติของมนุษย์ก็ไม่ต่างไปจากสัตว์ มนุษย์ที่ปราศจากการฝึกจะมีการดำเนินชีวิตที่โหดร้ายทำร้ายเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดลอมที่อยู่รอบ ๆ ตัวเอง สัญชาตญาณของสัตว์นั้น จะแสดงความดุร้ายต่อเมื่อมันหิว หรือจนตรอก แต่มนุษย์ก็สามารถสังเกตและหลบเลี่ยงภัยจากสัตว์ได้ แต่ถ้าเป็นมนุษย์ที่กระทำตามสัญชาตญาณของสัตว์ปล่อยจิตให้ปรุณแต่งไปในทางอกุศล คิดแต่เรื่องชั่วร้าย (มีความคิดโลภ โกรธ และหลง) ตลอดเวลาด้วยอำนาจแห่งจิตที่มีอิทธิพลเหนือ กาย วาจา ย่อมทำให้มนุษย์ผู้นั้น กระทำความชั่วทางกายและทางวาจาตามด้วยอย่างแน่นนอน มนุษย์จึงเป็นสัตว์โลกที่น่ากลัวมากที่สุด เพราะแฝงไปด้วยเล่ห์กลลวงเพื่อทำร้ายล้างผลาญฝ่ายตรงกันข้ามไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ด้วยกัน หรือเป็นสิ่งแวดลอมทั้งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม โดยกระทำการอย่างโหดร้าย โดยที่มนุษย์ด้วยกันไม่สามารถสังเกตเห็นได้เลย เพราะจิตที่เป็นนามธรรม

ดังนั้น จิตที่ตั้งไว้ผิดเป็นมิจฉาทิฐิ ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ทำร้ายตนเองและทำลายโอกาสในการพัฒนาตนให้เจริญงอกงาม ในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม แต่ตรงกันข้ามกลับทำให้ตนเองเสื่อมจากความดีทั้งปวง เพราะฉะนั้นมนุษย์ที่ประเสริฐ ต้องเกิดมาจากการศึกษา และต้องเป็นการศึกษาชีวิตของตนเอง มิใช่การศึกษาตามความหมายในปัจจุบัน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวเกี่ยวกับการศึกษาในแง่พุทธศาสนาว่า “การศึกษาในแง่ของพุทธศาสนา ในระบบการศึกษาไทยในปัจจุบันนี้ จริยธรรมกลายเป็นส่วนเสนียดเดียวของการศึกษาของพุทธศาสนา เพราะการศึกษาปัจจุบันมองพราแล้ว”^{๗๒} และกล่าวต่อไปว่า

^{๗๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม, พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๗๓๖.

^{๗๑} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐.

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

การศึกษาในความหมายของคนทั่วไปจะมองเน้นไปในเรื่องของการเล่าเรียน วิชาชีพ ทั้ง ๆ ที่นักการศึกษาบอกว่าไม่ใช่แค่นั้น แต่เวลาจัดการศึกษาในเชิงปฏิบัติ เราก็มักจะเอาอย่างนั้นว่า การศึกษาคืออะไร คือไปเล่าเรียนวิชาการ เพื่อจะได้เอามาทำมาหาเลี้ยงชีพ ตลอดจนเอาไปเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ อย่างดีก็เอามาพัฒนา เศรษฐกิจ พัฒนาสังคม จนกระทั่งไป ๆ มา ๆ ตัวคนเองก็กลายเป็นทรัพยากรมนุษย์รวม แล้วการศึกษาจะไปได้แค่ตัววิชาชีพทำมาหากิน^{๗๓}

ดังนั้น สัมมาทิฐิจึงมีความสำคัญอย่างมาก เพราะเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการกระทำความดี หรือไม่ดี ย่อมมีอิทธิพลมาจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านทางอายตนะทั้งภายนอกและภายใน โดยมีกัลยาณมิตรที่เป็นผู้ใกล้ชิดอย่างเช่น พ่อ แม่ ครู อาจารย์ และเพื่อน ๆ เป็นต้น ซึ่งจัดว่าเป็นเสียงจากภายนอกที่เรียกว่า “ปรโตโมสะ” ส่วนกัลยาณมิตรที่เกิดภายในนั้น ได้แก่ การคิดพิจารณาใคร่ครวญ ที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ทั้งปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการนั้นเป็นเสมือนรุ่งอรุณแห่งการเกิดอริยอัษฎางคิกมรรค ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตฉันใด ความถึงความด้วยโยนิโสมนสิการ (การทำในใจโดยแยบคาย หรือการรู้จักคิดพิจารณาตามสภาวะแลเหตุผล) ก็เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยอัษฎางคิกมรรคแก่ภิกษุ ฉะนั้น ภิกษุที่ถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือจักเจริญ จักทำให้มากซึ่งอริยอัษฎางคิกมรรค”^{๗๔}

^{๗๓} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๓), หน้า ๓๕.

^{๗๔} ส.ม. ๑๙/๑๓๖/๓๗. ดูใน พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๕๘๖.

ตารางที่ ๒.๑ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาทิวี่

ความหมาย	เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด	ประโยชน์
<ul style="list-style-type: none"> ● ความเห็นชอบ 	<ul style="list-style-type: none"> ● กัลยาณมิตรภายนอก ได้แก่สิ่งแวดล้อมที่ผ่านเข้ามาทางอายตนะทั้งภายในและภายนอก เช่น พ่อ แม่ พระสงฆ์ ครู และเพื่อน สิ่งแวดล้อมทางสังคม เรียกว่า “ปรโตโฆสะ” ● กัลยาณมิตรภายใน ได้แก่ การคิดพิจารณาใคร่ครวญอย่างรอบคอบ ที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” 	<ul style="list-style-type: none"> ● สำหรับตนเอง ทำให้เกิดมโนกรรมที่สุจริตอันจะนำไปสู่การประพฤติทางกายและวาจาที่ดีงาม เพราะสัมมาทิวี่จะเป็นตัวนำแห่งการเกิดขึ้นของอริยอัษฎางคิกรมรรค ● สำหรับสังคม ทำให้สังคมสงบสุข เพราะทุกคนมีสัมมาทิวี่ รู้จักชั่ว ดีย่อมจะไม่เบียดเบียนกันและกัน

๒) สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความคิดชอบ ความดำริชอบ แบ่งออกเป็น

(๑) ความคิดไม่เบียดเบียน หรืออวิหิงสาวิตก หมายถึงคิดที่ประกอบด้วยกรุณา ไม่คิดมุ่งทำลายผู้อื่นให้เดือดร้อน

(๒) ความคิดไม่พยายาบาท อาฆาตผู้ใด สามารถให้อภัยแก่ทุกคนโดยการใช้ปัญญาประหาร ความพยายาบาท อาฆาตที่เกิดขึ้นในจิตใจให้ดับไปได้

(๓) ความคิดออกจากกาม กามคือสิ่งที่ผู้หมกมุ่นมักเพลิดเพลिन เพราะผ่านทางอายตนะภายใน จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ ฆานวิญญาณ และภายนอก การที่เราเข้าไป เกี่ยวข้องจนลุ่มหลง ก็จะพาจิตใจให้เร้าร้อน เป็นทุกข์ ไม่สบายทั้งใจและกาย ซึ่งมีผลต่อคุณภาพของการทำงาน ในการดำเนินชีวิตนั้น คนเราควรหาที่พักใจ คือปลอดโปร่งจากการคิดอยากได้ อยากมี อยากเป็น มีชีวิตที่อิสระ ปราศจากการถูกรอบงำโดยอวิชา จิตวิญญาณมีอิสระอย่างแท้จริง

ดังนั้น สัมมาสังกัปปะตามความหมายของหลักธรรม คือความคิดที่ดีงาม ปราศจากความพยายาบาท เป็นผู้มีเมตตา ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เขาต้องเดือดร้อน พร้อมทั้งพยายามหาความสงบ ออกจากความสับสนวุ่นวายเกี่ยวกับเรื่องกาม บริหารจิตเจริญปัญญาให้จิตของตนมีความเจริญก้าวหน้าพร้อมที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อดำเนินชีวิตในมรรคข้ออื่น ๆ อีกต่อไป

ตารางที่ ๒.๒ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาสังกัปปะ

ความหมาย	เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด	ประโยชน์
<ul style="list-style-type: none"> ● ความคิดชอบ, ความดำริชอบ 	<ul style="list-style-type: none"> ● เป็นผู้ไม่มีเมตตาอย่างสม่ำเสมอ ● รู้จักให้ผู้อื่น ● หมั่นรักษาศีลเจริญภาวนา 	<ul style="list-style-type: none"> ● เป็นผู้ไม่มีเมตตา สุภาพอ่อนโยน ● เป็นคนไม่ถูกราบ รู้จักระมัดระวังกาย วาจา ใจ มิให้ตกต่ำ ● เป็นคนไม่ผูกพยาบาทใคร

๓) **สัมมาวาจา** หมายถึง การเจรจาชอบ กล่าวแต่ถ้อยคำสุภาพชิตอันประกอบด้วยลักษณะ ๕ ประการ คือ ๑) วาจาที่น้อมนอบเป็นวาจาที่กล่าวถูกกาล ๒) เป็นวาจาที่กล่าวเป็นสัจ ๓) เป็นวาจาที่กล่าวอ่อนหวาน ๔) เป็นวาจาที่กล่าวประกอบด้วยประโยชน์ ๕) เป็นวาจาที่กล่าวด้วยเมตตาจิต

แม้พระพุทธเจ้าก็ตรัสวาจาสุภาพชิตเป็นธรรมดาตามหลักเกณฑ์ข้างบนทั้ง ๕ ประการ กล่าวคือ สิ่งใดก็ตามมีผู้สนใจถามแต่คำถามนั้น ๆ หาประโยชน์ไม่ พระองค์ก็ไม่ตรัสตอบเพราะสิ่งที่จะตอบนั้นไม่มีประโยชน์เพื่อจะนำผู้ฟังไปสู่การดับทุกข์ เพราะตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนมั่นคงคือการนำสรรพสัตว์ ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ปราศจากการครอบงำจากความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งเป็นเหตุและปัจจัยแห่งความทุกข์ พระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตด้านสัมมาวาจาดังกล่าว

ตารางที่ ๒.๓ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาวาจา

ความหมาย	เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด	ประโยชน์
<ul style="list-style-type: none"> ● การเจรจาชอบ 	<ul style="list-style-type: none"> ● การไม่พูดเท็จ พูดเรื่องจริง ● การไม่พูดคำหยาบ พูดแต่ถ้อยคำไพเราะ อ่อนหวาน ● ไม่พูดเพื่อเจ้าอหฺลวไหล พูดแต่เรื่องมีประโยชน์ มีสาระ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ได้รับความเชื่อถือไว้วางใจ ● มีผู้ต้องการจะเป็นมิตร และสนทนาด้วยความเต็มใจ ● เป็นกัลยาณมิตรของทุกคน

๔) **สัมมากัมมันตะ** หรือการกระทำชอบ พุทธพจน์ที่ตรัสถึงสัมมากัมมันตะว่า “สัมมากัมมันตะเป็นอย่างไร คือเจตนาเป็นเหตุดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเหตุดเว้นจากการประพฤติในกาม ภิกษุทั้งหลายนี้ เรียกว่า สัมมากัมมันตะ”^{๗๕}

ในพระไตรปิฎกนั้น การกระทำชอบจะเน้นเรื่องจิตที่ตั้งมั่น หรือการกระทำที่จงใจ ซึ่งสัมมากัมมันตะเป็นความจงใจที่จะงดเว้น หรือไม่ประพฤติในสิ่งที่ไม่ดีทางกายสามประการ คือการจงใจไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย พุทธศาสนิกชนที่รักษาศีล ๕ หรือศีล ๘ อย่างสม่ำเสมอ ย่อมเป็นผู้ได้ชื่อว่าเคารพในพระพุทธรูปเจ้า ชีวิตของตนย่อมประสบแต่ความเจริญความสำเร็จในการดำเนินชีวิตทั้งโลกนี้และโลกหน้า

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า สัมมากัมมันตะหรือการกระทำชอบแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ๑) ในระดับโลกียะ หมายถึง การมีเจตนาที่งดเว้นจากการตัดรอนชีวิต จากการเอาของที่เขาไม่ได้ให้ และจากการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ๒) ในระดับโลกุตตระ หมายถึง ความงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนางดเว้นจากกายทุจริตทั้งสามของท่านผู้มีจิตเป็นอริยะ มีจิตไร้อาสวะ มีอริยะเป็นสมังคี กำลังเจริญอริยมรรคอยู่^{๗๖}

มรรคมืองค์ ๘ ข้อสัมมากัมมันตะเป็นข้อที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมโดยตรงซึ่งมีความสัมพันธ์กับคำสอนของพระพุทธรูปเจ้าในเรื่องศีล และกุศลกรรมบถ ๑๐ ดังนี้

สัมมากัมมันตะ ตรงกับศีล ๕ ข้อ (๑)-(๓) ในการสอนเรื่องศีล ๕ นั้นจะเป็นข้อละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ละเว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ ละเว้นจากการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย และมีหลักเบญจธรรมที่สนับสนุนให้ศีล ๕ สมบูรณ์ ได้แก่ เบญจธรรมข้อที่ ๑ มีเมตตาและกรุณา จะสนับสนุนให้เบญจศีลข้อที่ ๑ สามารถที่จะปฏิบัติได้สมบูรณ์ เพราะผู้มีเมตตาจะสงสารและรักเพื่อนมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ขณะเดียวกันก็มีความกรุณาซึ่งเป็นคุณธรรมที่พร้อมเข้าไปช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ พื้นฐานจิตของผู้ปฏิบัติตามหลักเบญจธรรมข้อที่ ๑ นี้เองทำให้เขาไม่อาจทำร้ายหรือเบียดเบียนเพื่อนร่วมโลกได้ ไม่ว่าจะเป็นมมนุษย์หรือสัตว์ก็ตาม ส่วนเบญจธรรมข้อที่ ๒ สัมมาอาชีวะ จะสนับสนุนให้เบญจศีลข้อที่ ๒ รักษาได้สมบูรณ์ เพราะผู้มีอาชีพที่สุจริตย่อมมีความภาคภูมิใจในปัจจัยที่ตนหามาด้วยความสุจริต ความสามารถของตน มีความพอใจในสิ่งที่ตนหามาได้ ดังนั้นการที่จะไปลักขโมยของผู้อื่นเป็นสิ่งที่ผู้มีเบญจธรรมข้อ ๒ ไม่กระทำ

^{๗๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๗๖} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๗๕๗.

เป็นแน่แท้ จึงได้ชื่อว่าช่วยสนับสนุนให้ผู้รักษาเบญจศีลข้อที่ ๒ สามารถที่จะรักษาให้สมบูรณ์ได้ เบญจธรรมข้อที่ ๓ เป็นเรื่องเกี่ยวกับกามสังวร (การสำรวมในกาม) หรือสทวารสันโดษ คือมีความพอใจเฉพาะในคู่ครองของตน สังคมปัจจุบันมีปัญหาเรื่องผู้สาวเกิดขึ้นมากมายและสร้างเรื่องสลัดใจ ก่อคดีอาชญากรรม สามีฆ่าคู่ ภรรยาหลงฆ่าหรือสังฆ่าภรรยาน้อย ซึ่งปัญหาทั้งหมดเกิดจากความหึงหวง เพราะการแก้ปัญหาด้วยความโกรธความแค้นซึ่งซึ่งเป็นที่มาของการทำร้าย ล้างผลาญชีวิตแก่กันและกัน ไม่ว่าจะภรรยาอกใจสามี หรือสามีอกใจภรรยา รวมถึงผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง กับปัญหาเหล่านี้ก็ได้รับความเดือดร้อนอย่างทั่วหน้า ครอบครัวบางครอบครัวล่มสลาย ทำให้สถาบันครอบครัวอ่อนแอ ลูกซึ่งเป็นเด็กไร้เดียงสา เป็นผู้บริสุทธิ์กลายเป็นแพะรับบาปจากการที่ผู้ใหญ่ที่ไร้ปัญญา ไม่ประพฤติธรรม เพื่อหักห้ามใจและกายให้พ้นจากความคิดที่ชั่ว การกระทำที่ชั่ว ลูกจึงต้องถูกทอดทิ้งให้ขาดความรักความอบอุ่น เป็นเด็กมีปมด้อย และสร้างปัญหาให้กับสังคมจน ลูกกลายมาเป็นปัญหาระดับประเทศ ไม่ว่าจะยุคใดสมัยใดปัญหาครอบครัวระหว่างสามีภรรยาจะ เกิดมาจากเหตุปัจจัยของความไม่สำรวมในกาม พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับเรื่องความปรารถนา ของสตรีเพศในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับคู่ครองว่า “ความปรารถนาของหญิงที่แต่งงานแล้ว คือไม่ ต้องการให้หญิงใดมาร่วมสามีเดียวกันกับตน”

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ค่านิยมโดยทั่วไปจะยกย่อง การมีคู่ครองแบบผัวเดียว เมียเดียว เพราะสร้างความมั่นคงภายในครอบครัว ลูกหลาน มีความ ร่มเย็นเป็นสุขและอบอุ่น” ท่านยังได้ตัวอย่างสามีภรรยาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกความว่า “สามี ภรรยาคู่อริยสาวกนกุลบิดาและนกุลมารดา ทั้งคู่เป็นอริยสาวกชั้นโสดาบันและเป็นเอตทัคคะ ในทางสนิทสนมคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้า ทั้งสองท่านมีความปรารถนาสอดคล้องโดยความรักภักดี และการสำรวมในกาม คือความยินดี พอใจเฉพาะในคู่ครองของตน ถือว่าเป็นสทวารสันโดษ ท่านจัด ว่าเป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง เป็นความประพฤติและการดำเนินชีวิตที่ได้รับการยกย่องสูงใน พระพุทธศาสนาที่ได้ปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎกดังนี้ “พวกเราไม่ประพฤตินอกใจภรรยา ภรรยาก็ไม่ประพฤตินอกใจพวกเรา พวกเราประพฤติพรหมจรรย์ในหญิงอื่น นอกจากภรรยาของ พวกเรา ฉะนั้นพวกเราจึงไม่มีใครตายตั้งแต่ยังหนุ่มสาว”^{๗๗} จะเห็นได้ว่าค่านิยมของสตรีไม่ว่าจะ เป็นสมัยใดยุคใดก็ตามจะมีทัศนคติตรงกันคือ อยากให้ตนเองเป็นผู้หญิงคนเดียวของสามี

ดังนั้น ผู้ที่ประพฤตินอกใจในเบญจธรรมข้อที่ ๓ เมื่อพอใจเฉพาะในคู่ครองของตน ย่อมมี ปัญญาสลัดตนออกจากความคิดไม่ถูกต้อง แล้วฝึกตนให้อยู่ในทำนองคลองธรรม มีความละเอียดใจ

^{๗๗} ชุ.ชา. ๒๗/๒๔๖๖/๕๔๐. ดูใน พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๗๗๔.

สามารถหักห้ามใจจากความชั่วทางกามารมณ์ได้ การจะไปละเมิดในคู่ครองผู้อื่นย่อมจะไม่กระทำ การรักษาเบญจศีลข้อ ๓ นี้จึงสมบูรณ์ได้ตามเหตุปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้น

ตารางที่ ๒.๔ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาอาชีวะ

ความหมาย	เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด	ประโยชน์
<ul style="list-style-type: none"> ● การกระทำชอบ 	<ul style="list-style-type: none"> ● การมีเจตนางดเว้นจากการฆ่าหรือทำร้ายชีวิต ● การมีเจตนาเว้นจากการหยิบเอาของที่เขาหวงหรือมิให้ ● การมีเจตนาเว้นจากการประพฤตินิโคตในกาม 	<ul style="list-style-type: none"> ● ไม่ผูกเวร จงกรรมต่อผู้ใด ● ได้รับการไว้วางใจว่าซื่อสัตย์ ● ทำให้ครอบครัวอบอุ่น เกิดความสามัคคี

๕) สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ การเลี้ยงชีวิตที่ไม่ทำให้ใครเดือดร้อนสำหรับคฤหัสถ์ เช่น การทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย ฯลฯ ในระดับโลกียะ นั้นเราเน้นในเรื่องของการประกอบอาชีพที่สุจริต มิใช่มีจิตอาชีวะ คำว่า "มีจิตอาชีวะ" ในที่นี้ หมายถึง อาชีพที่ไม่ควรทำ ๕ ประการ คือ การขายอาวุธ การขายสัตว์ การขายเนื้อสัตว์ที่ยังเป็น การขายสุรายาเสพติด และการขายยาพิษ ซึ่งเป็นอาชีพที่อุบาทถุ อูบาทถุ ไม่ควรกระทำ ดังพุทธพจน์ที่ได้ตรัสไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การค้า ๕ ประการนี้ อันอุบาทถุไม่พึงกระทำ ๕ ประการเป็นไฉน ได้แก่คือ ๑) การค้าขายศัสตราวุธ ๒) การค้าขายสัตว์ ๓) การขายเนื้อสัตว์ ๔) การขายน้ำมันเมา ๕) การค้าขายยาพิษ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การค้าขาย ๕ ประการนี้แล อันอุบาทถุไม่พึงกระทำ"^{๗๘}

ในคัมภีร์อรรถกถาได้กล่าวว่า การค้าขายสัตว์ หมายถึงการค้าขายมนุษย์ ส่วนการค้าขายเนื้อสัตว์ หมายถึงการเลี้ยงสัตว์เช่น สุกร โค กระบือ ฯลฯ ไว้ขาย

สำหรับพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ที่เกี่ยวกับเรื่องการประกอบอาชีพสุจริตมีดังนี้ "ภิกษุทั้งหลาย สัมมาอาชีวะ เป็นไฉน นี้เรียกว่าสัมมาอาชีวะ คือ อริยสาวก ละมิจจิตอาชีวะเสีย หาเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ"^{๗๙}

^{๗๘} อ.ญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๙๕.

^{๗๙} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.,ม.ม.(ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๗

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงหลักทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับสัมมาอาชีวะว่า ในทางธรรม สัมมาอาชีวะมิใช่หมายถึงเพียงการใช้แรงงานให้เกิดผลผลิตแล้วได้รับปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเป็นผลตอบแทนมาโดยชอบธรรมเท่านั้น แต่หมายถึง ทำหน้าที่ ความประพฤติหรือการดำรงตน อย่างถูกต้อง พอเหมาะแก่การได้ปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีวิตด้วย เช่น ภิกษุได้รับการอุปฐากปัจจัย ๔ เพราะท่านดำรงตนอยู่ในสมณธรรม สร้างศรัทธาให้เกิดแก่ชาวบ้าน ซึ่งถือว่าการปฏิบัติของ พระภิกษุ เป็นสัมมาอาชีวะ หรือลูกดูแลเอาใจใส่เลี้ยงดูบิดา มารดา ลูกประพฤติตนเป็นคนดี สมควรแก่การเลี้ยงดูของบิดา มารดา ก็ถือว่าเป็นสัมมาชีพของลูกเป็นต้น

สัมมาอาชีวะแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง ได้แก่

(๑) สำหรับคนธรรมดาหรือชาวโลก การใช้แรงงานเป็นเรื่องในหน้าที่เกี่ยวกับ อาชีวะโดยตรง คือ เป็นไปเพื่อให้ได้ผลตอบแทน เป็นปัจจัยเครื่องยังชีพ

(๒) สำหรับสมณะหรือผู้สละโลก การใช้แรงงานในหน้าที่ไม่เป็นเรื่องของอาชีวะไม่ มีความมุ่งหมายในด้านอาชีวะ หรือไม่เกี่ยวกับอาชีวะเลย คือไม่เป็นไปเพื่อได้ผลตอบแทนเป็น ปัจจัยเครื่องยังชีพแต่เป็นไปเพื่อธรรมและเพื่อผดุงธรรมโลกถ้าเอา แรงงานที่พึงใช้ในหน้าที่มาใช้ในการแสวงหาปัจจัย เป็นเครื่องยังชีพกลับถือ เป็นมิจฉาชีพ และถ้าใช้แรงงานในหน้าที่เพื่อ ผลตอบแทนอย่างใดอย่างหนึ่ง ร้องขอปัจจัยเครื่องยังชีพโดยมิใช่เป็นความประสงค์ของผู้ให้ที่จะให้ เองก็ดี ก็ถือเป็นอาชีวะไม่บริสุทธิ์^{๔๐} ดังนั้น ถ้าสมณะผู้สละโลกได้กระทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่หวังผลตอบแทนไม่ว่ากรณีใด ๆ ก็จัดว่าเป็นมิจฉาชีพ คือหลอกลวง การประจบเขากิน การเลียบ เคียง และการเอาลาภต่อลาภ^{๔๑} ดังพุทธพจน์ที่ตรัสสนทนากับพราหมณ์ ดังนี้

พราหมณ์กราบทูลว่า “ข้าพเจ้าไถ่หว่านแล้วจึงได้กิน แม้นท่านก็จงไถ่หว่านแล้ว บริโภคเถิด” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “พระองค์ก็ทรงไถ่หว่านแล้วจึงบริโภคเหมือนกัน” เมื่อ พราหมณ์ไม่เข้าใจ พระพุทธเจ้าจึงตรัสอธิบายเป็นร้อยกรอง ซึ่งแจงการหว่านของ พระองค์ที่มีผลเป็นอมตะ พราหมณ์เห็นชอบเกิดความเลื่อมใส พราหมณ์จึงนำอาหาร เข้ามาถวาย แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงรับโดยตรัสว่า “ไม่ควรบริโภค โภชนะที่ซบกล่อม ได้มา”^{๔๒}

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๗๗๙-๗๘๐.

^{๔๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๕/๑๘๖.

^{๔๒} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๖-๘๒/๕๑๘-๕๑๙.

จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีพระเมตตาต่อชาวนาที่ไม่รู้ไม่เข้าใจถึงวิถีชีวิตที่แท้จริงของนักบวชในพระพุทธศาสนา พระองค์จึงทรงอธิบายให้ชาวนาได้รู้ตามโดยที่พระองค์มิได้หวังลาภหรือสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นค่าตอบแทน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวสรุปการเลี้ยงชีพของสมณะที่พึงปฏิบัติ ดังนี้ว่า

ที่มาอันชอบธรรมและบริสุทธิ์ แท้จริงของปัจจัยเครื่องยังชีพสำหรับพระภิกษุ คือ การที่ชาวบ้านมองเห็นคุณค่าของธรรม และความจำเป็นที่ต้องช่วยให้บุคคลทำหน้าที่ ผดุงธรรม มีชีวิตอยู่และทำหน้าที่นั้นต่อไป เมื่อพระภิกษุบิณฑบาตด้วยอาการอันสงบ ผู้มีศรัทธานำอาหารมอบให้ด้วยความสมัครใจของตนเอง โดยผู้ให้หรือผู้ถวายนั้นได้รับผล คือ การชำระจิตใจของตนเองให้ผ่องใสและชักนำจิตของตนให้เป็นไปในทางสูงขึ้น ด้วยความตระหนักว่าตนได้ทำสิ่งที่ดีงาม ช่วยสนับสนุนผู้บำเพ็ญธรรม มีส่วนในการผดุงธรรม ที่เรียกว่า “ทำบุญหรือได้บุญ” ส่วนภิกษุผู้ได้รับปัจจัยทานนั้นก็พึงเป็นผู้สันโดษ มักน้อย รู้จักประมาณในการรับปัจจัย ๔ แต่การปฏิบัติหน้าที่ เช่นการสั่งสอนแนะนำ แสดงธรรมให้มาก โดยมุ่งแต่ประโยชน์สุขของผู้รับคำสอนฝ่ายเดียว หรือใช้หลักการว่า กินให้น้อยที่สุด โดยทำงานให้มากที่สุด การปฏิบัติเช่นนี้จะทำให้สมณะ และชุมชนสงฆ์ มีอิสระจากการถูกระบบสังคมครอบงำ^{๔๓}

ดังนั้น สัมมาอาชีวะจึงมีความสำคัญ เพราะผู้ประพฤติปฏิบัติจะอยู่ในสถานะใดก็ตาม สามารถจะบรรลุถึงจุดประสงค์ได้ เมื่อผู้ปฏิบัติได้ปฏิบัติอย่างถูกต้อง ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ขณะเดียวกันก็ทำให้ระบบสังคมมีอิสระจากการถูกวัตถุนิยมครอบงำ ความทุกข์ที่เกิดจากการแก่งแย่งวัตถุก็น้อยลง สังคมก็จะสงบสุข เพราะทุกคนทำตามหน้าที่ด้วยความบริสุทธิ์ใจ โดยมุ่งหวังประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นกับบุคคลรอบข้าง

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๗๘๐-๗๘๑.

ตารางที่ ๒.๕ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาอาชีวะ

ความหมาย	เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด	ประโยชน์
<ul style="list-style-type: none"> ● การเลี้ยงชีพชอบ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ประกอบอาชีพที่สุจริต โดยละเว้นจากมิจฉาชีพ ๕ ประการ คือ ๑. การค้าขายคัสตราวุธ ๒. การค้าขายสัตว์ ๓. การขายเนื้อสัตว์ ๔. การขายน้ำมันเมา ๕. การค้าขายยาพิษ 	<ul style="list-style-type: none"> ● รู้จักการทำหน้าที่ การประพฤติหรือการดำรงตนอย่างถูกต้อง พอเหมาะแก่การได้รับปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีวิต

๖) สัมมาวายามะ หมายถึง ความเพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น ความเพียรการละความชั่วที่ทำแล้ว ความเพียรในการทำความดีให้เจริญยิ่งขึ้น และความเพียรในการรักษาความดีที่ทำไว้แล้ว โดยคำจำกัดความตามแบบพระสูตรเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าสัมมปปธานหรือปธาน ๔ ได้แก่

- ๑) สังวรปธาน เพียรป้องกันหรือเพียรระวังอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น
- ๒) ปหานปธาน เพียรละหรือเพียรจำกัดอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป
- ๓) ภาวนาปธาน เพียรเจริญหรือเพียรสร้างกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น
- ๔) อนุรักษนาปธาน เพียรอนุรักษ์ หรือเพียรรักษาและส่งเสริมกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว

กล่าวโดยสรุป สัมมาวายามะในระดับเบื้องต้นจึงหมายถึงความเพียรในการละชั่ว ทำดี และทำจิตใจให้ผ่องใส นอกจากนี้ในพระสูตรต้นตปิฎกแล้ว ยังมีกล่าวไว้ในพระอภิธรรมปิฎกดังนี้

“สัมมาวายามะ เป็นไฉน ข้อที่ภิกษุในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ฯลฯ เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เพื่อทำบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น ฯลฯ สร้างฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภิชโยภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ”^{๔๔}

^{๔๔} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒.

“การปรารถนาความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ”^{๕๕}

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวเกี่ยวกับสัมมาวายามะ ไว้ว่า

“ตัวสัมมาวายามะเองแท้ ๆ ที่เป็นองค์มรรค เป็นคุณธรรมอยู่ภายใต้จิตใจของบุคคลก็จริง สัมมาวายามะจะทำหน้าที่ของมันได้ เจริญออกงามได้ ต้องอาศัยความสัมพันธ์กับโลกภายนอก กล่าวคือ การวางท่าที่ตอบสนองและจัดการกับอารมณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น กาย การแผ่ขยายความเพียรจากภายในจิตใจออกไปเป็นการกระทำ ความประพฤติการดำเนินชีวิตจะเกี่ยวข้องและอิงอาศัยกับปัจจัยแวดล้อมภายนอกด้วย ทั้งปัจจัยทางร่างกาย ธรรมชาติ และทางสังคม”^{๕๖}

ดังพุทธพจน์ที่ตรัสกะพระภิกษุเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย คุณสมบัติของผู้บำเพ็ญ (องค์ของผู้มีปธาน) มี ๕ อย่างเหล่านี้ ห้าอย่างคืออะไร (กล่าวคือ) ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑) เป็นผู้มีความศรัทธา เชื่อตถาคตโพธิ์ว่า แม้เพราะเหตุผลดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นอรหันต์ เป็นสัมมาสัมพุทธะ ฯลฯ เป็นผู้จำแนกแจกธรรม

๒) เป็นผู้มีความอาพาธน้อย มีโรคน้อย ประกอบด้วยไปเผาผลาญที่สำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก พอปานกลาง เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร

๓) เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา เป็นผู้เปิดเผยตัวตามเป็นจริง ทั้งในพระศาสนาทั้งในเพื่อนพรหมจารีผู้เป็นวิญญูชน

๔) เป็นผู้ระดมความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม มีความเข้มแข็ง บากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลทั้งหลาย

๕) เป็นผู้มีความปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอย่างอิสระ ที่หยั่งถึงความเกิดขึ้นและความดับสลาย ชำแรกกิเลสได้ อันให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ”^{๕๗}

จากพุทธพจน์ที่กล่าวถึงเรื่องการทำความเพียรนั้น เป็นการเตือนผู้ปฏิบัติธรรม เป็นอย่างดีว่า ลำดับแรกจะต้องมีศรัทธาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อว่าพระองค์เป็นผู้ชี้ทางการบรรลุ

^{๕๕} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๖/๑๗๕.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๐๒-๘๐๓.

^{๕๗} ที.ปา. ๑๑/๔๑๑/๒๙๕. , ม.ม. ๑๓/๕๑๘/๔๗๒. ดูใน พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๘๐๓.

มรรค ผล นิพพาน ให้กับผู้ปฏิบัติ ต่อไปต้องเป็นผู้มีโรคน้อย เป็นผู้ซื้อตรงทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นเพื่อนพรหมจารีกับนักปราชญ์ วิญญูชน เป็นผู้มีความเพียร เพื่อจะละอกุศลที่เกิดแล้ว ป้องกันมิให้อกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพื่อเร้ากุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น รักษาหรือระคองกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญอกงาม เป็นผู้มีปัญญากำหนดและตามรู้ความเกิดขึ้น และความดับสลายของธรรมทั้งหลาย อันทำให้ถึงความดับทุกขโดยชอบ

“ภิกษุทั้งหลาย สมัยที่ไม่เหมาะสำหรับบำเพ็ญเพียร มี ๕ อย่างเหล่านี้ ห้าอย่างคืออะไร (กล่าวคือ) ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- ๑) เป็นผู้แก่เฒ่า ฤชราครอบงำ
- ๒) เป็นผู้เจ็บไข้ ฤชพยาธิครอบงำ
- ๓) สมัยที่อาหารขาดแคลน ข้าวไม่ดี หาอาหารยาก ไม่สะดวก ที่จะยังชีพด้วยการ บิณฑบาต
- ๔) สมัยที่มีภัย มีความกำเริบวุ่นวายในป่าดง ชาวชนบทต่างพากันขึ้น ยานพาหนะผันผ่ายไป

๕) สมัยที่สงฆ์แตกแยกกัน มีการด่าว่า ...คนที่ยังไม่เลื่อมใส ก็ไม่เลื่อมใส คนที่เลื่อมใสแล้วก็กลายเป็นอย่างอื่น

ภิกษุทั้งหลาย สมัยที่ควรบำเพ็ญ มี ๕ อย่าง เหล่านี้ ห้าอย่างคืออะไร (กล่าวคือ)

- ๑) ภิกษุยังหนุ่ม ยังเยาว์ มีผมดำสนิท ประกอบด้วยวัยอันเจริญ เป็นวัยปฐม
- ๒) ภิกษุเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคน้อย
- ๓) สมัยที่อาหารพร้อมดี ข้าวดี หาอาหารง่าย สะดวกที่จะยังชีพด้วยการ บิณฑบาต

๔) สมัยที่มนุษย์ (ประชาชน) ทั้งหมดพร้อมเพรียงกัน ขึ้นชมต่อกัน ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ มองดูด้วยสายตาที่ประกอบด้วยความรัก

๕) สมัยที่สงฆ์พร้อมเพรียงกัน ขึ้นชมต่อกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศร่วมกันเป็นอันเดียวกัน เป็นอยู่ผาสุก ทำให้ผู้ยังไม่เลื่อมใสยอมเลื่อมใส คนที่เลื่อมแล้ว ย่อมเลื่อมใสยิ่งขึ้นไป”^{๔๔}

^{๔๔} อภ.ปญจก. ๒๒/๕๓-๕๔/๙๒-๙๔., ดูใน พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๐๓-

ตารางที่ ๒.๖ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาวายามะ

ความหมาย	เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด	ประโยชน์
<ul style="list-style-type: none"> ● ความเพียรชอบ 	<ul style="list-style-type: none"> ● พยายามทำความเพียร ประคองจิตมิให้บาปอกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ● พยายามทำความเพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ● พยายามทำความเพียรกุศลที่ยังมิได้เกิดให้เกิดขึ้น ● พยายามทำความเพียรกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> ● เป็นผู้เจริญรุ่งเรือง เป็นที่พึงได้ทั้งตนเองและผู้อื่น ● ทำการงานย่อมประสบความสำเร็จได้ง่าย

๗) **สัมมาสติ** หมายถึง ความระลึกชอบ ความระลึกที่ดำเนินถูกต้อง ตามหลักสติปัฏฐาน กล่าวคือ การตั้งสติให้มั่นคง เพื่อละความยินดียินร้ายในสิ่งทั้งปวง สัมมาสติ เป็นองค์มรรคข้อที่ ๒ ในหมวดสมาธิหรือ อธิจิตตสิกขา พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงความสำคัญของสัมมาสติไว้ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสติเป็นไฉน นี้เรียกว่า สัมมาสติ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑) พิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้

๒) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้

๓) พิจารณาเห็นจิตในจิต มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๔) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด
อภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้”^{๔๙}

สติปัญญา แปลว่า ที่ตั้งแห่งสติ สติไปตั้งไว้ที่กาย เรียกว่า “กายานุปัสสนา” สติไปตั้งไว้
ที่เวทนา ความสุข ความทุกข์ที่ตั้งขึ้นในใจ เรียกว่า “เวทนานุปัสสนา” สติไปตั้งไว้ที่จิต คือความคิด
นึกของเรา เรียกว่า “จิตตานุปัสสนา” ส่วนสติไปตั้งไว้ที่ธรรมะที่เกิดกับจิตให้คอยดู เรียกว่า
“ธรรมานุปัสสนา” รวมความมาให้ดูตนเองด้วยความมีสติตลอดเวลา เป็นการฝึกสติให้คล่องแคล่ว
ว่องไว

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงสัมมาสติในมุมมองต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

สติในฐานะอัปมาทธรรม

“สติ” แปลกนง่าย ๆ ว่า ความระลึกรู้ได้ เมื่อแปลอย่างนี้ ทำให้นักฟังความหมาย
ไปในแง่ของความจำ ซึ่งก็เป็นการถูกต้องในด้านหนึ่ง แต่อาจไม่เต็มตามความหมาย
หลัก ที่เป็นจุดมุ่งสำคัญก็ได้

สติจึงเป็นธรรมสำคัญในทางจริยธรรมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นตัวควบคุมเรา
เตือนการปฏิบัติหน้าที่ และเป็นตัวคอยป้องกันยับยั้งตนเอง ทั้งที่จะไม่ให้หลงเพลินไป
ตามความชั่ว และที่จะไม่ให้ความชั่วเล็ดลอดเข้ามาในจิตใจได้ พุดง่าย ๆ ว่า จะเตือน
ตนเองในการทำความคิด และไม่เปิดโอกาสแก่ความชั่ว พุทธธรรมเน้นความสำคัญของ
สติเป็นอย่างมาก ในการปฏิบัติจริยธรรมทุกขั้น การดำเนินชีวิต หรือการประพฤติปฏิบัติ
โดยมีสติกำกับอยู่เสมอ นั้น มีชื่อเรียกโดยเฉพาะว่า “อัปมาท” คือ ความไม่ประมาท
อัปมาทนี้ เป็นหลักธรรมสำคัญยิ่ง สำหรับความก้าวหน้าในระบบจริยธรรม มักมี
ความหมายว่า การเป็นอยู่โดยไม่ขาดสติ ซึ่งขยายความได้ว่า การระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่
ยอมถลาลงไปในทางเสื่อม และไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความเจริญก้าวหน้า
ตระหนักดีถึงสิ่งที่จะต้องทำและต้องไม่ทำ ความสำคัญและขอบเขตการใช้อัปมาท
ธรรม ในการปฏิบัติจริยธรรมขั้นต่าง ๆ ดังพุทธพจน์ต่อไปนี้ “ภิกษุทั้งหลาย รอยเท้าของ
สัตว์ ربกทั้งหลายชนิดใด ๆ ก็ตาม ย่อมลงในรอยเท้าช้างได้ทั้งหมด รอยเท้าช้าง เรียกว่า
เป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้น โดยความใหญ่ ฉะนั้นใด กุศลธรรมทั้งหลาย อย่างใด ๆ ก็

^{๔๙} ม.มู. ๑๒/๑๔๙/๑๒๔, ม.อ. ๑๔/๗๐๔/๔๕๔, อภิ.วิ. ๓๕/๑๖๙/๑๓๗ ; ๕๗๖/๓๑๘. ดูใน
พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๘๐๔.

ตาม ย่อมมีความไม่ประมาทเป็นมูล ประชุมลงในความไม่ประมาทได้ทั้งหมด ความไม่ประมาท เรียกได้ว่าเป็นยอดของธรรมเหล่านั้น ฉะนั้น^{๙๐}

ในเมื่อภิกษุละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ฯลฯ ละมิจฉาทีสูจิ เจริญสัมมาทีสูจิแล้ว เธอย่อมไม่หวาดกลัวต่อความตายที่จะมีข้างหน้า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรสร้างอัปมาท คือ การรักษาใจด้วยสติ โดยตนเอง ในฐานะ ๔ คือ ๑) จิตของเรา อย่าติดใจในธรรมที่ชวนให้เกิดความติดใจ ๒) จิตของเรา อย่าขัดเคืองในธรรมที่ชวนให้เกิดความขัดเคือง ๓) จิตของเรา อย่าหลงในธรรมที่ชวนให้เกิดความหลง ๔) จิตของเรา อย่ามัวเมาในธรรมที่ชวนให้เกิดความมัวเมา

เมื่อจิตของภิกษุ ไม่ติดใจในธรรมที่ชวนให้เกิดความติดใจ เพราะปราศจากราคะแล้ว ไม่ขัดเคือง...ไม่หลง...ไม่มัวเมาแล้ว เธอย่อมไม่หวาดเสียว ไม่หวั่นไหว ไม่ครั่นคร้าม ไม่สะดุ้ง และไม่ (ต้อง) เชื่อถือ แม้แต่เพราะถ้อยคำของสมณะ

เมื่อนำลักษณะการทำหน้าที่ของสติที่กล่าวแล้วนั้นมาพิจารณาประกอบ จะมองเห็นประโยชน์ที่มุ่งหมายของการปฏิบัติฝึกฝนในเรื่องสติ ดังนี้ :-

๑) ควบคุมรักษาสภาพจิตให้อยู่ในภาวะที่ต้องการ โดยตรวจตรากระบวนการรับรู้ และกระแสความคิด เลือกรับสิ่งที่ต้องการ กันออกไปซึ่งสิ่งที่ไม่ต้องการ ตีรังกระแสความคิดให้นิ่งเข้าที่ และทำให้จิตเป็นสมาธิได้ง่าย

๒) ทำให้ร่างกายและจิตใจอยู่ในสภาพที่เรียกว่าเป็นตัวของตัวเอง เพราะมีความโปร่งเบา ผ่อนคลาย เป็นสุขโดยสภาพของมันเอง พร้อมที่จะเผชิญความเป็นไปต่าง ๆ และจัดการกับสิ่งทั้งหลายในโลกอย่างได้ผลดี

๓) ในภาวะจิตที่เป็นสมาธิ อาจใช้สติเหนี่ยวนำกระบวนการรับรู้ และกระแสความคิด ทำขอบเขตการรับรู้และความคิดให้ขยายออกไป โดยมีติต่าง ๆ หรือให้เป็นไปต่าง ๆ ได้

๔) โดยการยึดหรือจับเอาอารมณ์ที่เป็นวัตถุแห่งการพิจารณาวางไว้ต่อหน้า จึงทำให้การพิจารณาสืบค้นด้วยปัญญาดำเนินไปได้ชัดเจนเต็มที่ เท่ากับเป็นฐานในการสร้างเสริมปัญญาให้เจริญบริบูรณ์

^{๙๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒๘.

๕) ชำระพฤติกรรมต่าง ๆ ทุกอย่าง (ทั้งทางกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม) ให้บริสุทธิ์อิสระไม่เกือกกิ้วหรือเป็นไปด้วยอำนาจตัณหาอุปาทานและร่วมกับสัมปชัญญะ ทำให้พฤติกรรมเหล่านั้นเป็นไปด้วยปัญญา หรือเหตุผลบริสุทธิ์ ล้วน ๆ

ประโยชน์ข้อที่ ๔) และ ๕) นั้น นับว่าเป็นจุดหมายชั้นสูง จะเข้าถึงได้ด้วยวิธีปฏิบัติที่กำหนดไว้เป็นพิเศษ ซึ่งตามคำจำกัดความในข้อสัมมาสตินี้

ผลของการปฏิบัติ

๑) ในแง่ความบริสุทธิ์ เมื่อสติจับอยู่กับสิ่งที่กำหนดอย่างเดียว และสัมปชัญญะรู้เข้าใจสิ่งนั้นตามที่มันเป็น ย่อมเป็นการควบคุมกระแสการรับรู้และความคิดไว้ให้บริสุทธิ์ ไม่มีช่องที่กิเลสต่าง ๆ จะเกิดขึ้นได้ และในเมื่อมองเห็นสิ่งเหล่านั้นเพียงแต่ตามที่มันเป็น ไม่ใส่ความรู้สึก ไม่สร้างความคิดค่านึงตามความโน้มเอียงและความใฝ่ใจต่าง ๆ ที่เป็นสกวิสัย (subjective) ลงไป ก็ย่อมไม่มีความยึดมั่นถือมั่นต่าง ๆ ไม่มีช่องที่กิเลสทั้งหลายเช่นความโกรธจะเกิดขึ้นได้ เป็นการกำจัดอาสวะเก่า และป้องกันอาสวะใหม่ไม่ให้เกิดขึ้น

๒) ในแง่ความเป็นอิสระ เมื่อมีสภาพจิตที่บริสุทธิ์อย่างใน ข้อ ๑) แล้ว ก็ย่อมมีความเป็นอิสระด้วย โดยจะไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบ เพราะอารมณ์เหล่านั้นถูกใช้เป็นวัตถุสำหรับศึกษาพิจารณาแบบสภาพวิสัย (objective) ไปหมด เมื่อไม่ถูกแปลความหมายตามอำนาจอาสวะที่เป็นสกวิสัย (subjective) สิ่งเหล่านั้นก็ไม่มีอิทธิพลตามสกวิสัยแก่บุคคลนั้น และพฤติกรรมต่าง ๆ ของเขา จะหลุดพ้นจากการถูกบังคับด้วยกิเลสที่เป็นแรงขับหรือแรงจูงใจไร้สำนึกต่าง ๆ (unconscious drives หรือ unconscious motivations) เขาจะเป็นอยู่อย่างที่เราเรียกว่า ไม่อิงอาศัย ไม่ยึดมั่นสิ่งใดในโลก

๓) ในแง่ปัญญา เมื่ออยู่ในกระบวนการทำงานของจิตเช่นนี้ ปัญญาย่อมทำหน้าที่ได้ผลดีที่สุด เพราะจะไม่ถูกเคลือบหรือหันเหไปด้วยความรู้สึก ความเอนเอียง และอคติต่าง ๆ ทำให้รู้เห็นตามที่มันเป็น คือ รู้ตามความจริง

๔) ในแง่ความพ้นทุกข์ เมื่อจิตอยู่ในภาวะตื่นตัว เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามที่มันเป็น และคอยรักษาท่าทีของจิตอยู่ได้เช่นนี้ ความรู้สึกเอนเอียงในทางบวกหรือลบต่อสิ่งนั้น ๆ ที่มีไช้เป็นไปโดยเหตุผลบริสุทธิ์ ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ จึงไม่มีความรู้สึกทั้งในด้านติดใจใคร่อยากได้ (อภิขณา) และด้านขุ่นหมองขัดข้องใจ (โทมนัส) ปราศจากอาการกระวนกระวาย (anxiety) ต่าง ๆ เป็นภาวะจิตที่เรียกว่าพ้นทุกข์ มีความปลอดโปร่ง โล่งเบา ผ่องใส ผ่อนคลาย

การฝึกสติจะต้องเริ่มต้นมาจากกายก่อน แล้วจึงค่อย ๆ พัฒนานำสติคุมที่ความนึกคิด แล้วจะสังเกตเห็นว่าขณะที่เรายืน เดิน นั่ง หรือนอน ความคิดของเราจะไหลออกไปเรื่อย สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเรื่องปกติของจิต แต่ให้เรากำหนดรู้โดยเอาสติกำหนดรู้ว่าจิตกำลังคิด เห็น ได้ยิน ให้กำหนดรู้แต่ไม่ต้องตามจิตไปดูว่ามันเห็น มันคิด หรือได้ยินอะไรบ้าง มิเช่นนั้นจะเป็นการหลงตามจิตหรือเรียกว่า “จิตหลอก” คนที่ได้ฝึกสมาธิตามขั้นตอนแบบนี้แล้ว การเดินก็ดี การนั่ง การลุกจะเป็นจังหวะ แม้แต่การพูดก็เป็นจังหวะ พูดชัดถ้อยชัดคำ เพราะได้รับการฝึกอบรมตนเอง กิริยาอาการผลุนพลันนั้นไม่มี เพราะสติเป็นตัวห้ามไว้ ไม่ให้ผลุนพลัน ไม่ให้ใจร้อน ไม่ให้ใจเร็ว ไม่ทำอะไรด้วยอารมณ์ แต่ทำด้วยเหตุด้วยผลอยู่ตลอดเวลา เรียกว่า สัมมาสติ

ตารางที่ ๒.๗ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาสติ

ความหมาย	เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด	ประโยชน์
<ul style="list-style-type: none"> ● ความระลึกรับชอบ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ความระลึกโดยมีสติตั้งมั่นไว้ที่กาย ● ความระลึกได้ การตั้งสติไว้ที่เวทนา ไม่ว่าจะสุขหรือทุกข์ ● ความระลึกมั่นในการคิดนึก การตั้งสติกำหนดรู้ที่จิต ● ความระลึกมั่นโดยเอาสติตั้งไว้ที่ธรรมะที่เกิดขึ้นกับจิต 	<ul style="list-style-type: none"> ● เป็นผู้มีความ รอบ คอบ ระมัดระวัง ไม่พลั้งเผลอ ● คาดการณ์ต่าง ๆ ได้ ทั้งสิ่งที่ดีและสิ่งที่มาร้ายก็ สามารถ ประเมิน สถานการณ์ แก้ไขได้ ● ฌับพลัน เป็นผู้ไม่เหตู มีผล

๘) **สัมมาสมาธิ** ความตั้งใจมั่นชอบ เป็นเรื่องการฝึกอบรมจิตขั้นลึกซึ้ง อันเป็นของละเอียดของสมาธิ หมายถึง ใจที่เป็นกุศลจิตและตั้งมั่นเป็นหนึ่งอยู่ในอารมณ์เดียว หรือภาวะที่จิตเป็นหนึ่ง ที่เรียกว่า “เอกัคคตา” คือ การที่จิตกำหนดอยู่อย่างแน่วแน่กับสิ่งหนึ่งสิ่งใด ปราศจากความฟุ้งซ่าน หรือที่เรียกว่า ความตั้งมั่นของจิตเป็นหนึ่งและอยู่ในอารมณ์เดียว

สัมมาสมาธิที่ปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมปิฎกมีดังนี้ “สัมมาสมาธิ ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เป็นไฉน... คือความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่ ความตั้งมั่น ความไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งส่าย ความที่จิตไม่ซัดส่าย สมถะ สมาธินทรีย์ สมาธิพละ สัมมาสมาธิ ในสมัยนั้น นี้ชื่อว่า สัมมาสมาธิที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น”^{๙๑}

สัมมาสมาธินั้น คือ ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง หรือทำให้เกิดขึ้น ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง องค์ธรรมหรือญาณที่เกิดจาก สัมมาสมาธิ ประกอบด้วย ๕ ประการ ดังนี้ ^{๙๒} คือ

(๑) ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “สมาธินี้เป็นสุขในปัจจุบันและมีสุขเป็นวิบากต่อไป”^{๙๓}

(๒) ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “สมาธินี้ เป็นอริยะ ปราศจากอามิส”^{๙๔}

(๓) ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “สมาธินี้ มิใช่บุรุษชั้ว”^{๙๕}

(๔) ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “สมาธินี้ สงบ ประณีต ได้ด้วยความสงบระงับ บรรลุได้ด้วยภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น และมีไต่บรรลุได้ด้วยการข่ม (ธรรมที่เป็นข้าศึก) ห้ามกิเลส ด้วยสสังขารจิต”^{๙๖}

(๕) ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “เรานั้นมีสติ เข้าสมาธิ และเรามีสติออกจากสมาธินี้”

บุคคลใดที่หมั่นเจริญสมาธิ เป็นสัมมาสมาธิจนเกิดญาณ ญาณนั้นย่อมทำลายมิจฉาสมาธิ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ว่า “มิจฉาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นผิด) ของผู้มีสัมมาสมาธิ ย่อมเสื่อมไป คือ บาบอกุศลธรรมเป็นอเนกของบุคคลที่เกิดเพราะมิจฉาสมาธิเป็นปัจจัยย่อมเสื่อมไป และกุศลธรรมที่เป็นอเนกย่อมเจริญเต็มที่เพราะสัมมาสมาธิเป็นปัจจัย”^{๙๗} คัมภีร์วิสุทธิมรรคให้คำจำกัดความของสมาธิไว้ว่า “ความมีอารมณ์อันเดียวแห่งจิตที่เป็นกุศล”^{๙๘}

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง สมาธิ ว่า “. . . แปลกันว่า ความตั้งมั่นแห่งจิต หรือภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิที่มักพบเสมอคือ “จิตตัสเสกัค

^{๙๑} อภ.สง.(ไทย) ๓๔/๒๔/๓๑.

^{๙๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๕๕/๓๘๕.

^{๙๓} สมาธิในที่นี้ หมายถึง อรหัตตผลสมาบัติ หรือมรรคสมาธิ.

^{๙๔} อามิสในที่นี้ หมายถึง กาม วัฏฏะ และโลภะ

^{๙๕} มิใช่บุรุษชั้วในที่นี้ หมายถึง มหานุรุษมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น.

^{๙๖} สสังขารจิต แปลว่า จิตที่ถูกสังขารกระตุ้นเตือน ในที่นี้หมายถึง รูปาวจรกุศลจิต และรูปาวจรกุศลจิต

^{๙๗} ที.ปา. ๑๑/๓๖๐/๔๓๖.

^{๙๘} วิสุทธิมรรค ๒๕๒๘, น.๒-๓ อ้างถึงใน สุจิตรา วัฒนสิน ๒๕๓๗, หน้า.๕

ตา” หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “เอกัคคตา” ซึ่งแปลว่าภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือการที่จิตกำหนดแน่วแน้อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ฟุ้งซ่าน หรือส่ายไป” และกล่าวถึงระดับของสมาธิว่ามี ๓ ระดับคือ

๑) ขณิกสมาธิ สมาธิชั่วขณะ (momentary concentration) ที่เป็นสมาธิขั้นต้น ซึ่งคนทั่วไปอาจใช้เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ในชีวิตประจำวันวันให้ได้ผลดี และจะใช้เป็นจุดตั้งต้นในการเจริญวิปัสสนาก็ได้

๒) อุปจารสมาธิ สมาธิเฉียด ๆ หรือสมาธิจวนจะแน่วแน่ (access concentration) เป็นสมาธิขั้นระดับนิรวรณ^{๙๙}ได้ ก่อนจะเข้าสู่สภาวะฌานได้ หรือสมาธิในบุพภาคแห่งอัปปนาสมาธิ

๓) อัปปนาสมาธิ สมาธิแน่วแน่ สมาธิที่แนบสนิท (attainment concentration) เป็นสมาธิในระดับสูงสุด ซึ่งมีในฌานทั้งหลาย ถือว่าเป็นผลสำเร็จที่ต้องการของการเจริญสมาธิ

การฝึกอบรมจิตให้ตั้งมั่นได้นั้นผู้ปฏิบัติย่อมเกิดผลดีคือ จิตของตนจะมีสมรรถภาพหรือมีคุณภาพดี ซึ่งสามารถดูได้จากลักษณะดังต่อไปนี้คือ

๑) แข็งแรง มีพลัง มีการเปรียบอุปมาของจิตที่ฝึกแล้วเหมือนกับกระแสน้ำที่ถูกควบคุมให้ไหลพุ่งไปในทางทิศเดียวกัน ย่อมจะมีพลังมากกว่าที่จะปล่อยให้กระแสน้ำนั้นไหลไปคนละทิศทาง

๒) ราบเรียบ สงบนิ่ง เหมือนน้ำที่อยู่ในสระหรือบึงน้ำใหญ่ ไม่มีลมพัดให้กระเพื่อม

๓) ไสกระจ่าง มองเห็นอะไร ๆ ได้ชัดเจน ไม่มีริ้วคลื่น ผู้ที่มีมืออยู่ที่ตกตะกอนนอนนอนกัน

๔) นุ่มนวล ควรแก่การงาน หรือเหมาะแก่การใช้งาน เพราะไม่เครียด ไม่กระด้าง ไม่ขุ่น ไม่ขุ่นมัว ไม่กระสับกระส่าย ไม่เร้าร้อน ไม่กระวนกระวาย

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง จิตที่เป็นสมาธิตามที่ปรากฏในพุทธพจน์ ว่า

“จิตที่เป็นสมาธิขั้นสมบุรณ์ถึงขั้นฌานนั้น พระอรรถกถาจารย์เรียกว่า จิตประกอบด้วยองค์ ๘ ซึ่งมีลักษณะตามพุทธพจน์ดังนี้คือ (๑) ตั้งมั่น (๒) บริสุทธิ์ (๓) ผ่องใส (๔) โปร่งโล่งเกลี้ยงเกลา (๕) ปราศจากสิ่งมัวหมอง (๖) นุ่มนวล (๗) ควรแก่งาน (๘) อยู่ตัว ไม่วอกแวกหวั่นไหว จิตที่มีองค์ประกอบเช่นนี้เหมาะแก่การนำเอาไปใช้ได้ที่ดีที่สุด ไม่ว่าจะเอาไปใช้งานทางปัญญาพิจารณาให้เกิดความรู้ความเข้าใจถูกต้องแจ่มชัด หรือใช้ในทางสร้างพลังจิตให้เกิดอภิญญาสมาบัติอย่างใด ๆ ก็ได้”^{๙๙}

^{๙๙} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๒๔-๘๓๐.

ดังนั้น การฝึกสมาธิในพระพุทธศาสนาจึงนับว่าเป็นองค์หนึ่งในมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นหนทางปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา แนวทางปฏิบัติตามวิถีพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับสมาธิขั้นต้นเรียกว่า “สมถกรรมฐาน” ถือว่าเป็นขั้นการเตรียมจิตใจให้พร้อม เพื่อเป็นรากฐานก้าวขึ้นสู่ปัญญาในขั้นสูงต่อไปด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

กล่าวโดยสรุป อริยมรรคมีองค์ ๘ หมายถึง ความประพฤติดชอบ หรือ ความประพฤติที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมทั้งทางกาย วาจา และใจ กล่าวคือ เป็นความประพฤติที่ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อตนเองและผู้อื่น เป็นสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ หรือคือการศึกษาพัฒนาตนเองทั้งสามด้าน ที่เรียกว่า ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล คือการควบคุมกาย สมาธิ คือการคุมจิตใจให้ตั้งมั่น มั่นคง เพื่อความพร้อมในอันที่จะก้าวไปสู่ปัญญา คือการพิจารณาจนเกิดการพัฒนาที่สมบูรณ์ ซึ่งทั้งหมดก็อยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ในการทำวิจัยของ พระมหาประสิทธิ์ พุระมูรสี เรื่อง ปัญหาของทุกข์ และการแก้ปัญหา ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวไว้ว่า “พระพุทธศาสนามีการฝึกปฏิบัติที่แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ (๑) ปริยัติ (๒) ปฏิบัติ (๓) ปฏิเวธ การศึกษาภาคปริยัติต้องควบคู่กับการปฏิบัติ และมองว่า ชีวิตของมนุษย์มีปัญหาที่ทำให้เกิดความทุกข์ (Dukkha) หนทางแห่งการแก้ปัญหาก็แก้ทุกข์ คือการเดินเข้าสู่ทางสายกลางเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ หมวดปัญญา ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ หมวดสมาธิ ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ หมวดศีล ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ ซึ่งมรรคทั้ง ๓ หมวดนั้นแบ่งออกตามปฏิบัติหรือการศึกษาได้ ๓ อย่าง คือ ศีล เป็นการควบคุมกายกับวาจา สมาธิเป็นการฝึกอบรมใจให้ตั้งมั่น ให้จิตมั่นคง และปัญญา เป็นการฝึกอบรมจิตมีความรู้ คิวิเคราะห์พิจารณาสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ หรือกฎไตรลักษณ์ (อนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา) เกิดการเปลี่ยนแปลง ทนอยู่ได้ยาก และไม่มีตัวตน การศึกษาหรือการฝึกอบรม ๓ ด้านนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ไตรสิกขา”

การนำมรรคมีองค์ ๘ หรือไตรสิกขาไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตนั้น จะเลือกนำหมวดใดของมรรคมีองค์ ๘ ขึ้นมาใช้ก่อนก็ได้ เพราะสรุปสุดท้ายถ้าปฏิบัติได้ถูกต้องมรรคมีองค์ ๘ ก็จะประชุมเป็น “มรรคสามัคคี” พร้อมที่จะนำมาแก้ไขปัญหาคความทุกข์และดับทุกข์ได้^{๑๐๐}

^{๑๐๐} ดูใน Phramaha Prasit Inkrungkao, “The Problem of Dukkha and Its Solution in Theravada Buddhism,” Thesis Submitted to the University of Madras for the award of the degree of doctor of Philosophy in Philosophy, 1996, p.204-270.

ตารางที่ ๒.๘ แสดงความหมาย เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด และประโยชน์ของสัมมาสมาธิ

ความหมาย	เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิด	ประโยชน์
<ul style="list-style-type: none"> ● ความตั้งใจมั่นชอบ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ใจที่เป็นกุศล ตั้งมั่นในอารมณ์เดียว หรือการกำหนดอยู่อย่างแน่นกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ● มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามสภาวะที่เป็นจริง 	<ul style="list-style-type: none"> ● ไม่ฟุ้งซ่าน ห้วนไหว ทำงานมีประสิทธิภาพ ● มีสมรรถภาพของจิตในการทำงานดี ● ไม่เคร่งเครียด จิตใจมั่นคง โปร่งสบาย ● เป็นพื้นฐานของการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ● สกัดกั้นบาปอกุศล ทำให้เกิดความสงบนิ่ง

การแก้ปัญหาหรือการดับทุกข์ที่แท้จริงของมนุษย์ จะต้องผ่านเข้าสู่กระบวนการทางธรรมชาติตามแนวทางพระพุทธศาสนาคืออริยมรรคมีองค์ ๘ ที่จัดเข้าระบบไตรสิกขา

ตารางที่ ๒.๙ สรุปความสัมพันธ์ระหว่างอริยมรรคมีองค์ ๘ กับหลักไตรสิกขา

อริยมรรคมีองค์ ๘	ไตรสิกขา		
	ศีล	สมาธิ	ปัญญา
สัมมาทิฐิ			✓
สัมมาสังกัปปะ			✓
สัมมาวาจา	✓		
สัมมากัมมันตะ	✓		
สัมมาอาชีวะ	✓		
สัมมาวายามะ		✓	
สัมมาสติ		✓	
สัมมาสมาธิ		✓	

๒.๔ ทศนคติเกี่ยวกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาของสังคมชาวพุทธในประเทศไทย

อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นทฤษฎีที่แจ่มแจ้งให้ผู้ศึกษาได้นำไปประพฤติปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิต เพื่อจุดมุ่งหมายให้ค้นพบความหลุดพ้น (วิมุตติ Freedom) ความสงบสุข ความปลอดโปร่ง โล่งอิสระ อย่างแท้จริง หมายถึงชีวิตที่พร้อมสำหรับใช้ประโยชน์ ตามแนวคิดทางการศึกษาของพระพุทธศาสนา มนุษย์ทุกยุคปรารถนาความสุข หลีกเลียงความเสื่อม ความวิบัติ เพราะความไม่รู้ ไม่เข้าใจต่อสภาวะเป็นจริงของธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติของโลก ที่ต้องดำเนินไปตามเหตุปัจจัย จึงสร้างความทุกข์ให้กับตนเองและสิ่งแวดล้อม ความทุกข์ทั้งหมดเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้มนุษย์ใช้ความพยายามจะหาทางดับทุกข์ด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังเช่นในยุคโบราณ ก่อนการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คนในยุคหนึ่งได้ฝากความหวังในการดับทุกข์ให้กับอำนาจสิ่งศักดิ์ที่เป็นธรรมชาติด้วยวิธีการเอาใจ ทำการกราบไหว้ขอพร ให้พบกับความสุข การดำเนินชีวิตของคนในสมัยก่อนพุทธกาล จึงยกให้ธรรมชาติเป็นผู้กำหนดชะตากรรม หรือชะตาชีวิตของตน เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะได้ออกผนวชและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ได้ค้นพบว่า "ความทุกข์ของมนุษย์เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยหลาย ๆ อย่าง สรุปโดยย่อว่า การยึดมั่นในอุปาทานชั้น ๕" จึงทำให้คนในสังคมชมพูทวีปมีโอกาสหลุดพ้นจากความทุกข์ และได้พบกับความสุขอย่างแท้จริง ด้วยหลักธรรมเรื่องอริยสัจ ๔ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมเกี่ยวกับทุกข์และการดับทุกข์ ดังที่ได้กล่าวรายละเอียดไว้ในตอนต้น

จากเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าได้บำเพ็ญเพียรทางจิต พิจารณาความทุกข์ต่าง ๆ ด้วยพระปัญญา จนถอนความยึดมั่นถือมั่นได้แล้ว การปฏิบัติภารกิจในลำดับต่อไป คือ พระพุทธเจ้าทรงมีพระเมตตาและพระกรุณาเผยแผ่ธรรมให้แก่มวลเวไนยสัตว์ทั้งปวง ได้รู้และเข้าใจธรรมชาติของชีวิต การปฏิบัติต่อตนเองในการดำเนินที่ถูกต้องและดีงาม ด้วยหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ โดยเริ่มต้นด้วยปัญญา (สัมมาทิฐิ คือความเห็นที่ถูกต้อง) ซึ่งเป็นเสมือนไฟส่องทางหรือเข็มทิศ เดินควบคู่กับสัมมาวายามะ คือ ความเพียรที่ถูกต้อง เป็นการออกแรงให้ผู้เดินก้าวไป และสัมมาสติ คือ สติที่ถูกต้อง เพื่อใช้เป็นเครื่องบังคับควบคุมระมัดระวังให้เดินอยู่ในเส้นทางที่จะไปสู่จุดหมายปลายทางได้ปลอดภัย ฉะนั้นการปฏิบัติขั้นศีล ขั้นสมาธิ และขั้นปัญญาจึงต้องอาศัยมรรคมีองค์ ๘ ทั้ง ๓ ข้อข้างต้นทุกชั้นตอน พระพุทธเจ้าทรงสอนพุทธบริษัท ด้วยการกำหนดเป้าหมายหรือหลักการและกระบวนการการพัฒนามนุษย์ที่ชัดเจน เพื่อเน้นว่า การพัฒนามนุษย์จะต้องพัฒนารูปและนามไปพร้อม ๆ กัน กล่าวคือ การพัฒนาทางรูปธรรม ได้แก่ร่างกาย ได้แก่พฤติกรรมและการทำงานของอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ส่วนการพัฒนาในด้านนามธรรม ได้แก่ อารมณ์สุข อารมณ์ทุกข์ หรือการวางอารมณ์เป็นกลาง ๆ หรือหมายถึง คุณภาพของจิตที่คิดปรุงแต่งในทางที่ดี ทางที่ชั่ว หรือไม่ดี ไม่ชั่ว เป็นกลาง ๆ ให้มีคุณภาพจิตที่ดี พึงประสงค์ โดยมีอายตนะทั้งภายในและภายนอกเป็นตัวเชื่อมต่อ ทำให้เกิดวงจรการเวียนว่าย ตาย เกิด เป็นวัฏสงสาร

พระพุทธศาสนามีหลักการพัฒนามนุษย์เป็นระบบดังนี้ คือ การพัฒนาจะต้องเป็นแบบบูรณาการทางด้านรูป (ร่างกาย คือ การประพฤติทางกาย วาจา) โดยให้ยึดหลักของศีล เพื่อใช้ควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ แล้วดำเนินชีวิตไปตามทางสายกลาง เช่น การบริโภคปัจจัย ๔ ให้พอเหมาะกับการเลี้ยงดู เช่น ตัวอย่างเรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย และยารักษาโรค ส่วนทางด้านจิตใจ ต้องสร้างให้จิตยึดมั่นมีความมั่นคงบริสุทธิ์แจ่มใสด้วยสมาธิ และเมื่อจิตมั่นคงไม่หวั่นไหวก็จะเป็นพื้นฐานของการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างแยกคางโยน(โยนิโสมนสิการ) ให้เห็นตามความเป็นจริง นั่นคือ ปัญญาได้เกิดขึ้น เพราะมีสัมมาทิฐิ ตัวอย่างของความเห็นหรือความเชื่อที่ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น และพร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติดี เข้าสู่การฝึกปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขาขั้นต้น คือ ศีล พัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ไปสู่สมาธิ และจนถึงระดับสูงสุด คือปัญญา

สำหรับเยาวชนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงการประพฤติปฏิบัติไว้ในพุทธธรรม ดังนี้

การประพฤติปฏิบัติที่ยังอยู่ในวัยเรียน วัยศึกษา ก็คงประพฤติปฏิบัติได้เพียงธรรมจรรยา หรือกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เป็นการปฏิบัติในมรรคมเบื้องต้น ๘ ระดับสามัญกล่าวคือ ความเข้าใจในสภาพปัญหา รู้ที่จะต้องจัดการแก้ไข รู้จักจุดหมายและแนวทางการปฏิบัติเพื่อเป็นพื้นฐานที่จะเริ่มลงมือปฏิบัติ ตัวอย่าง เช่น รู้ว่าตนจะไปไหน รู้ว่าทางไหนจะไปทีนั้น และทางนั้นจะไปตั้งต้นเดินทางไปที่ไหน สำหรับในชั้นตอนที่สูงกว่าระดับศีลธรรม ก็มุ่งหมายถึงการรู้และเข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริง ได้แก่ มองเห็นสิ่งทั้งหมดตามสภาวะของมัน

คนไทยมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนา ตั้งแต่การเกิดจนถึงการตายเกิดเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมากมาย เช่น ประเพณีการทำบุญวันเกิด ประเพณีทำบุญต่าง ๆ เป็นต้น พระพุทธศาสนามีบทบาทและอิทธิพลต่อสังคมไทย^{๑๑๑} ดังนี้ คือ

๑) พระพุทธศาสนากับศิลปะ เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ เจดีย์ และภาพกิจกรรมฝาผนัง ด้านภาษา วรรณคดีสำคัญ ๆ เช่นไตรภูมิพระร่วง เป็นที่มาของการสร้างพุทธศิลป์ ทำให้ศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ประณีตศิลป์เป็นศูนย์รวมจิตใจ และเป็นแหล่งที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศ

๒) พระพุทธศาสนากับระบบเศรษฐกิจ แบ่งย่อยออกเป็น ๒ ข้อ คือ

^{๑๑๑} เสนาะ ผดุงฉัตร, **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา , ๒๕๓๖) หน้า ๒๙-๓๒.

(๑) พุทธศาสนากับหลักจริยธรรม เช่น หลักข้อปฏิบัติแห่งการดำเนินชีวิตตนในสังคม ที่ว่าด้วยเรื่องความดี ความชั่ว มีคุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ได้แก่ ความขยัน ความอดทน ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความตรงต่อเวลา เป็นต้น

(๒) พระพุทธศาสนากับศีลธรรม ได้แก่ความจริงโดยสภาวะ ความจริงที่เป็นไปตามธรรมดา ว่าสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ก. แนวคิดของสังคมต่ออริยมรรคมีองค์ ๘

อริยมรรคมีองค์ ๘ จัดว่าเป็นหลักจริยธรรมสำหรับพัฒนาชีวิตของบุคคลและสังคม เพราะบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ในขณะที่สังคมก็มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติของบุคคล ความสัมพันธ์นี้เป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ ฉะนั้น สภาพแวดล้อมทางสังคมไม่เอื้ออำนวย การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมก็อยู่อย่างลำบาก จึงจำเป็นต้องร่วมกันสร้างสรรคสภาพแวดล้อมทางสังคม ทั้งระบบการศึกษา การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งกายภาพและชีวภาพให้เหมาะสม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องมัชฌิมาปฏิปทา หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ ที่จัดให้เข้าระบบการศึกษา ๓ ด้าน ที่เรียกว่า ไตรสิกขา การฝึกอบรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้วยมรรคมีองค์ ๘ ที่แบ่งเป็น ๓ หมวด ได้แก่ หมวดศีล (สัมมาวาจา, สัมมากัมมันตะ, สัมมาอาชีวะ) หมวดสมาธิ (สัมมาวายามะ, สัมมาสติ, สัมมาสมาธิ) และหมวดปัญญา (สัมมาทิฐิ, สัมมาสังกัปปะ) ให้แก่ชีวิตได้ดีขึ้นมากเท่าไร สังคมก็จะเจริญรุ่งเรืองมากขึ้นเป็นเสมือนเงาตามตัว การศึกษาตามระบบไตรสิกขา จึงต้องอาศัยการมีความรู้ความเข้าใจในกฎธรรมชาติ แล้วสามารถประยุกต์เอาความรู้จากกฎธรรมชาติที่เรียกว่า“ธรรม”หลักธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตและเกิดประโยชน์ต่อสังคมในที่สุด สังคมยุคปัจจุบันจะมีผู้ตั้งข้อสงสัยและมองภาพพจน์ของพระพุทธศาสนาว่า “เสื่อมโทรม โดยการติดตามจากสื่อสารมวลชนที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ หรือจากโทรทัศน์ วิทยุ เป็นต้น เกี่ยวกับการประทุพผิตหรือละเมิดศีลธรรมเป็นประจำทุกวัน” แล้วร่วมกันสรุปว่า ศาสนาเสื่อม ศีลธรรมเสื่อม ถ้าเรามองให้ลึกซึ้งจะพบว่า ศาสนาหรือศีลธรรมเป็นเรื่องของกฎธรรมชาติ เป็นความบริสุทธิ์ เป็นความจริง เป็นกฎที่ยุติธรรม ไม่สามารถที่จะบิดเบือนได้ ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า “พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ต่อการรักษาโรคแห่งความทุกข์ การรักษาโรคนี้ได้ ผู้เป็นโรคต้องเป็นผู้รักษาเอง” ลำดับแรกต้องเป็นผู้มีความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว ข้อสำคัญที่สุดคือการยอมรับความจริง ตามกฎธรรมชาติ แล้วพยายามประคองความคิดและความเห็นที่ถูกต้อง ปฏิบัติตนเป็นผู้มีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ฝึกให้เกิดความเพียรชอบ ด้วยการระลึกถึงตัวทุกคนะ ตั้งจิตให้มั่นคงไม่หวั่นไหว วอกแวก พิจารณาสรรพสิ่งที่สร้างความทุกข์หรือปัญหาให้กับตน สูดทำยความรอบรู้ในการแก้ปัญหา ก็จะปรากฏชัดเจนนั่น จนสามารถสลัดความทุกข์ ที่มาจากภายในจิตใจ และความ

ทุกข์ที่มาจากภายนอกคือสิ่งแวดล้อมได้ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงจะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงได้

พระเมธีธรรมาภรณ์ มีทัศนคติเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรมว่า “คือการนำเอาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎธรรมชาติดำเนินไปใช้ เป็นแนวการปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตบรรลุถึงภาวะการณ์ไม่มีทุกข์ ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งสรุปรวบได้เป็น ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา”^{๑๐๒}

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาที่ได้เกิดจากการศึกษา ตามหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ ตามระบบการปฏิบัติของหลักไตรสิกขา ไว้ว่า “การปฏิบัติที่ถูกต้องนั้น ต้องประพฤติปฏิบัติดี ถูกต้องตามหลักทั่ว ๆ ไป การปฏิบัติต้องใช้หมวดปัญญาในมรรคมีองค์ ๘ เป็นฐานเพื่อมุ่งให้หมวดศีล สมาธิเดินไปถูกทาง ปัญญาชั้นนั้นก็เจริญงอกงามสูงขึ้นตามลำดับ”^{๑๐๓}

ดังนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงมีบทบาทในการพัฒนาตนเอง สังคมและประเทศชาติเพราะเมื่อคนมีการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น เป็นผู้ที่มีศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม ผลที่ปรากฏคือ ผู้ปฏิบัติก็จะต้องเป็นคนดี มีจิตสำนึกที่ดีงาม ต่อส่วนรวม ไม่เห็นแก่ตัว พระพุทธศาสนา ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาประเทศหรือสังคม ที่คนในสังคมมีความรู้โดยไม่หลงใหลเคารพวัตถุ มีคุณภาพชีวิตที่ดี และสามารถประสานประโยชน์ร่วมกันระหว่างคน สังคม และสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติอย่างไม่เบียดเบียนต่อกัน การศึกษาทำให้ปัจเจกบุคคลเป็นคนที่มีความรู้ในมิติต่างๆ ภายใต้อริยมรรคมีองค์ ๘ ดังกล่าวจะทำให้ส่งผลต่อสังคมและประเทศชาติ ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและสิ่งแวดล้อม ก็จะดำเนินไปอย่างสมดุลได้ในระยะยาว เรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักการปฏิบัติที่สังคมชาวพุทธยอมรับและปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง เป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ดีที่สุดและปลอดภัยที่สุดสำหรับมนุษย์

ข. สังคมไทยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ

สังคมทุกสังคม เมื่อมีการรวมตัวของคนจำนวนมาก ย่อมมีเกิดปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นมากมายทั้งปัญหาที่มาจากตัวเองและที่มาจากบุคคลรอบข้าง เพราะโรคกิเลสที่มาจากความโลภ

^{๑๐๒} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด), หน้า ๙๗-๑๓๑.

^{๑๐๓} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **วิธีแก้ปัญหาทุกข์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงธรรม,ป.ป.ก.), หน้า ๑๙๘.

ความโกรธ ความหลง เป็นปัจจัย พระพุทธศาสนาจึงสอนให้แก้ปัญหาทุกอย่าง ตามลักษณะที่เกิด ๒ อย่าง คือ

๑) การแก้ปัญหที่เหตุปัจจัย เป็นการแก้ปัญหของมนุษย์โดยฝีมือของมนุษย์เองอย่างหนึ่ง หรืออาจพูดรวมว่าเป็นการแก้ปัญหของมนุษย์โดยมนุษย์เอง ที่ตรงตัวเหตุปัจจัย พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้มนุษย์มองปัญหาของตนที่ตัวมนุษย์เอง ไม่ใช่มองหาเหตุและมองหากางแก้ไปที่บนฟ้าหรือซัดทอดโชคชะตา และให้แก้ไขด้วยการลงมือทำด้วยความเพียรพยายามตามเหตุผล ไม่ใช่หวังพึ่งการอ้อนวอนหรือนอนคอยโชคเป็นต้น

๒) พระพุทธศาสนาสอนให้แก้ทางสังคัมและทางจิตใจของตน คือทางด้านสังคัมที่เกี่ยวข้องกับกาย วาจา นำคำสอนขั้นศีล มาใช้แก้ปัญหา และทางจิตใจต้องใช้ปัญญาแก้ไข ปัญหาเกี่ยวกับชีวิตด้านใน หรือปัญหาทางจิตใจเป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ล้วน ๆ มากที่สุด พระพุทธเจ้าทรงสอนเกี่ยวกับการแก้ปัญหภายในทางจิตปัญญาเป็นหลัก

วินัยซึ่งเป็นระบบการแก้ปัญหจากภายนอก เป็นการจักระบบสำหรับจัดการกับปัญหา และเรื่องราวในสังคัมแห่งยุคสมัยของตนได้

๒.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คำสอนของพระพุทธเจ้านั้น จะเน้นเรื่องการปฏิบัติตนให้ถูกต้อง สำหรับการนับถือพระพุทธศาสนานั้น โดยหลักการและลักษณะทั่วไป ไม่มีการบังคับศรัทธา ให้นับถืออย่างเสรี โดยให้ใช้ปัญญาพิจารณา ไม่ผูกมัดด้วยข้อกำหนดตายตัวทั้งในด้านความเชื่อและการปฏิบัติ คนจะเข้าถึงพระพุทธศาสนาได้เพียงใดก็ขึ้นอยู่กับการศึกษา กล่าวคือ การดำเนินชีวิตของมนุษย์จะต้องรู้และเข้าใจธรรมะ ซึ่งหมายถึง ความจริงแห่งเหตุปัจจัยตามกฎธรรมชาติและในความจริงของกฎธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับตัวมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นผู้มีความสามารถฝึกฝนและพัฒนาตนเองได้ ด้วยการเข้ามาศึกษาพัฒนาทางด้านพฤติกรรมทั้งทางกาย วาจา (ศีล) จิตให้ตั้งมั่น สงบ มั่นคง (สมาธิ) และการใช้ปัญญาพิจารณา ไตร่ตรอง (ปัญญา) การศึกษาทั้ง ๓ ทาง เรียกว่า “ไตรสิกขา” (ศีล สมาธิ ปัญญา) หรือการเดินทางถูกต้องตามอริยมรรคมีองค์ ๘ (มัชฌิมาปฏิปทา) การดำเนินชีวิตอย่างผู้มีปัญญา ก็สามารถสร้างความเจริญและระดับความเสื่อมได้ทั้งภายใน (จิต) และภายนอก (สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ) ที่เป็นของตนเองและของผู้อื่น จนทำให้เกิดความสุขมีชีวิตที่ดีงาม ไร้โทษ ไร้ทุกข์

ดังนั้น มนุษย์จึงต้องเป็นหมั่นศึกษา ทั้งนี้เพราะ “การศึกษาเป็นทั้งตัวการพัฒนาและเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนา คือเป็นการพัฒนาบุคคลขึ้นไป โดยพัฒนาตัวคนทั้งคนหรือชีวิตทั้งชีวิต ตัวการพัฒนานั้น คือการศึกษา เมื่อผู้เรียนมีการศึกษาอย่างนี้แล้วก็จะเอาคุณสมบัติที่ตัวมี ซึ่งเกิดจากการศึกษานี้ไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตและสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ การศึกษาก็เลยเป็น

เครื่องมือของการพัฒนา”^{๑๐๔} และการศึกษาในที่นี้ก็คือการศึกษาที่เป็นไปตามหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือระบบไตรสิกขานั้นเอง

พุทธศาสนิกชนในยุคปัจจุบันส่วนใหญ่ ไม่เห็นถึงความสำคัญของการปฏิบัติตนให้เข้าสู่ระบบการศึกษาตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพราะยังไม่มีความกล้าที่จะเข้ามาศึกษาอย่างจริงจัง อีกทั้งบางส่วนมีความเห็นผิดพลาดไปเพราะศึกษาพระพุทธศาสนาไม่รอบด้าน เช่นชาวตะวันตกที่กล่าวว่าพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาที่นำเอาตัวรอดเฉพาะตนคนเดียว ทั้งปลุกฝังให้ชาวพุทธเฉื่อยชาสอนความดีแบบอยู่เฉย จากหนังสือของชาวตะวันตกที่เขียนเรื่อง Buddhism and Society เป็นหนังสือที่เขียนงานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในประเทศพม่าได้ยกตัวอย่างกรณีศึกษาว่า ขณะที่เขาอยู่ในชนบทของประเทศพม่ามีคนตักน้ำแล้วไม่มีใครให้ความช่วยเหลือ คนพม่าบอกว่านี่เป็นกรรมของเขา ให้วางอุเบกขา แล้วสรุปว่า คนพุทธวางอุเบกขาเพราะเห็นว่าเป็นกรรมของเขา เพราะฉะนั้นสังคมก็เลยตกต่ำ เดือดร้อนอย่างนี้ถ้าเป็นสังคมของเขาจะต้องช่วยกันอย่างสุดความสามารถ รวมทั้งโรเบิร์ต แอล ซัตตัน (Robert L. Sutton) ได้แต่งหนังสือ Public Administration in Thailand ได้วิเคราะห์ว่า ปัจจัยที่ขัดขวางการพัฒนาของสังคมไทย คือ สถาบันกษัตริย์กับสถาบันพุทธศาสนา ทศนคติที่ชาวต่างประเทศมองหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาว่าเป็นเสมือนสิ่งที่ไม่กระตุ้นให้ชาวพุทธกระตือรือร้น น่าจะเกิดจากการไม่ได้ศึกษารายละเอียดของข้อธรรมแต่ละหมวดอย่างเป็นองค์รวม “ธรรมนั้นจะต้องปฏิบัติให้ครบชุดองค์รวม ทั้งนี้เพราะมันมีความประสานสัมพันธ์กันและกันเต็มเต็มแก่กัน ถ้าขาดชุดแล้ว ชีวิตและสังคมมนุษย์ก็จะเสียหายหลัก เสียจุด เกิดผลเสีย ตัวอย่างเช่น เรื่องพรหมวิหาร ที่ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ในสังคมไทยจะมีแต่เมตตา และกรุณา ส่วนมุทิตากับอุเบกขายังไม่สามารถนำขึ้นมาใช้ จึงทำให้สังคมดูเสมือนว่า ชาวพุทธในแต่ละสังคมเฉื่อยชา ไม่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น”^{๑๐๕}

เอมอร์ กฤษณะรังสรรค์ กล่าวถึงพระพุทธศาสนาที่เป็นการศึกษาในแง่การปลุกฝังระบบความคิดวิเคราะห์ว่า “พระพุทธศาสนา เป็นระบบความคิดที่สร้างให้เกิดความรู้ความเข้าใจทางจิตวิทยาอย่างครบถ้วน จะเห็นได้จากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้กล่าวถึง การทำงานของจิตมนุษย์ (Human mind) การรับรู้ พฤติกรรมภายใน (covert behaviors) กระบวนการของพฤติกรรมภายใน และประสบการณ์การเรียนรู้ (conscious experiences)”^{๑๐๖}

^{๑๐๔} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๑), หน้า ๙๓.

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖-๔๗, ๕๗-๕๙.

^{๑๐๖} เอมอร์ กฤษณะรังสรรค์, หน้า ๑๔.

มิคุลาส (Mikulas) กล่าวถึงพระพุทธศาสนาที่เป็นการศึกษา ในแง่ของจิตวิทยาว่า “คำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาได้สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ เรื่อง จิตวิทยาเป็นอย่างดี เพราะพุทธธรรมได้เสนอทฤษฎีและข้อปฏิบัติที่ให้คำตอบเรื่องจิตอย่างละเอียด มีทำการวิจัยผลการฝึกปฏิบัติที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการทำงานของจิตตามแนวพุทธธรรมแล้วนำเสนอเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ โดยชาวตะวันตก สร้างประโยชน์และความรู้ทางจิตวิทยาอย่างประมาณค่ามิได้”^{๑๐๗}

อวยชัย โรจนนิรันดร์กิจ กล่าวถึงพระพุทธศาสนาที่เป็นการศึกษาเชิงจริยธรรมว่า “การศึกษาพุทธธรรม เช่น การฝึกสมาธิมีผลต่อพัฒนาการทางด้านการใช้เหตุเชิงจริยธรรม”

สรุปว่า พระพุทธเจ้าสอนพุทธศาสนิกชนให้รู้จักศึกษาค้นคว้าหาความจริงของชีวิต ค้นหาความทุกข์หรือปัญหาของตนพร้อม และพระพุทธเจ้ายังทรงบอกวิธีปฏิบัติตนเพื่อให้หลุดพ้นจากปัญหาหรือความทุกข์นั้น ๆ โดยทรงให้พุทธบริษัทเข้ามาศึกษาเรื่องความประพฤติของตนเองว่า “ต้องทำอะไรจึงจะไม่เดือดร้อนหรือเกิดปัญหา การสืบค้นต้องเริ่มจากตนเองเสมอ โดยสำรวจจากการกระทำทางกาย วาจา และใจ ถ้าเราจะเทียบเคียงกับหลักธรรมเรื่องกุศลกรรมบถก็พอจะกล่าวได้ว่าเราจะต้องทำให้ตัวของเรา ให้ตั้งอยู่ในการประพฤติทางกาย วาจา และใจที่สุจริต การฝึกตนเองก็คือการพัฒนาศักยภาพของตนเองให้เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและดีงาม ซึ่งจะได้กล่าวถึงลำดับขั้นตอนการประพฤติ ปฏิบัติ ตามลำดับขั้นดังต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ การประพฤติทางกายสุจริต ๓ ได้แก่

- ๑) การกระทำเว้นจากการฆ่าหรือเบียดเบียนผู้อื่น
- ๒) การกระทำเว้นจากการลักทรัพย์ หรือเอาของที่ผู้อื่นหวงแหนมาเป็นของตน
- ๓) การกระทำเว้นจากการเว้นจากการผิดลูกเมียหรือสามีผู้อื่น

ขั้นที่ ๒ การประพฤติวาจาที่สุจริต ๔ ได้แก่

- ๑) การกระทำเว้นจากการพูดเท็จ
- ๒) การกระทำเว้นจากการพูดส่อเสียด
- ๓) การกระทำเว้นจากการพูดคำหยาบ
- ๔) การกระทำเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

ขั้นที่ ๓ การกระทำทางใจที่สุจริต ได้แก่

- ๑) ไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา
- ๒) ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา

^{๑๐๗} Mikulas, W.L. ๑๙๘๑. Buddhism and Behavior Modification. The Psychological Record. ๓๑ : ๓๓๑-๓๓๒.

๓) เห็นชอบตามคลองธรรม

การพัฒนาด้านพฤติกรรม (กายและวาจา) นั้นพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาถึงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือวัตถุ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงการพัฒนาด้านพฤติกรรม ดังต่อไปนี้ว่า

ก. การพัฒนาคนทางด้านพฤติกรรม ที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ เช่น

๑) ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือโลกแห่งวัตถุ (กายภาวนา) เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการรับรู้ ตาต้องไม่ก่อความเสียหายแต่ต้องให้ได้ผลดี มีประสิทธิภาพในการใช้งาน ให้ถูกต้องเหมาะสมกับหน้าที่อินทรีย์แต่ละอย่าง หรือเรียกว่า “อินทรีย์สังวร”

(๑) การเสพ บริโภคปัจจัย ๔ ได้แก่ การใช้ประโยชน์จากวัตถุอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งเทคโนโลยีด้านปัญญาให้เกิดคุณค่าแก่ชีวิต ไม่ยึดติด ฟุ้งเฟ้อ ต้องใช้ตามหลักกรรม โภชนะมัตตัญญูตา และสันนิสิตศีล

๒) ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและโลกแห่งชีวิต (ศีลภาวนา) การอยู่ร่วมกับสังคมโดยไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อน ช่วยเหลือเกื้อกูลอยู่ภายใต้กรอบของศีล ๕

(๑) รักษาติกาของสังคม กฎเกณฑ์ หรือกฎหมายระเบียบแบบแผนของสังคมของตน รวมทั้งสิ่งที่เรียกว่า จรรยาบรรณ

(๒) ทาน คือ การให้ การเผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ให้ความสุขและช่วยสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม

(๓) การประพฤติเกื้อกูลแก่สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ทั้งสัตว์ มนุษย์ และพืช เช่น ร่วมสร้างเขตอบภัยทาน ปลูกต้นไม้ ปลูกป่า สร้างแหล่งน้ำ

๓) พฤติกรรมด้านอาชีวะ คือมีความชำนาญ ราบรื่นในด้านศิลปวิทยา วิชาชีพและเป็นสัมมาชีพ ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียน ก่อความเสียหายให้กับผู้อื่นหรือสังคม เพื่อสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตให้มีคุณค่า ไม่ทำลายคุณค่าความเป็นมนุษย์ ไม่ทำให้ตนเสื่อมจากคุณความดี การพัฒนาทางด้านพฤติกรรม ในทางการศึกษา ลึกซึ้ง^๓ ของพระพุทธศาสนา นับว่ายังไม่เพียงพอที่จะทำให้คนเรามีชีวิตอยู่อย่างสุขสบายที่แท้จริงเพราะตรวบไต่ที่มนุษย์ยังมีลมหายใจ ความคิด อารมณ์ จิตใจ ย่อมเปลี่ยนแปลงหมุนเวียนไปตามธรรมดาของกฎธรรมชาติ ความมั่นคงของจิตใจ หรืออารมณ์เป็นอีกด้านหนึ่งที่มนุษย์จะต้องเป็นผู้ฝึกเป็นผู้อบรมโดยอาศัยการบอกกล่าวของมิตรสหาย หรือตามหลักทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า กัลยาณมิตร ดังนั้น การพัฒนาจากด้านใน คือ จิตใจจึงมีความสำคัญ

ข. การพัฒนาทางด้านจิตใจ (สมาธิ) สภาพจิตใจที่ดี ย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานของสมาธิที่ดีด้วย ได้แก่ คุณภาพของจิต คือจะต้องมีคุณธรรม ความดีงามต่าง ๆ เพราะเป็นรากฐานพฤติกรรมที่ดีงาม สมรรถภาพจิตคือ ความเข้มแข็ง อุดหนุน มีประสิทธิภาพของจิต เช่น ฉันทะ ความเพียร ความขยัน ความอดทน มีสติ มีสมาธิ รวมถึงความไม่ประมาท ซึ่งจะทำให้เกิดความมั่นคงในพฤติกรรมจนทำให้เกิดความดีงาม และพร้อมจะนำปัญญาไปใช้ ในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขอย่างแท้จริง สุขภาพจิต ได้แก่ สภาพที่จิตมีความเบิกบาน แจ่มใส ผ่อนคลาย ปราศจากความขุ่นมัว เศร้าโศก หรือเร่าร้อน ซึ่งจิตที่มีสุขภาพดีย่อมทำให้บุคคลนั้นมีพฤติกรรมที่มั่นคง

ค. การพัฒนาทางด้านปัญญา

๑) การได้รับถ่ายทอดหรือเล่าเรียน ศิลปวิทยาการ และข่าวสารและข้อมูลต่าง ๆ และรับรู้ประสบการณ์ จากการเรียนรู้ต่างๆ อย่างถูกต้องโดยปราศจากอคติ

๒) การพิจารณาโดยแยกคาย รอบคอบ ด้วยปัญญาที่ปราศจากกิเลสครอบงำ

๓) ใช้ปัญญาแยกแยะว่าสิ่งใดมีประโยชน์ เป็นความจริงแก่ตนและสังคมแล้วปฏิบัติ ส่วนใดมีโทษและก่อความเดือดร้อนให้ตนหรือละเสีย

๔) ใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ให้รู้แจ้งความจริงของโลกและชีวิต สามารถแก้ปัญหาชีวิตขจัดทุกข์ในจิตใจ จิตใจไม่ถูกบีบคั้น หลุดพ้นจากการถูกกิเลสครอบงำ มีจิตที่เป็นอิสระ อยู่เหนือกระแสโลก

ฉกาจ ช่วยโต ได้ศึกษาผลของการฝึกอบรมโครงการจริยธรรมของนักศึกษาวิทยาลัยครูสงขลา "การอบรมทางพุทธศาสนาสามารถยับยั้งการเสื่อมของทัศนคติที่ดีต่อคุณธรรมได้"^{๑๐๘} ผลการวิจัยพบว่า สอดคล้องกับ เก็จกนก เอ็องศ์ ได้ศึกษาผลของการปฏิบัติธรรมเพื่ออบรมจิตให้เกิดศีล สมาธิ และปัญญา โดยอาศัยหลักไตรสิกขา ได้สรุปว่า "นักเรียนที่มาปฏิบัติมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์"^{๑๐๙}

^{๑๐๘} ฉกาจ ช่วยโต, "การศึกษาค้นคว้าผลของการฝึกอบรมตามโครงการจริยธรรมสำหรับนักศึกษาวิทยาลัยครูสงขลา", **ปริญญาพนธ์มหาบัณฑิต**, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๑.

^{๑๐๙} เก็จกนก เอ็องศ์, ผลของการปฏิบัติธรรมภายใต้การนำของสิริ กรินชัย ต่อภาวะสัจจะแห่งตน, **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาศักดิ์ศรีและความสำเร็จต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ครั้งนี้ เป็นการศึกษากาคนนาม โดยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับประวัติส่วนตัวของกลุ่มตัวอย่าง อันได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ ปกครอง รายได้ของผู้ปกครอง และความรู้ทางธรรม และข้อมูลในส่วนที่เป็นทัศนคติและความสำเร็จต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์หาคำตอบที่เป็นโครงสร้างเชิงพฤติกรรมสำหรับนำมาวินิจฉัยและแก้ปัญหาให้กับเยาวชนในสังคมต่อไป โดยในบทนี้จะได้กล่าวถึงขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษาดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา (Unit of Analysis) คือนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย แบ่งเป็น นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ จำนวน ๓๕๗ คน นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ จำนวน ๓๘๒ คน และ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๓๒๘ คน โรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน สังกัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๔๖

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน ๑๕๐ คน โดยผู้ศึกษาดำเนินการส่งแบบสอบถามด้วยตนเอง (Administered Questionnaire) และทำการนัดหมายรวบรวมข้อมูลได้ข้อมูลทั้งสิ้น ๑๕๐ ตัวอย่าง โดยพยายามให้กระจายไปตามกลุ่มตัวในแต่ละชั้นมากที่สุด แล้วนำมาวิเคราะห์ผลการศึกษา

ตารางที่ ๓.๑ แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่าง นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย

โรงเรียนโพธิสารพิทยากร	จำนวนนักเรียน (คน)	
	จำนวน	ร้อยละ
ม. ๔	๕๐	๓๓.๓๓
ม. ๕	๕๐	๓๓.๓๓
ม. ๖	๕๐	๓๓.๓๓
รวม	๑๕๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๓.๑ กลุ่มตัวอย่างคือนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโพธิสารพิทยากร สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กรมสามัญศึกษา (เดิม) จำแนกเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ จำนวน ๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๓๓ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ จำนวน ๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๓๓ และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๓๓ รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ๑๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐

๓.๒ เครื่องมือและคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

๑) ประเภทของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษานี้เป็นแบบวัดปัจจัยทางชีวสังคม ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานของนักเรียน แบบวัดลักษณะทางจิตและแบบวัดทัศนคติความเข้าใจของนักเรียนที่มีต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ แบบวัดเหตุผลเชิงจริยธรรม ซึ่งผู้ผู้ศึกษาได้ใช้แบบสอบถามซึ่งได้สร้างจากแนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ลักษณะคำถามเป็นแบบสอบถามเป็นคำถามปิด (Close – Ended Question) แบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวข้องกับข้อมูลทั่วไปของนักเรียนกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพของผู้ปกครอง รายได้ของผู้ปกครอง อยู่อาศัยกับบุคคลใด ความรู้ทางธรรมที่ได้รับ รวม ๗ ข้อ เป็นแบบสอบถามที่ให้เลือกตอบ บางข้อสามารถตอบได้มากกว่า ๒ ข้อ

ตอนที่ ๒ ความหมายทั่ว ๆ ไปของคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเรื่องทัศนคติและความเข้าใจในคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘

๒) ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

(๑) ศึกษาจากเอกสาร ตำรา บทความ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการสอนวิชา พระพุทธศาสนา

(๒) รวบรวมข้อมูลเบื้องต้น เพื่อนำมาสร้างแบบสอบถามและจัดสร้างแบบสอบถามต่อไป

(๓) นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นนำไปเพื่อให้คณะอาจารย์ที่ปรึกษาและพระสงฆ์ที่ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไข เพื่อความถูกต้องและเหมาะสม

(๔) ปรับปรุงแบบสอบถามตามข้อเสนอแนะ

(๕) นำแบบสอบถามที่แก้ไข แล้วไปทดลองใช้กับนักเรียนโรงเรียนนอกกลุ่มตัวอย่างเพื่อตรวจสอบสำนวนภาษาและความเข้าใจที่ตรงกันระหว่างผู้ถามและผู้ตอบแบบสอบถาม

(๖) นำแบบสอบถามที่ทดลองใช้มาปรับปรุงแก้ไข เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาต่อไป

๓) การทดสอบเครื่องมือ

(๑) การทดสอบเพื่อความสมบูรณ์ของคำถาม ผู้ศึกษาได้ปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญในการสร้างเครื่องมือ และได้้นำแบบสอบถามไปทำการทดสอบ (Tryout) กับครูพระช่วยสอนวิชา พระพุทธศาสนาจำนวน ๑๐ รูป และได้นำมาปรับปรุงแก้ไขจนมีความเชื่อมั่นว่าแบบสอบถามดังกล่าวสมบูรณ์ในประเด็นที่ศึกษา

(๒) การทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือ โดยเฉพาะคำถามที่ใช้วิธีการแบบ Check List Scale ซึ่งได้ทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือโดยวิธี Item Total Correlation ดังนี้

(๓) เรื่องการยอมรับเนื้อหาการสอนวิชาพระพุทธศาสนา มีคำถามจำนวน ๖ ข้อ ได้ทำการทดสอบ Reliability ได้ค่า Alpha = .๙๓๔๔

(๔) ขอบเขตของเนื้อหาการสอนที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่มีความสัมพันธ์เชิงพฤติกรรมสร้างเป็นคำถามจำนวน ๔๐ ข้อ ได้ทำการทดสอบ Reliability ได้ค่า Alpha = .๙๒๑๒

๔) การกำหนดระดับคะแนน

โดยเป็นคำถามเชิงประเมินค่า (รายละเอียดแบบสอบถามอยู่ในภาคผนวก) คำถามดังกล่าวได้สร้างขึ้นจากแบบการวัดทัศนคติเชิงประเมินค่าของ Likert Scale หรือ Summated Scale และจากผลงานการวิจัยที่เคยมีผู้ทำการศึกษา โดยกำหนดคำตอบเป็น ๕ ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ดังเกณฑ์ที่จะได้กล่าวต่อไป

เกณฑ์การให้คะแนน

ข้อความในแบบวัดทัศนคติและความเข้าใจคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับ อริยมรรคมีองค์ ๘ ของนักเรียนกลุ่มตัวอย่างมี ๒ ลักษณะ คือ ข้อความทางบวกกับข้อความทางลบ ดังนั้น เกณฑ์การให้คะแนนมี ๒ กรณี คือ

คำถามที่แสดงความคิดเห็นในเชิงบวก (Positive Statement) ให้คะแนนดังนี้

เห็นด้วยอย่างยิ่ง/จริงที่สุด	ให้คะแนน	๕	คะแนน
เห็นด้วย/จริง	ให้คะแนน	๔	คะแนน
ไม่แน่ใจ	ให้คะแนน	๓	คะแนน
ไม่เห็นด้วย/ไม่จริง	ให้คะแนน	๒	คะแนน
ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง/ไม่จริงเลย	ให้คะแนน	๑	คะแนน

คำถามที่แสดงความคิดเห็นในเชิงลบ (Negative Statement) ให้คะแนนดังนี้

เห็นด้วยอย่างยิ่ง/จริงที่สุด	ให้คะแนน	๑	คะแนน
เห็นด้วย/จริง	ให้คะแนน	๒	คะแนน
ไม่แน่ใจ	ให้คะแนน	๓	คะแนน
ไม่เห็นด้วย/ไม่จริง	ให้คะแนน	๔	คะแนน
ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง/ไม่จริงเลย	ให้คะแนน	๕	คะแนน

ข้อคำถามแบบวัดทัศนคติและความเข้าใจมีทั้งหมด ๔๖ ข้อ ดังนั้น พิสัยของคะแนนจึง อยู่ระหว่าง ๔๖-๒๓๐ คะแนน

เกณฑ์การวัดระดับตัวแปร

การผลระดับคะแนนโดยการใช้ค่าเฉลี่ยคณิตเป็นเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

คะแนนเฉลี่ย ๔.๕๐๐๐ - ๕.๐๐๐๐	ผลของระดับคะแนน	ดีมากที่สุด
คะแนนเฉลี่ย ๓.๕๐๐๐ - ๔.๔๙๐๐	ผลของระดับคะแนน	ดี
คะแนนเฉลี่ย ๒.๕๐๐๐ - ๓.๔๙๐๐	ผลของระดับคะแนน	ปานกลาง
คะแนนเฉลี่ย ๑.๕๐๐๐ - ๒.๔๙๐๐	ผลของระดับคะแนน	น้อย
คะแนนเฉลี่ย ๐.๐๐๐๐ - ๑.๔๙๐๐	ผลของระดับคะแนน	น้อยที่สุด

๓.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามตามลำดับขั้นตอนดังนี้

- ๑) ผู้ศึกษาทำหนังสือถึงบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อออกหนังสือขออนุญาตในการเก็บข้อมูล
- ๒) ผู้ศึกษานำหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัยเสนอต่อผู้อำนวยการ

โรงเรียนโพธิสารพิทยากรเพื่อการอนุญาตการเก็บข้อมูล

๓) ผู้ศึกษานำหนังสือขออนุญาตในการเก็บข้อมูลเพื่อติดต่อขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลโดยขออนุญาตจากอาจารย์ประจำชั้นหรือประจำวิชา เมื่อได้รับอนุญาตจึงได้นำแบบสอบถามแจกและขอรับคืนด้วยตนเอง ระยะเวลาเตรียมการและการเก็บรวบรวมข้อมูลอยู่ระหว่างกลางเดือนธันวาคม ถึงสิ้นเดือนธันวาคม ๒๕๔๖ แบบสอบถามที่แจกมีจำนวน ๑๕๐ ฉบับ เก็บกลับคืนทั้งสิ้น ๑๕๐ ฉบับ ได้แบบสอบถามที่สมบูรณ์และสามารถนำมาเป็นตัวอย่างในการวิเคราะห์ได้คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐

๓.๔ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้

ผู้ศึกษาได้นำแบบสอบถามที่ได้มาลงรหัสตามที่กำหนดไว้ ใส่รหัสที่ได้รับจากแบบฟอร์มลงรหัส (coding form) แล้วบันทึกข้อมูล (diskette) ประเมินผลวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรม SPSS – V.๑๐ (Statistical Package for the Social Science – Version ๑๐) เพื่อที่จะนำผลข้อมูลที่ได้จากเครื่องคอมพิวเตอร์ (print – out) มาวิเคราะห์และเสนอเป็นรายงานการวิจัย โดยการใช้อัตถุณัติดังต่อไปนี้ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง โดยวิเคราะห์ด้วยสถิติพื้นฐาน ดังต่อไปนี้ คือ

- ๑) ค่าร้อยละ(Percent)
- ๒) ค่าเฉลี่ย (Mean) คำนวณจากสูตร^๑

$$\bar{X} = \frac{\sum X}{N}$$

เมื่อ	\bar{X}	แทน	คะแนนเฉลี่ย
	$\sum X$	แทน	ผลรวมของคะแนนทั้งหมด
	N	แทน	จำนวนนักเรียนในกลุ่มตัวอย่าง

^๑ ล้วน สายยศและอังคณา สายยศ, เทคนิคการวิจัยทางการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๓๘), หน้า ๗๓.

๓) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) คำนวณจากสูตร^๒

$$S_t^2 = \frac{N \Sigma \chi^2 - (\Sigma \chi)^2}{N(N-1)}$$

เมื่อ S_t^2 แทน ความแปรปรวนของคะแนน
 $\Sigma \chi$ แทน ผลรวมของคะแนนทั้งหมด
N แทน จำนวนนักเรียนในกลุ่มตัวอย่าง

๔) หาค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบทั้งฉบับ โดยการใช้สัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha - Coefficient)^๓

$$\alpha = \frac{N}{N-1} \left[1 - \frac{\Sigma S_i^2}{S_t^2} \right]$$

α ≡ แทน ค่าสัมประสิทธิ์ของความเชื่อมั่น
N แทน จำนวนนักเรียนในกลุ่มตัวอย่าง
 S_i^2 แทน คะแนนความแปรปรวนเป็นรายข้อ
 S_t^2 แทน คะแนนความแปรปรวนของเครื่องมือทั้งฉบับ

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๐.

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนโพธิสารพิทยากร ครั้งนี้ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาว่านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายที่ได้เรียนวิชาพระพุทธศาสนาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (ปัจจุบัน) มีทัศนคติและความเข้าใจคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ อยู่ในระดับใด ซึ่งในบทนี้จะได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลอันประกอบด้วยส่วนที่เป็นลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและส่วนที่เป็นทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยแบ่งการเสนอผลวิเคราะห์ออกเป็น ๓ ส่วน คือ

- ๔.๑ ลักษณะเบื้องต้นของกลุ่มตัวอย่าง
- ๔.๒ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวพระพุทธศาสนา
- ๔.๓ คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘

๔.๑ ลักษณะเบื้องต้นของกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษาลักษณะเบื้องต้นของกลุ่มตัวอย่างจะทำให้สามารถเข้าใจลักษณะขอบเขตของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นการแสดงความเหมาะสมในการศึกษาและเพื่อเป็นแนวทางของการวิเคราะห์ทางสถิติต่อไป นอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์ต่อการตีความผลการวิจัยและการกำหนดขอบเขตของการนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ต่อไปด้วย

ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับเพศของกลุ่มตัวอย่าง

โรงเรียนโพธิสารพิทยากร	ชาย		หญิง		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ม.๔	๓๑	๒๐.๖๗	๑๙	๑๒.๖๗	๕๐	๓๓.๓๔
ม.๕	๒๗	๑๘.๐๐	๒๓	๑๕.๓๓	๕๐	๓๓.๓๓
ม.๖	๒๙	๑๙.๓๓	๒๑	๑๔.๐๐	๕๐	๓๓.๓๓
รวม	๘๗	๕๘.๐๐	๖๓	๔๒.๐๐	๑๕๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน ๑๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ นั้น มีนักเรียนเพศชายและเพศหญิงใกล้เคียงกัน คือ นักเรียนชายจำนวน ๘๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๐๐ นักเรียนหญิงจำนวน ๖๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๒.๐๐

ตารางที่ ๔.๒ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับช่วงอายุของกลุ่มตัวอย่าง

โรงเรียนโพธิสารพิทยากร	ต่ำกว่า ๑๕ ปี		๑๕-๒๐ ปี		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ม.๔	๑	๐.๖๗	๔๙	๓๒.๖๖	๕๐	๓๓.๓๓
ม.๕	๕	๓.๓๓	๔๕	๓๐.๐๐	๕๐	๓๓.๓๓
ม.๖	๑	๐.๖๗	๔๙	๓๒.๖๖	๕๐	๓๓.๓๓
รวม	๗	๔.๖๗	๑๔๓	๙๕.๓๓	๑๕๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๓ พบว่า จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน ๑๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ นั้น มีนักเรียนที่มีอายุอยู่ในช่วง ๑๕-๒๐ ปี มากที่สุดจำนวน ๑๔๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๙๕.๓๓ และนักเรียนที่มีอายุต่ำกว่า ๑๕ ปีจำนวน ๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๔.๖๗

ตารางที่ ๔.๓ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง

โรงเรียนโพธิสารพิทยากร	จำนวนนักเรียน (คน)	
	จำนวน	ร้อยละ
ม. ๔	๕๐	๓๓.๓๓
ม. ๕	๕๐	๓๓.๓๓
ม. ๖	๕๐	๓๓.๓๓
รวม	๑๕๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน ๑๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ นั้น มีนักเรียนในแต่ละชั้นจำนวนเท่ากัน คือ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ จำนวน ๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๓๓ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ จำนวน ๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๓๓ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๓๓

ตารางที่ ๔.๔ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับอาชีพผู้ปกครองของกลุ่มตัวอย่าง

อาชีพ	ม.๔		ม.๕		ม.๖		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ค้าขาย	๒๙	๑๙.๓๓	๓๐	๒๐.๐๐	๒๔	๑๖.๐๐	๘๓	๕๕.๓๓
เกษตรกรรวม	๒	๑.๓๓	๑	๐.๖๗	๔	๒.๖๗	๗	๔.๖๗
รัฐวิสาหกิจ	๓	๒.๐๐	๓	๒.๐๐	๒	๑.๓๓	๘	๕.๓๓
รับราชการ	๑๔	๙.๓๓	๑๒	๘.๐๐	๑๖	๑๐.๖๗	๔๒	๒๘.๐๐
อื่น ๆ	๒	๑.๓๓	๔	๒.๖๗	๔	๒.๖๗	๑๐	๖.๖๗
รวม	๕๐	๓๓.๓๓	๕๐	๓๓.๓๓	๕๐	๓๓.๓๓	๑๕๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน ๑๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ นั้น ผู้ปกครองของกลุ่มตัวอย่างประกอบอาชีพค้าขายมากที่สุดจำนวน ๘๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๕.๓๓ รองลงมา คือ อาชีพรับราชการจำนวน ๔๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๐๐ ประกอบอาชีพ

อื่น ๆ จำนวน ๑๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๖๗ ประกอบอาชีพรัฐวิสาหกิจจำนวน ๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๓๓ และอาชีพเกษตรกรรมจำนวน ๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๔.๖๗ ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๕ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับรายได้ผู้ปกครองของกลุ่มตัวอย่าง

รายได้	ม.๔		ม.๕		ม.๖		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า ๓,๐๐๐	-	-	๑	๐.๖๗	๒	๑.๓๓	๓	๒.๐๐
๓,๐๐๑ - ๕,๐๐๐	๔	๒.๖๗	๕	๓.๓๓	๔	๒.๖๗	๑๓	๘.๖๗
๕,๐๐๑ - ๑๐,๐๐๐	๑๐	๖.๖๗	๑๙	๑๒.๖๖	๑๗	๑๑.๓๓	๔๖	๓๐.๖๖
สูงกว่า ๑๐,๐๐๐	๓๖	๒๔.๐๐	๒๕	๑๖.๖๗	๒๗	๑๘.๐๐	๘๘	๕๘.๖๗
รวม	๕๐	๓๓	๕๐	๓๓.๓๓	๕๐	๓๓.๓๓	๑๕๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน ๑๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ นั้น ผู้ปกครองของกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้สูงกว่า ๑๐,๐๐๐ บาทต่อเดือนจำนวน ๘๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๖๗ รองลงมา คือ มีรายได้ ๕,๐๐๑ - ๑๐,๐๐๐ บาทต่อเดือนจำนวน ๔๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๐.๖๖ มีรายได้ ๓,๐๐๑-๕,๐๐๐ บาทต่อเดือนจำนวน ๑๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๘.๖๗ และมีรายได้ต่ำกว่า ๓,๐๐๐ บาทต่อเดือนจำนวน ๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๒.๐๐ ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๖ แสดงจำนวนและร้อยละ เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของกลุ่มตัวอย่าง

อาศัยอยู่กับ	ม.๔		ม.๕		ม.๖		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
พ่อแม่	๔๐	๒๖.๖๗	๔๖	๓๐.๖๗	๔๔	๒๙.๓๓	๑๓๐	๘๖.๖๗
ญาติ	๘	๕.๓๓	๓	๒.๐๐	๔	๒.๖๗	๑๕	๑๐.๐๐
เพื่อน	๑	๐.๖๖	-	-	๑	๐.๖๖	๒	๑.๓๓
บุคคลอื่นๆ	๑	๐.๖๖	๑	๐.๖๖	๑	๐.๖๖	๓	๒.๐๐
รวม	๕๐	๓๓.๓๓	๕๐	๓๓.๓๓	๕๐	๓๓.๓๓	๑๕๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน ๑๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ นั้น มีนักเรียนที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่จำนวน ๑๓๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๖.๖๗ รองลงมา คือ อาศัยอยู่กับญาติจำนวน ๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๐๐ อาศัยอยู่กับเพื่อนจำนวน ๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๑.๓๓ อาศัยอยู่กับบุคคลอื่น ๆ จำนวน ๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๒.๐๐ ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๗ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับความรู้ทางธรรมของกลุ่มตัวอย่าง

ความรู้ทางธรรม	ม.๔		ม.๕		ม.๖		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ค่านิยมพุทธธรรม	๔๐	๒๖.๖๗	๒๓	๑๕.๓๓	๓๘	๒๕.๓๓	๑๐๑	๖๗.๓๓
อบรมธรรมศึกษา	๘	๕.๓๓	๒๕	๑๖.๖๗	๑๐	๖.๖๗	๔๓	๒๘.๖๗
ชุมนุมพุทธฯ	๑	๐.๖๖๖	๑	๐.๖๖๖	๑	๐.๖๖๖	๓	๒.๐๐
พุทธศาสนาวินิจฉัย	๑	๐.๖๖๖	๑	๐.๖๖๖	๑	๐.๖๖๖	๓	๒.๐๐
รวม	๕๐	๓๓.๓๓	๕๐	๓๓.๓๓	๕๐	๓๓.๓๓	๑๕๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๗ พบว่า จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน ๑๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ นั้น มีนักเรียนที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมค่านิยมพุทธธรรมจำนวน ๑๐๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๗.๓๓ รองลงมา คือ อบรมธรรมศึกษาจำนวน ๔๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๖๗ เข้าร่วมชุมนุมพุทธฯจำนวน ๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๒.๐๐ เท่ากันกับพุทธศาสนาวินิจฉัยจำนวน ๓ คนคิดเป็นร้อยละ ๒.๐๐ ตามลำดับ

๔.๒ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ของกลุ่มตัวอย่างจะนำเสนอข้อมูลในรูปของตารางเพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ทางสถิติ ซึ่งผลการศึกษามีดังต่อไปนี้

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในข้อ ๑, ๒, ๕ ในระดับดี และในข้อ ๓, ๔, ๖ ในระดับปานกลาง

เมื่อพิจารณาจำแนกระดับความรู้ของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชั้นพบว่า

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ มีความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาทุกข้อในระดับดี

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ และ ๖ มีความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาข้อ ๑, ๒, ๕ ในเกณฑ์ดี ส่วนข้อ ๓, ๔, ๖ ในระดับปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๙ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาทิฐิในข้อ ๗, ๑๑, ๑๒ ในระดับดี และข้อ ๘, ๙, ๑๐ ในระดับปานกลาง

เมื่อพิจารณาจำแนกระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชั้นพบว่า

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ มีมีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาทิฐิในข้อ ๗, ๑๑, ๑๒ ในระดับดี และข้อ ๘, ๙, ๑๐ ในระดับปานกลาง

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ มีมีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาทิฐิในข้อ ๗, ๑๐, ๑๒ ในระดับดี และข้อ ๘, ๙, ๑๑ ในระดับปานกลาง

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีมีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาทิฐิในข้อ ๗, ๑๐, ๑๑, ๑๒ ในระดับดี และข้อ ๘, ๙ ในระดับปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๑๐ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาสังกัปปะ ในข้อ ๑๓, ๑๔, ๑๕ ในระดับดี และข้อ ๑๖ ในระดับปานกลาง

เมื่อพิจารณาจำแนกระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชั้นพบว่า

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาสังกัปปะ ในข้อ ๑๓, ๑๔, ๑๕ ในระดับดี และข้อ ๑๖ ในระดับปานกลาง

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ และมัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาสังกัปปะ ในข้อ ๑๓, ๑๕ ในระดับดี และข้อ ๑๔, ๑๖ ในระดับปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๑๑ พบว่า มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา
เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาวาจา ในข้อ ๑๗, ๑๘, ๑๙ ในระดับ ดี และข้อ ๒๐ ในระดับปาน
กลาง

เมื่อพิจารณาจำแนกระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชั้นพบว่า

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา
เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาวาจา ในข้อ ๑๗, ๑๘, ๑๙ ในระดับดี และข้อ ๒๐ ในระดับปาน
กลาง

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา
เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาวาจา ในข้อ ๑๘, ๑๙ ในระดับดี และข้อ ๑๗, ๒๐ ในระดับปาน
กลาง

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา
เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาวาจา ในข้อ ๑๘, ๑๙ ในระดับดี และข้อ ๑๗ ในระดับปานกลาง
และข้อ ๒๐ ในระดับน้อย

จากตารางที่ ๔.๑๒ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับ อริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาทิฏฐิ ในข้อ ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๖ ในระดับดี และข้อ ๒๕ ในระดับ ปานกลาง

เมื่อพิจารณาจำแนกระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชั้นพบว่า

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อ คำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาทิฏฐิ ในข้อ ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๖ ในระดับดี และข้อ ๒๑, ๒๕ ในระดับปานกลาง

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาทิฏฐิ ในข้อ ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๖ ในระดับดี และข้อ ๒๕ ในระดับปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๑๓ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาอาชีวะ ในข้อ ๒๘, ๒๙, ๓๑, ๓๒ ในระดับดี และข้อ ๒๗, ๓๐ ในระดับปานกลาง

เมื่อพิจารณาจำแนกระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชั้นพบว่า

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาอาชีวะ ในข้อ ๒๘, ๒๙, ๓๑, ๓๒ ในระดับดี และข้อ ๒๗, ๓๐ ในระดับปานกลาง

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาอาชีวะ ในข้อ ๒๙, ๓๑, ๓๒ ในระดับดี และข้อ ๒๗, ๒๘, ๓๐ ในระดับปานกลาง

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาอาชีวะ ในข้อ ๒๙, ๓๑ ในระดับดี และข้อ ๒๗, ๒๘, ๓๐, ๓๒ ในระดับปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๑๔ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาวายามะ ในข้อ ๓๓, ๓๔, ๓๘ ในระดับดี และข้อ ๓๕, ๓๖, ๓๗ ในระดับปานกลาง

เมื่อพิจารณาจำแนกระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชั้นพบว่า

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาวายามะ ในข้อ ๓๓, ๓๔, ๓๕, ๓๗, ๓๘ ในระดับดี และข้อ ๓๖ ในระดับปานกลาง

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาวายามะ ในข้อ ๓๓, ๓๔ ในระดับดี และข้อ ๓๕, ๓๖, ๓๗, ๓๘ ในระดับปานกลาง

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาวายามะ ในข้อ ๓๔, ๓๖, ๓๗, ๓๘ ในระดับดี และข้อ ๓๓, ๓๕ ในระดับปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๑๕ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาสติ ในข้อ ๓๙, ๔๐, ๔๑ ในระดับดี และข้อ ๔๒ ในระดับปานกลาง

เมื่อพิจารณาจำแนกระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชั้นพบว่า

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาสติ ในข้อ ๓๙, ๔๐, ๔๑ ในระดับดี และข้อ ๔๒ ในระดับปานกลาง

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาสติ ในข้อ ๔๑ ในระดับดี และข้อ ๓๙, ๔๐, ๔๒ ในระดับปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๑๖ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาสมาธิ ในข้อ ๔๕ ในระดับดี ข้อ ๔๔, ๔๖ ในระดับปานกลาง และข้อ ๔๓ ในระดับน้อย

เมื่อพิจารณาจำแนกระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชั้นพบว่า

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาสมาธิ ในข้อ ๔๔, ๔๕ ในระดับดี ข้อ ๔๖ ในระดับปานกลาง และข้อ ๔๓ ในระดับน้อย

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ : สัมมาสมาธิ ในข้อ ๔๕ ในระดับดี ข้อ ๔๔, ๔๖ ในระดับปานกลาง และข้อ ๔๓ ในระดับน้อย

๔.๓ คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘

จากการศึกษาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ของกลุ่มตัวอย่างจำแนกเป็นรายข้อดังได้นำเสนอแล้วในข้อ ๔.๒ ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ผลรวมของความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ของกลุ่มตัวอย่างดังมีผลการศึกษาดังต่อไปนี้

จากตารางที่ ๔.๑๗ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีผลรวมของระดับความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนาในระดับดี และมีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับ อริยมรรคมีองค์ ๘ ข้อที่ ๑ สัมมาทิฐิ ข้อที่ ๒ สัมมาสังกัปปะ ข้อที่ ๓ สัมมาวาจา ข้อที่ ๔ สัมมากัมมันตะ ข้อที่ ๕ สัมมาอาชีวะ ข้อที่ ๖ สัมมาวายามะ ข้อที่ ๗ สัมมาสติ ในระดับ ดี และข้อที่ ๘ สัมมาสมาธิ ในระดับปานกลาง

เมื่อพิจารณาจำแนกระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชั้นพบว่า

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔, ๕ และ ๖ ตัวอย่างมีผลรวมของระดับความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในระดับดี

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ทุกข้อในระดับดี

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ข้อที่ ๑ สัมมาทิฐิ ข้อที่ ๒ สัมมาสังกัปปะ ข้อที่ ๓ สัมมาวาจา ข้อที่ ๔ สัมมากัมมันตะ ในระดับดี และข้อที่ ๕ สัมมาอาชีวะ ข้อที่ ๖ สัมมาวายามะ ข้อที่ ๗ สัมมาสติ ข้อที่ ๘ สัมมาสมาธิ ในระดับปานกลาง

นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ข้อที่ ๑ สัมมาทิฐิ ข้อที่ ๒ สัมมาสังกัปปะ ข้อที่ ๔ สัมมากัมมันตะ ข้อที่ ๖ สัมมาวายามะ ในระดับดี และข้อที่ ข้อที่ ๓ สัมมาวาจา ข้อที่ ๕ สัมมาอาชีวะ ข้อที่ ๗ สัมมาสติ ข้อที่ ๘ สัมมาสมาธิในระดับปานกลาง

ตารางที่ ๔.๘ แสดงระดับความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา	ม.4			ม.5			ม.6			รวม		
	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ
1. คำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นมรดกทางปัญญาที่พระพุทธเจ้าทรงมอบให้กับมนุษยชาติ	4.12	1.2395	ดี	3.88	1.003	ดี	3.84	0.997	ดี	3.94	1.08	ดี
2. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเน้นเรื่องการฝึกฝนกาย วาจา และใจ	3.98	1.0784	ดี	4.1	0.839	ดี	3.9	0.763	ดี	3.99	0.893	ดี
3. ถ้ามนุษย์ไม่มีศีลธรรมเป็นกรอบประพฤติ ปฏิบัติ สังคมก็สามารถอยู่กันได้อย่างมีระเบียบแบบแผน	3.52	1.5285	ดี	3.46	1.343	ปานกลาง	3.22	1.112	ปานกลาง	3.4	1.328	ปานกลาง
4. กฎธรรมดาหรือกฎธรรมชาติเรื่องไตรลักษณ์ (อนิจจัง, ทุกขัง ,อนัตตา) เป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่จำเป็นต้องนำมาศึกษาต่อไปอีก เพราะมนุษย์ไม่สามารถยอมรับความจริง	3.66	1.1537	ดี	3.28	1.161	ปานกลาง	3.46	1.073	ปานกลาง	3.46	1.129	ปานกลาง
5. มนุษย์สามารถที่จะเป็นผู้เลือกและเป็นกำหนดกรรมดีหรือกรรมชั่วด้วยตนเอง ไม่เกี่ยวกับโชคชะตาฟ้าลิขิต	3.52	1.2974	ดี	3.58	1.162	ดี	3.62	0.967	ดี	3.57	1.142	ดี
6. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้คุณค่าแก่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม มีแต่บรรพชิตเท่านั้นที่สามารถปฏิบัติได้ ส่วนผู้ครองเรือนไม่สามารถปฏิบัติได้	3.54	1.2324	ดี	3.22	1.217	ปานกลาง	3.04	1.063	ปานกลาง	3.26	1.171	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๙ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ (ข้อที่ ๑ สัมมาทิฐิ) ของกลุ่มตัวอย่าง

อริยมรรคมีองค์ 8 ข้อที่ 1 สัมมาทิฐิ	ม.4			ม.5			ม.6			รวม		
	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ
7. การศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาช่วยให้มนุษย์สามารถใช้เหตุผล ในการคิดพิจารณาและวินิจฉัยได้ถูกต้อง	3.86	0.9478	ดี	3.74	0.828	ดี	3.84	0.766	ดี	3.81	0.847	ดี
8. คำกล่าวที่ว่า"ทำดีได้ดี มีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป"	3.26	1.4259	ปานกลาง	3.28	1.23	ปานกลาง	3.38	1.141	ปานกลาง	3.3	1.266	ปานกลาง
9. การเล่นเกมออนไลน์ของวัยรุ่น เกี่ยวกับเกมการต่อสู้ ไล่ล่าศัตรู ถือว่าเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด	3.36	1.2578	ปานกลาง	2.96	1.195	ปานกลาง	3.06	1.168	ปานกลาง	3.12	1.207	ปานกลาง
10. ถ้าเพื่อนดูถูกและเหยียดหยามเพราะท่านจน ท่านคิดว่าจะให้อภัยแก่เพื่อนได้ เนื่องจากเป็นเรื่องไม่จริง	3.26	1.2747	ปานกลาง	3.52	1.035	ดี	3.54	0.838	ดี	3.44	1.049	ปานกลาง
11. นายคมสัน เดินทางไปโรงเรียนระหว่างทางพบคู่อริกำลังพาคันธนูของเขาไปเที่ยว เขาคิดว่า"ฆ่าได้ แต่หยามไม่ได้" จึงตรงเข้าไปชกต่อชก ท่านเห็นด้วยกับความคิดของ คมสันเพียงใด	3.64	1.3667	ดี	3.42	1.263	ปานกลาง	3.84	0.076	ดี	3.63	0.902	ดี
12. นายสงวน นิต เพื่อนไปดูภาพยนตร์ แต่ไม่ได้ไปตามนัด เพราะต้องคอยดู แม่ที่กำลังป่วยหนักอยู่ที่บ้านคนเดียว ท่านเห็นด้วยกับการกระทำเช่นนั้นเพียงใด	4.28	0.9044	ดี	4.02	1.02	ดี	4.26	0.986	ดี	4.18	0.97	ดี

ตารางที่ ๔.๑๐ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ (ข้อที่ ๒ สัมมาสังกัปปะ) ของกลุ่มตัวอย่าง

อริยมรรคมีองค์ 8 ข้อที่ 2 สัมมาสังกัปปะ	ม.4			ม.5			ม.6			รวม		
	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ
13. นายสมรัก ชม คอนเสริตอยู่กับเพื่อน ต่อมาเดินไปชนถูกลุ่มของ นายรักยิ่ง นายสมรักไม่ยอมยกให้ทะเลาะกัน เดี่ยวคนอื่นจะ เดือดร้อน จึง ตัดสินใจยกมือไหว้แล้วขอโทษ ท่านเห็นด้วยกับการ ตัดสินใจของสมรักเพียงใด	3.66	0.8234	ดี	3.9	0.953	ดี	3.9	0.953	ดี	3.82	0.91	ดี
14. นางยม นำขยะจากบ้านของตนไปทิ้งในถังขยะบ้านนายหมายที่อยู่ติดกัน เมื่อนายสมหมายเห็นจึงคิดว่า“เพื่อนบ้านใกล้กัน มีอะไรก็ต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน”ท่านเห็นด้วยกับนายสมหมายเพียงใด	3.76	1.1528	ดี	3.48	1.216	ปานกลาง	3.48	1.216	ปานกลาง	3.57	1.195	ดี
15. นายสม อุ่มไก่ชนไปแข่งขันที่สนาม แล้วแพ้ไก่ตัวอื่น นายสมจึงหิ้วไก่ของตนกลับบ้านและคิดว่า ”ถึงบ้านเมื่อใดจะโยนไก่ขี้แพ้แล้วเตะให้หายแค้น” ท่านเห็นด้วยกับความ คิดของนายสมเพียงใด	3.76	1.1528	ดี	3.9	1.282	ดี	3.9	1.282	ดี	3.85	1.239	ดี
16. แพ้ชั้นที่เน้นเปิดให้เห็นหน้าห้องถึงสะดือ และนุ่งกระโปรงสั้นๆ ถือว่าไม่ผิดจริยธรรม ท่านเห็นด้วยเพียงใด	3.28	1.2296	ปานกลาง	3.08	1.175	ปานกลาง	3.08	1.175	ปานกลาง	3.14	1.193	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๑๑ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ (ข้อที่ ๓ สัมมาวาจา) ของกลุ่มตัวอย่าง

อริยมรรคมีองค์ 8 ข้อที่ 3 สัมมาวาจา	ม.4			ม.5			ม.6			รวม		
	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ
17. นางสาวพรรณี ได้ทานอาหารอยู่ร้านขายส้มตำ กลุ่มของนางสาว อ้อม ซึ่งเดินเข้ามาที่หลังจึงไม่ทันสังเกต เธอได้นินทาเพื่อนของ พรรณีว่าชอบตามตื้อ หน้าด้านไร้ยางอาย พรรณี จึงคิดจะนำเรื่องนี้ไปบอกเพื่อน แต่แล้วก็ต้องหยุด เพราะคิดว่าไม่มีประโยชน์ ท่าน คิดว่าพรรณีทำถูกต้องเพียงใด	3.64	1.1563	ดี	3.46	0.93	ปานกลาง	3.46	1.054	ปานกลาง	3.52	1.047	ดี
18. นายชาติมานะ กลับจากเรียนพิเศษ ได้พบเพื่อนเก่าที่อยู่ต่าง โรงเรียน จึงเข้าไปทัก แต่เพื่อนเก่าไม่พูดด้วย เขาจึงกล่าวคำขอโทษครับ ผมอาจจะจำผิด ท่านคิดว่าการกระทำของ นายชาติมานะ เหมาะสมเพียงใด	3.99	1.1337	ดี	3.7	1.015	ดี	3.64	1.084	ดี	3.77	1.078	ดี
19. ถ้าเพื่อนว่าร้ายเราในเรื่องไม่จริง เรา ต้องพูดชี้แจงให้เพื่อนรู้	3.86	1.0104	ดี	3.86	1.03	ดี	3.76	1.021	ดี	3.82	1.021	ดี
20. การพูดไม่จริง เพื่อ แก้ไขสถานการณ์บางอย่างให้ดีขึ้น เป็นสิ่งที่ทำได้	2.58	1.0997	ปานกลาง	2.6	1.01	ปานกลาง	2.5	0.953	น้อย	2.56	1.021	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๑๒ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ (ข้อที่ ๔ สัมมาภังคะ) ของกลุ่มตัวอย่าง

อริยมรรคมีองค์ 8 ข้อที่ 4 สัมมาภังคะ	ม. 4			ม.5			ม.6			รวม		
	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ
21. สัตว์ทุกชนิดเป็นอาหารของมนุษย์ ดังนั้นการกินอาหารทะเลสด ๆ เช่น ปู กุ้ง ปลา ฯลฯ ที่ยังมีชีวิตเป็นสิ่งที่มีมนุษย์กระทำได้ ท่านเห็นด้วยเพียงใด	3.28	1.2943	ปานกลาง	3.08	1.104	ปานกลาง	3.56	0.972	ดี	4.4	1.123	ดี
22. ด.ช.ขนมม ถือลูกขึ้นขณะเดินจะเข้าบ้าน มีสุนัขจรจัดวิ่งเข้ามากระโดดจับลูกขึ้นไม้นั้น ทำให้ ด.ช. ขนมม โกรธ จึงหยิบก้อนหินขวางโดนหัวสุนัข นายคำพี่ชายของเขาเห็น เหตุการณ์ จึงร้องห้ามไม่ให้ทำร้ายมันอีก ท่านคิดว่านายคำกระทำถูกต้องเพียงใด	3.88	1.1542	ดี	3.64	1.065	ดี	3.7	0.974	ดี	3.74	1.064	ดี
23. นายสมยศ อยากได้เงินมาซื้อเครื่องคอมพิวเตอร์ แต่พ่อซึ่งมีอาชีพกรรมกรไม่สามารถซื้อให้ได้ นายสมยศมีทักษะในการสืโวไอลิน จึงยื่นสืโวไอลินแลกกับเศษเงินที่มีผู้บริจาค ท่านเห็นด้วยกับนายสมยศเพียงใด	3.88	1.0029	ดี	3.66	1.189	ดี	4	0.808	ดี	3.84	1	ดี
24. วัยรุ่นที่มีเพศสัมพันธ์ ขณะอยู่ในวัยเรียนก็ได้ แม้จะเป็นความสมัครใจของทั้งสองฝ่ายก็ยิ่งถือว่าผิดศีลธรรม	3.84	1.0947	ดี	3.52	1.129	ดี	3.54	0.952	ดี	3.63	1.059	ดี
25. วัยรุ่นสามารถทำแท้งได้ เพราะยังไม่มีความพร้อม ท่านเห็นด้วยเพียงใด	3.24	1.2867	ปานกลาง	3.04	1.47	ปานกลาง	3.28	1.246	ปานกลาง	3.18	1.334	ปานกลาง
26. นายชาวหิบบปากาตำเงิน ของเพื่อนไปจำนำ เพื่อซื้ออุปกรณ์ทำรายงานกลุ่มส่งครู	3.92	1.066	ดี	3.82	1.257	ดี	4.36	0.875	ดี	4.03	1.066	ดี

ตารางที่ ๔.๑๓ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ (ข้อที่ ๕ สัมมาอาชีวะ) ของกลุ่มตัวอย่าง

อริยมรรคมีองค์ 8 ข้อที่ 5 สัมมาอาชีวะ	ม.4			ม.5			ม.6			รวม		
	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ
27. การขายยาฆ่าแมลง ทินเนอร์ อารูธปิ่น ซึ่งถูกต้องตามกฎหมาย ดังนั้นจึงถือว่าเป็นอาชีพที่สุจริต ที่สามารถกระทำได้	2.94	1.1323	ปานกลาง	2.86	1.107	ปานกลาง	2.7	0.995	ปานกลาง	2.83	1.078	ปานกลาง
28. สินค้าที่มีคุณภาพต่ำ แต่อาศัยโฆษณาที่เกินความเป็นจริง ถือว่า เขาเปรียบผู้บริโภค	3.9	1.1473	ดี	3.4	1.229	ปานกลาง	3.48	1.249	ปานกลาง	3.59	1.209	ดี
29. นายคะนองทำการบ้านคณิตไม่ได้ ทั้งที่พยายามแล้ว ...ขอยืมนายดี ไม่ยอมให้ลอก แต่ได้อธิบายวิธีทำให้นายคะนองแล้วให้เขาลองทำเอง จนเขาทำได้เอง ท่านคิดว่านายคะนองทำถูกต้องเพียงใด	4.06	1.1678	ดี	3.74	0.986	ดี	3.6	1.161	ดี	3.8	1.105	ดี
30. การค้าหยาบบนดิน เป็นสิ่งที่ถูกกฎหมาย ดังนั้นจึงไม่ขัดต่อหลักธรรม	3.12	1.1718	ปานกลาง	2.56	0.993	ปานกลาง	3.08	0.829	ปานกลาง	2.92	0.998	ปานกลาง
31. ถ้ากฎหมายกำหนดให้หญิงขายบริการทางเพศ สามารถจดทะเบียน ได้ถูกต้องและเปิดเผยแล้ว ผู้ชายที่มีครอบครัวก็จะ สามารถไปใช้บริการได้ แต่ก็ยังถือว่าผิดศีลธรรมเหมือนเดิม	3.66	1.6188	ดี	3.62	1.193	ดี	3.52	1.199	ดี	3.6	1.337	ดี
32. นายรังศร เดินผ่านร้านขายทอง จึงคิดในใจว่า “ถ้าเราหยิบทองมา สัก 10 เส้น ก็คงจะสบายได้หลายเดือน” ...”รังศรเอ๋ย ถ้าหมด ปัญญาจริง ๆ ให้ไปขอทานยังจะมีเกียรติและศักดิ์ศรีกว่าการฉก ฉวย ขโมยของผู้อื่น” ท่านเห็นด้วยกับรังศรเพียงใด	3.86	1.05	ดี	3.66	1.118	ดี	3.46	1.054	ปานกลาง	3.66	1.074	ดี

ตารางที่ ๔.๑๔ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ (ข้อที่ ๖ สัมมาวาจา) ของกลุ่มตัวอย่าง

อริยมรรคมีองค์ 8 ข้อที่ 6 สัมมาวาจา	ม.4			ม.5			ม.6			รวม		
	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ
33. ด.ช.กำชัย เห็นปู่สวดมนต์ นั่งสมาธิทุกวัน เขาจึงพยายามพูดให้ปู่เล็กน้อยสมาธิ ... ท่านคิดว่า ด.ช.กำชัยกระทำถูกต้องเพียงใด	3.66	1.3494	ดี	3.56	1.128	ดี	3.46	1.054	ปานกลาง	3.56	1.177	ดี
34. นายช้าง เป็นวิทยากรหมู่บ้านซึ่งมีฐานะปานกลางเขา ทำหน้าที่แนะนำเรื่องเกษตรกรรมแก่ชาวบ้าน เขาทุ่มเทความรู้และประสบการณ์ โดยไม่รับค่าตอบแทน ... ท่านเห็นด้วยกับนายช้าง เพียงใด	4.02	0.9792	ดี	3.52	1.249	ดี	3.68	1.186	ดี	3.74	1.138	ดี
35. พระพุทธเจ้าปรินิพพานมาแล้วกว่า ๒,๕๐๐ ปี แต่สิ่งที่พระองค์ทรงมอบไว้ให้คือหลักธรรมคำสั่งสอน ดังนั้นผู้ปฏิบัติธรรมเท่านั้น จึงได้ชื่อว่าอยู่ใกล้พระพุทธเจ้า	3.88	0.9823	ดี	3.32	1.019	ปานกลาง	3.22	1.093	ปานกลาง	3.47	1.032	ปานกลาง
36. ท่านชอบซื้อ CD. ที่ละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้อื่น แม้จะผิดกฎหมายแต่ไม่ถึงว่าผิดศีลธรรม	3.42	1.1265	ปานกลาง	3.12	1.172	ปานกลาง	3.56	0.812	ดี	3.36	1.037	ปานกลาง
37. นายฉันทปลูกมะม่วง กิ่งยื่นเข้ามาบ้านนายสนอง เขาจึงแจ้งตำรวจจับ ... นายฉันทจึงเอาไม้ขว้างพร้อมทั้งคำสุนัขของนายสนอง ท่านเห็นด้วยกับการกระทำของนายฉันทเพียงใด	3.58	1.295	ดี	3.06	1.168	ปานกลาง	3.76	0.981	ดี	3.46	1.148	ปานกลาง
38. การบริหารจัดการเจริญปัญญา ไม่ควรทำแบบเขื่องซ้ำเหมือนเป็นคนเฉื่อยชา นำรำคาญ ไม่ทันความเจริญของโลกการสื่อสารไร้พรมแดน	3.74	1.3372	ดี	3.34	1.171	ปานกลาง	3.54	0.973	ดี	3.54	1.161	ดี

ตารางที่ ๔.๑๕ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ (ข้อที่ ๗ สัมมาสติ) ของกลุ่มตัวอย่าง

อริยมรรคมีองค์ 8 ข้อที่ 7 สัมมาสติ	ม.4			ม.5			ม.6			รวม		
	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ
39. นายสมภพ มักถูกเพื่อนแกล้งด้วยการตบศีรษะบ้าง นำหนังสือ ช้อนบ้าง แต่เขาก็ไม่เคยได้ตอบ แม้ว่าบางครั้งจะโกรธ แต่ไม่ยอม มีเรื่องเพราะคิดว่าพ่อ แม่จะต้องเดือดร้อนหาที่เรียนให้ใหม่ ท่าน เห็นด้วยกับการกระทำของนายสมภพเพียงใด	3.74	1.2906	ดี	3.42	1.263	ปานกลาง	3.6	0.833	ดี	3.58	1.129	ดี
40. นางสมศรี ขึ้นรถประจำทางไปห้างสรรพสินค้า ...พบว่ามีของ เกิน...ทำให้เธอดีใจมากเพราะคิดว่าเธอได้ลาภลอย ท่านคิดว่า การกระทำของนางสมศรีถูกต้องเพียงใด	3.86	1.2291	ดี	3.2	1.278	ปานกลาง	3.64	0.985	ดี	3.56	1.164	ดี
41. ผู้มีสติอยู่เสมอ ยอมรอดพ้นจากความวิบัติ พิษาศ ได้	3.94	1.1323	ดี	3.7	1.147	ดี	3.64	1.156	ดี	3.76	1.145	ดี
42. นักศึกษาที่ผิดหวังจากเรื่องความรัก หรือการเรียน มักจะทำร้าย ตัวเองบ่อย ๆ เนื่องจากความฟุ้งซ่าน	2.9	1.4604	ปานกลาง	2.96	1.212	ปานกลาง	2.56	1.28	ปานกลาง	2.8	1.317	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๑๖ แสดงระดับทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนา เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ (ข้อที่ ๘ สัมมาสมาธิ) ของกลุ่มตัวอย่าง

อริยมรรคมีองค์ 8 ข้อที่ 8 สัมมาสมาธิ	ม.4			ม.5			ม.6			รวม		
	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ
43. ขณะที่ท่านนั่งสมาธิ จิตใจของท่านจะสงบนิ่ง ไม่คิดเรื่องอะไร ทั้งสิ้น ท่านเห็นด้วยเพียงใด	22	1.088	น้อย	24	1.03	น้อย	25	1.074	น้อย	236	1.064	น้อย
44. กีฬาทุกประเภทถ้าเล่นให้ชนะ นักกีฬาไม่จำเป็นต้องระมัดระวัง อารมณ์ให้มากนัก เพราะทุกอย่างขึ้นอยู่กับพรสวรรค์ ท่านเห็นด้วยเพียงใด	36	1.2289	ดี	286	1.246	ปานกลาง	32	0.913	ปานกลาง	322	1.129	ปานกลาง
45. การให้เด็กอ่านหนังสือซ้ำ ๆ หรือฝึกให้คัดลายมือบ่อย ๆ เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการทำให้เด็กเกิดสมาธิ อารมณ์จะฟุ้งซ่านน้อยลง หรือไม่ฟุ้งซ่านเลย เพราะเด็กจิตบริสุทธิ์เป็นพื้นฐาน ท่านคิดว่าเห็นด้วยเพียงใด	384	0.8889	ดี	368	0.978	ดี	362	0.945	ดี	371	0.937	ดี
46. ผู้ที่จะฝึกสมาธิทุกคน ต้องมีครูทำพิธีครอบขันธ์ ๕ เสียก่อน ท่านเห็นด้วยเพียงใด	28	1.1429	ปานกลาง	314	1.355	ปานกลาง	338	1.123	ปานกลาง	31	1.207	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๑๗ แสดงผลรวมของความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และระดับทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับ
อริยมรรคมีองค์ ๘ ของกลุ่มตัวอย่าง

ความรู้/ทัศนคติ	ม.4			ม.5			ม.6			รวม		
	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ	\bar{X}	S.D.	ระดับ
1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา : คุณลักษณะทั่วไป ของพระพุทธศาสนา	3.76	0.716	ดี	3.62	0.667	ดี	3.58	0.703	ดี	3.65	0.695	ดี
2. อริยมรรคมีองค์ 8 : ข้อที่ 1 สัมมาทิฐิ	3.66	0.8234	ดี	3.62	0.568	ดี	3.74	0.565	ดี	3.67	0.652	ดี
3. อริยมรรคมีองค์ 8 : ข้อที่ 2 สัมมาสังกัปปะ	3.92	0.8533	ดี	3.74	0.751	ดี	3.82	0.629	ดี	3.82	0.744	ดี
4. อริยมรรคมีองค์ 8 : ข้อที่ 3 สัมมาวาจา	3.72	0.8091	ดี	3.56	0.577	ดี	3.44	0.577	ปานกลาง	3.57	0.654	ดี
5. อริยมรรคมีองค์ 8 : ข้อที่ 4 สัมมากรรมันตะ	3.7	0.6776	ดี	3.52	0.762	ดี	3.82	0.661	ดี	3.68	0.7	ดี
6. อริยมรรคมีองค์ 8 : ข้อที่ 5 สัมมาอาชีวะ	3.76	0.716	ดี	3.42	0.575	ปานกลาง	3.4	0.606	ปานกลาง	3.52	0.632	ดี
7. อริยมรรคมีองค์ 8 : ข้อที่ 6 สัมมาวายามะ	3.66	0.8234	ดี	3.36	0.693	ปานกลาง	3.58	0.609	ดี	3.53	0.708	ดี
8. อริยมรรคมีองค์ 8 : ข้อที่ 7 สัมมาสติ	3.92	0.8533	ดี	3.5	0.707	ปานกลาง	3.48	0.707	ปานกลาง	3.63	0.756	ดี
9. อริยมรรคมีองค์ 8 : ข้อที่ 8 สัมมาสมาธิ	3.72	0.8091	ดี	3.16	0.618	ปานกลาง	3.3	0.58	ปานกลาง	3.39	0.669	ปานกลาง
รวมทั้งหมด	3.7	0.6776	ดี	3.44	0.501	ปานกลาง	3.64	0.485	ดี	3.59	0.555	ดี

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความหมายของคำสอนที่เน้นหลักธรรมเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา การศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติและความเข้าใจอริยมรรคมีองค์ ๘ ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ของโรงเรียนโพธิสารพิทยากร สังกัดกรมสามัญศึกษา (เดิม) เขตพื้นที่การศึกษารุงเทพมหานคร เขต ๓ โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔, ๕ และ ๖ จำนวน ๑๕๐ คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล แล้วนำมาวิเคราะห์ผลการศึกษาโดยใช้สถิติค่าร้อยละ (Percent) ค่ามัชฌิมเลขคณิต (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ในการวิเคราะห์ข้อมูล และได้ใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรม SPSS/V.๑๐ (Statistical Package for the Social Science Version ๑๐) ซึ่งผลการศึกษสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

๕.๑ การสรุปผลการศึกษา

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) การศึกษาวิเคราะห์ความหมายของคำสอนที่เน้นหลักธรรมเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาพบว่า พระพุทธศาสนาหมายถึงหลักแห่งสังฆธรรมที่มีอยู่ในธรรมชาติ โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงค้นพบ ต่อมาพระองค์ทรงมีพระเมตตาและพระกรุณาธิคุณต่อมวลมนุษยชาติ จึงทรงนำมาแนะนำและสอนเพื่อให้มนุษย์ได้รู้และเข้าใจในกฎธรรมดาของธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ จนเสื่อมสลายไป ทั้งของที่เป็นที่รักที่หวงแหน ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต ที่มนุษย์ทุกรูปทุกนามไม่ปรารถนาจะประสบ ที่รู้จักและเรียกความพลัดพรากจากสิ่งของที่รักที่หวงแหนนั้นว่า ความทุกข์ พระองค์ทรงสอนให้มนุษย์ศึกษาอบรมและฝึกฝนตนเองด้วยการควบคุมกาย วาจา และใจ ตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรืออริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ หมวด ได้แก่ หมวดปัญญา คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ หมวดศีล คือ สัมมากัมมันตะ สัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ หมวดสมาธิ คือ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เมื่อมนุษย์ดำเนินชีวิตไปตามอริยมรรคมีองค์ ๘ อย่างถูกต้อง ก็จะเกิดการลดการละกิเลส ยอมปล่อยวางอุปทานขั้น ๕ จนจิต

เป็นอิสระจากการถูกอวิชชาครอบงำ การดำเนินชีวิตก็จะดีงาม เกิดความสุข ความสงบที่ถาวรอย่างแท้จริงแก่ตนเองโดยตรงและเกิดประโยชน์ทางอ้อมต่อสังคมโลก

๒) การศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘ จากกลุ่มตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจะมีทัศนคติและความเข้าใจที่ดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและหลักธรรมอริยมรรคมีองค์ ๘ กล่าวคือกลุ่มตัวอย่างมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาว่าการจะดำเนินชีวิตที่ดีงามปราศจากความทุกข์ ความเดือดร้อนทั้งทางกาย วาจา และทางใจได้นั้น ชีวิตต้องมีการฝึกฝนอบรมหรือพัฒนาตนเองอย่างมีระบบ คือ การเดินตามทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งแบ่งออกเป็นหมวดได้ ๓ หมวด ได้แก่ หมวดปัญญา (การพัฒนาทางด้านจิต) ได้แก่ สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ หมวดศีล (การพัฒนาทางด้าน กาย และวาจา) หมวดสมาธิ (การพัฒนาทางใจ) ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ โดยเฉพาะกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ ๔ และ ๖ จะมีความทัศนคติที่ดีกว่า นักเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ ๕ ทั้งนี้ น่าจะมีผลมาจากความรู้ทางธรรม โดยการสังเกตจากตารางที่ ๔.๗ จะพบว่า กลุ่มตัวอย่างชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ และ ๖ จะมีความรู้ที่เกิดจากการเข้าค่ายอบรมพุทธธรรม ซึ่งการเข้าค่ายพุทธธรรมนั้น จะมีการฝึกอบรม ทางด้านกาย วาจา ด้วยศีล ฝึกอบรมใจให้สงบมั่นคง ไม่ฟุ้งซ่าน สับส่าย ด้วยสมาธิ และฝึกอบรมให้จิตมีคุณภาพที่ดีเกิดปัญญาด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ครบทั้ง ๓ ด้าน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังพบอีกว่า ผลของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของเก็จกนก เอื้อวงศ์ ที่สรุปว่านักเรียนที่มาปฏิบัติธรรมเพื่ออบรมจิตให้เกิด ศีล สมาธิ ปัญญา มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ของ ฉกจ ช่วยโต ที่ได้ศึกษาผลการฝึกอบรมโครงการจริยธรรมของนักเรียนวิทยาลัยครูสงขลาแล้วพบว่า การอบรมทางพุทธศาสนาสามารถยับยั้งการเสื่อมของทัศนคติที่ดีต่อคุณธรรมได้ และของ อวยชัย โจรนนรินทร์กิจ ได้ศึกษาผลการฝึกอานาปานสติสมาธิในพุทธศาสนาต่อการพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมพบว่า การฝึกสมาธิมีผลต่อพัฒนาการทางด้านการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ดังนั้น ผู้ศึกษาคิดว่าถึงเวลาแล้วที่เยาวชนไทยจะได้เรียนรู้ทักษะการฝึกอบรมพัฒนาทางด้าน กาย วาจา และใจ ไปพร้อม ๆ กันทั้ง ๓ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการเตรียมจิตให้เกิดความมั่นคง ไม่ซัดส่าย ไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยการบริหารจัดการและเจริญปัญญาจากผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นพระสงฆ์และผู้ครองเรือนอย่างจริงจัง เสียที เพราะการเรียนรู้แต่ภาคทฤษฎีของกลุ่มตัวอย่างและเยาวชนทั่วไป ไม่อาจนำไปใช้ในการแก้ปัญหาในเรื่องความประพฤติที่พึงให้เกิดขึ้นกับเยาวชนในการดำเนินชีวิตประจำวันได้จริง

๕.๒ ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้พบว่า กลุ่มตัวอย่างระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ซึ่งมีประสบการณ์การเรียนรู้พระพุทธศานาน้อยกว่านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีทัศนคติต่อหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาดีกว่านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ และมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ซึ่งมีโอกาสและมีเวลาเรียนรู้พระพุทธศาสนามากกว่า ซึ่งผู้ศึกษาคิดว่า น่าจะเป็นผลมาจากปัจจัยแทรกซ้อนอื่น ๆ เช่น การถ่ายทอดความรู้ของผู้สอน ความเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีที่มีผลต่อการรับรู้และการเรียนรู้ของนักเรียน เป็นต้น

ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องทั้งสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา หรือสถาบันสงฆ์ ที่ควรจะให้ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาในภาคทฤษฎีแล้วฝึกให้นักเรียนได้ประยุกต์ใช้ปฏิบัติจริงในการดำเนินชีวิตจนเป็นวิถีชีวิต โดยต้องเริ่มฝึกหัดบุตร หลาน หรือลูกศิษย์ ให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งสมบูรณ์อย่างแท้จริง เพื่อเตรียมให้เยาวชนเป็นผู้มีความเข้มแข็งของจิต อดทนต่อการย่ำแย่หรือสิ่งมอมเมาทางวัตถุหลงไปตามกระแสของวัตถุนิยม จนสร้างความทุกข์ให้กับตนเองและสังคม

๕.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป

๑) ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี การกำหนดขอบเขตการศึกษาในส่วนของประชากรและกลุ่มตัวอย่างจึงมีลักษณะจำกัด ผลการศึกษาที่ได้จึงอาจไม่ครอบคลุมหรือเป็นตัวแทนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายได้ทั้งหมด ดังนั้น ในการศึกษาครั้งต่อไปจึงควรขอบเขตในส่วนของประชากรและกลุ่มตัวอย่างให้สามารถเป็นตัวแทนอ้างอิงได้

๒) ในการศึกษาครั้งต่อไป อาจศึกษาเพื่อค้นหาปัจจัยอื่น ๆ อาจศึกษาในเชิงเปรียบเทียบระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อทัศนคติที่เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

..... พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เล่มที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เล่มที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เล่มที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เล่มที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เล่มที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เล่มที่ ๒๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เล่มที่ ๒๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เล่มที่ ๒๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เล่มที่ ๓๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

..... พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เล่มที่ ๓๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เอกสารทูตียภูมิ

ก. หนังสือและบทความ

จิตยา สุวรรณะชฎ. **สังคมิวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

ประภาเพ็ญ สุวรรณ. **ทัศนคติ การวัดการเปลี่ยนแปลงและพฤติกรรมอนามัย**.

กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐.

อุกาจ ช้วยโตและดวงเดือน พันธุมนาวิน. **ลักษณะจิตสังคมิที่เกี่ยวข้องกับการบวช**

ในพุทธศาสนาของชาวไทยในภาคใต้. ๒๕๓๓.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. **คำบรรยายวิชาจิตวิทยาสังคม.** กรุงเทพมหานคร

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘, เอกสารอัดสำเนา.

พระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน). **หลักพระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **ชีวิตเป็นสิ่งที่พัฒนาได้.** กรุงเทพมหานคร :

อติम्मโย, ๒๕๓๓.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.**

พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๘.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.**

พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๘.

_____ . **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ . **ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่.**

พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๓.

_____ . **การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา.**

พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๑.

_____ . **จาริกบุญ-จาริกธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.

กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๒.

_____ . **แก่นแท้พระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

การศาสนา, ๒๕๔๓.

พระมหาอุทัย ญาณธโร. **พุทธวิถีแห่งสังคม ปรัชญาสังคมเมืองและการเมืองของ**

พุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๓๘.

พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ปรัชญากรีกโบราณ.** กรุงเทพมหานคร :

อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๒.

พระสุธีวรญาณ, (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ). **พุทธศาสตร์ปริทรรศน์.** กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พุทธทาสภิกขุ. **พุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่ และสังคมไทยในอนาคต.**

กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๒๐.

พุทธทาสภิกขุ. **วิธีแก้ปัญหาทุกข์.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงธรรม, ป.ป.ก.

พิสมัย วิบูลย์สวัสดิ์ และคณะ. **จิตวิทยาสังคมร่วมสมัย**. โครงการตำรามนุษยศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๘.

ไพบูลย์ ช่างเรียน, ดร.. **สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร :
แพรวพิทยา, ๒๕๑๖.

ยนต์ ชุ่มจิตร, ผศ.. **ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู**. กรุงเทพมหานคร : แพรวพิทยา,
๒๕๒๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๘**, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

ล้วน สายยศและอังคณา สายยศ. **เทคนิคการวิจัยทางการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๘,
กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๓๘.

สุชา – สุรางค์ เอมจันทร์. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา,
๒๕๒๐.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ศาสตราจารย์พิเศษ, ราชบัณฑิต. **คำบรรยายพระไตรปิฎก**.
พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและบันลือธรรม, ๒๕๔๓.

เสนาะ ผดุงฉัตร. **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
การศาสนศึกษา, ๒๕๓๖.

อวยชัย ชะบาและคณะ. **พฤติกรรมมนุษย์ในองค์การ หน่วยที่ ๘-๑๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖.
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๑.

อ้อมเดือน สดมณี. **เอกสารประกอบการสอนวิชาจิตวิทยาสังคม**. สถาบันวิจัย
พฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๙.

ข. วิทยานิพนธ์

เก็จกนก เอื้องวงศ์. “ผลของการปฏิบัติธรรมภายใต้การนำของสิริ กรินชัย ต่อภาวะสัจจะ
แห่งตน” **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต** จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ฉกาจ ช่วยโต. “การศึกษาผลการฝึกอบรมตามโครงการจริยธรรมสำหรับนักศึกษาวิทยาลัยครู
สงขลา” **ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต** มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๑.

พระมหาปรม โอบาโส (ทองคำ). “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”
วิทยานิพนธ์ปริญญา พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, ๒๕๔๑.

สมใจ เกียรติพิณิจกุล. “ผลการฝึกโปรแกรมการพัฒนาจิตโดยเน้นไตรสิกขา ตามหลัก
พระพุทธศาสนาต่อสภาวะจริงแห่งตนของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๖”

ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๓๕.

เสกสรร ทองคำบรจ. “การศึกษาโครงสร้างทาง จริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญา
ตรีตามแนวพุทธศาสนา : การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความ
เปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง” **วิทยานิพนธ์
ปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๕.

สำรวย วรเทศะคงคา. “ผลของการฝึกอบรมทางศาสนาที่มีต่อการพัฒนาจิตลักษณะของ
นักเรียนที่เข้าโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ที่วัดม่วง เขตหนองแขม
กรุงเทพมหานคร” **ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต** มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, ๒๕๓๔.

ค. ภาษาอังกฤษ

Phramaha Prasit Inkrungkao. The Problem of Dukkha and its solution in
Theravada Buddhism. Thesis Submitted to the university of Madras
for the award of the degree of doctor of philosophy in
Philosophy, 1996.

Mikulas, W.L.. Buddhism and Behavior Modification. The Psychological
Record, 1981.

ง. วัสดุบันทึกเสียง

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม ตอนที่๕๘.**
CD เผยแผ่ธรรม. ญาณเวศกวัน.

ภาคผนวก

ผนวก ก
แบบสอบถามวัดทัศนคติและความเข้าใจ
ในหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘

.....

คำชี้แจง

แบบสอบถามนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเพื่อการศึกษาของนิสิตปริญญาโทสาขาพระพุทธศาสนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งคำตอบของท่านทุกข้อมีความสำคัญยิ่งต่อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จึงขอความกรุณาให้ท่านช่วยตอบคำถามตามความเป็นจริง และตามความเห็นที่ท่านคิดว่าเป็นจริง ขอขอบพระคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

คำแนะนำ แบบสอบถามฉบับนี้ แบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เป็นข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามที่แบ่งย่อยออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ ส่วนแรก คือความรู้ทั่วไปของพระพุทธศาสนา โดยเริ่มตั้งแต่ข้อที่ ๑-๖ ส่วนที่ ๒ คือแบบสอบถามที่ถามเกี่ยวกับหลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่เน้นเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ แบบสอบถามเริ่มตั้งแต่ข้อที่ ๗-๔๖

โปรดใส่เครื่องหมาย / ลงในช่องว่าง ที่กำหนดให้ ตามทัศนคติและความเข้าใจของท่าน ที่เห็นว่าเหมาะสมอยู่ในระดับใด แบบสอบถามฉบับนี้ ประกอบด้วยคำถามเชิงบวก กับเชิงลบ ดังนั้นระดับคะแนนจะถูกกำหนดไว้ดังต่อไปนี้

ระดับคะแนน คำถามเชิงบวก

๕ = มากที่สุด ๔ = มาก ๓ = ปานกลาง ๒ = น้อย ๑ = น้อยที่สุด

ระดับคะแนน คำถามเชิงลบ

๑ = มากที่สุด ๒ = มาก ๓ = ปานกลาง ๔ = น้อย ๕ = น้อยที่สุด

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม

๑.๑ เพศ

() ๑. เพศชาย

() ๒. เพศหญิง

๑.๒ ท่านมีอายุ..... ปี

() ๑. ต่ำกว่า ๑๕ ปี

() ๒. ๑๕ - ๒๐ ปี

๑.๓ ท่านกำลังเรียนอยู่ชั้นใด

() ๑. มัธยมศึกษาปีที่ ๔

() ๒. มัธยมศึกษาปีที่ ๕

() ๓. มัธยมศึกษาปีที่ ๖

๑.๔ ท่านประกอบอาชีพใด

() ๑. นักเรียน

() ๒. เกษตรกรรวม

() ๓. ค้าขาย

() ๔. รับราชการ

() ๕. รัฐวิสาหกิจ

() ๖. เกษียณแล้ว

() ๗. อื่น

๑.๕ รายได้เฉลี่ย.....บาท / เดือน

() ๑ ต่ำกว่า ๓,๐๐๐ บาท

() ๒. ๓,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ บาท

() ๓. ๕,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ บาท

() ๔. สูงกว่า ๑๐,๐๐๐ บาทขึ้นไป

ตอนที่ ๒ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปของพระพุทธศาสนา

ส่วนที่ ๒ เป็นเรื่องเกี่ยวกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เน้นอริยมรรคมีองค์ ๘

คำชี้แจง ข้อความในคำถามต่อไปนี้ไม่มีข้อความใดถูกหรือผิด สิ่งที่ต้องการคือข้อมูลเพื่อทำการวิจัย ดังนั้น จึงขอความกรุณาตอบให้ตรงกับความคิดเห็นที่แท้จริงของท่าน โดยทำ เครื่องหมาย / ลงในช่องทางด้านขวามือ

ข้อที่	รายการคำถาม	ระดับความคิดเห็น					หมายเหตุ
		๑	๒	๓	๔	๕	
๑	ความรู้ทั่วไปของพระพุทธศาสนา คำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นมรดกทางปัญญาที่ พระพุทธเจ้าทรงมอบให้กับมนุษยชาติ						
๒	หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเน้นเรื่องการฝึกฝนกาย วาจา และใจ						

ข้อที่	รายการข้อถาม	ระดับความ คิดเห็น					หมายเหตุ
		๑	๒	๓	๔	๕	
๓	ถ้ามนุษย์ไม่มีศีลธรรมเป็นกรอบประพฤติ ปฏิบัติ สังคม ก็ สามารถอยู่กันได้อย่างมีระเบียบแบบแผน						
๔	กฎธรรมดาหรือกฎธรรมชาติเรื่องไตรลักษณ์ (อนิจจัง,ทุกขัง ,อนัตตา) เป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่จำเป็นต้องนำมาศึกษาต่อไปอีก เพราะมนุษย์ไม่สามารถยอมรับความจริง						
๕	มนุษย์สามารถที่จะเป็นผู้เลือกและเป็นการกำหนดกรรมดีหรือ กรรมชั่วด้วยตนเอง ไม่เกี่ยวกับโชคชะตาฟ้าลิขิต						
๖	หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้คุณค่าแก่การดำเนินชีวิตที่ ถูกต้องดีงาม มีแต่บรรพชิตเท่านั้นที่สามารถปฏิบัติได้ ส่วนผู้ ครองเรือนไม่สามารถปฏิบัติได้						
๗	อริยมรรค มีองค์ ๘ นักเรียนมีทัศนคติและความเข้าใจดังนี้ คือ <u>สัมมาทิฐิ</u> การศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาช่วยให้มนุษย์ สามารถใช้เหตุผล ในการคิดพิจารณาและวินิจฉัยได้ถูกต้อง						
๘	คำกล่าวที่ว่า "ทำดีได้ดี มีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป"						
๙	การเล่นเกมนอนไลน์ของวัยรุ่น เกี่ยวกับเกมการต่อสู้ ไล่ล่า ศัตรู ถือว่าเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด						
๑๐	ถ้าเพื่อนดูถูกและเหยียดหยามเพราะท่านจน ท่านคิดว่าจะให้ อภัยแก่เพื่อนได้ เนื่องจากเป็นเรื่องไม่จริง						
๑๑	นายคมสัน เดินทางไปโรงเรียนระหว่างทางพบคู่อริกำลังพา คนรักของเขาไปเที่ยว เขาคิดว่า"ฆ่าได้ แต่หยาบไม่ได้" จึงตรง เข้าไปชก ต่อย ท่านเห็นด้วยกับความคิดของ คมสันเพียงใด						
๑๒	นายสงวน นิด เพื่อนไปดูภาพยนตร์ แต่ไม่ได้ไปตามนัด เพราะ ต้องคอยดู แม่ที่กำลังป่วยหนักอยู่ที่บ้านคนเดียว ท่านเห็น ด้วยกับการกระทำเช่นนั้นเพียงใด						

ข้อที่	รายการข้อถาม	ระดับความ คิดเห็น					หมายเหตุ
		๑	๒	๓	๔	๕	
๑๓	อริยมรรค มีองค์ ๘ นักเรียนมีทัศนคติและความเข้าใจดังนี้ คือ <u>สัมมาสังกัปปะ</u> นายสมรัก ชม คอนเสริตอยู่กับเพื่อน ต่อมาเดินทางไปชนกุกกลุ่มของนายรักยิ่ง นายสมรักไม่ยอมให้ทะเลาะกัน เดี่ยวคนอื่นจะเดือดร้อน จึง ตัดสินใจยกมือไหว้แล้วขอโทษ ท่านเห็นด้วยกับการตัดสินใจของสมรักเพียงใด						
๑๔	นางยม นำขยะจากบ้านของตนไปทิ้งในถังขยะบ้านนายหมายที่อยู่ติดกัน เมื่อนายสมหมายเห็นจึงคิดว่า“เพื่อนบ้านใกล้กัน มีอะไรก็ต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน”ท่านเห็นด้วยกับนายสมหมายเพียงใด						
๑๕	นายสม คู้มไก่อชนไปแข่งขันที่สนาม แล้วแพ้ไก่อตัวอื่น นายสมจึงหิ้วไก่อของตนกลับบ้านและคิดว่า "ถึงบ้านเมื่อใดจะโยนไก่อขึ้นแพ้แล้วเตะให้หายแค้น" ท่านเห็นด้วยกับความ คิดของนายสมเพียงใด						
๑๖	แพชชั่นที่เน้นเปิดให้เห็นหน้าท้องถึงสะดือ และนุ่งกระโปรงสั้นๆ ถือว่าไม่ผิดจริยธรรม ท่านเห็นด้วยเพียงใด						
๑๗	นางสาวพรรณี ได้ทานอาหารอยู่ร้านขายส้มตำ กลุ่มของนางสาวอ้อม ซึ่งเดินเข้ามาที่หลังจึงไม่ทันสังเกต เธอได้นินทาเพื่อนของพรรณีว่าชอบตามตื้อ หน้าด้านไร้ยางอาย พรรณี จึงคิดจะนำเรื่องนี้ไปบอกเพื่อน แต่แล้วก็ต้องหยุด เพราะคิดว่าไม่มีประโยชน์ ท่านคิดว่าพรรณีทำถูกต้องเพียงใด						
๑๘	นายชาติมานะ กลับจากเรียนพิเศษ ได้พบเพื่อนเก่าที่อยู่ต่างโรงเรียน จึงเข้าไปทัก แต่เพื่อนเก่าไม่พูดด้วย เขาจึงกล่าวคำขอโทษครับ ผมอาจจะจำผิด ท่านคิดว่าการกระทำของ นายชาติมานะ เหมาะสมเพียงใด						
๑๙	ถ้าเพื่อนว่าร้ายเราในเรื่องไม่จริง เรา ต้องพูดชี้แจงให้เพื่อนรู้						

ข้อที่	รายการข้อถกถาม	ระดับความคิดเห็น					หมายเหตุ
		๑	๒	๓	๔	๕	
๒๐	การพูดไม่จริง เพื่อ แก้ไขสถานการณ์บางอย่างให้ดีขึ้น เป็นสิ่งที่กระทำได้						
๒๑	สัตว์ทุกชนิดเป็นอาหารของมนุษย์ ดังนั้นการกินอาหารทะเลสด ๆ เช่น ปู กุ้ง ปลา ฯลฯ ที่ยังมีชีวิตเป็นสิ่งที่มีมนุษย์กระทำได้ ท่านเห็นด้วยเพียงใด						
๒๒	ด.ช.ขนม ถีอถูกขึ้นขณะเดินจะเข้าบ้าน มีสุนัขจรจัดวิ่งเข้ามากระโดดจับถูกขึ้นไม่นาน ทำให้ ด.ช. ขนม โกรธ จึงหยิบก้อนหินขว้างโดนหัวสุนัข นายดำพี่ชายของเขาเห็น เหตุการณ์ จึงร้องห้ามไม่ให้ทำร้ายมันอีก ท่านคิดว่านายดำกระทำถูกต้องเพียงใด						
๒๓	นายสมยศ อยากได้เงินมาซื้อเครื่องคอมพิวเตอร์ แต่พ่อซึ่งมีอาชีพกรรมกรไม่สามารถซื้อให้ได้ นายสมยศมีทักษะในการดีไวโอลิน จึงยื่นสัไวโอลินแลกกับเศษเงินที่มีผู้บริจาค ท่านเห็นด้วยกับนายสมยศเพียงใด						
๒๔	วัยรุ่นที่มีเพศสัมพันธ์ ขณะอยู่ในวัยเรียนก็ได้ แม้จะเป็นความสมควรใจของทั้งสองฝ่ายก็ยังถือว่าผิดศีลธรรม						
๒๕	วัยรุ่นสามารถทำแท้งได้ เพราะยังไม่มีความพร้อม ท่านเห็นด้วยเพียงใด						
๒๖	นายขาวหยิบปากกาด้ามเงิน ของเพื่อนไปจำหน่าย เพื่อซื้ออุปกรณ์ทำรายงานกลุ่มส่งครู						
๒๗	อริยมรรค มีองค์ ๘ นักเรียนมีทัศนคติและความเข้าใจดังนี้ คือ <u>สัมมาอาชีวะ</u> การขายยาฆ่าแมลง ทินเนอร์ อาวุธปืน ซึ่งถูกต้องตามกฎหมาย ดังนั้นจึงถือว่าเป็นอาชีพที่สุจริต ที่สามารถกระทำได้						

ข้อที่	รายการข้อถาม	ระดับความคิดเห็น					หมายเหตุ
		๑	๒	๓	๔	๕	
๒๘	สินค้าที่มีคุณภาพต่ำ แต่อาศัยโฆษณาที่เกินความเป็นจริง ถือว่าเขาเปรียบผู้บริโภค						
๒๙	นายคะนองทำการบ้านคณิตไม่ได้ ทั้งที่พยายามแล้ว ... ขอ ยืมนายดีไม่ยอมให้ลอก แต่ได้อธิบายวิธีทำให้นายคะนองแล้ว ให้เขาลองทำเองจนเขาทำได้เอง ท่านคิดว่านายคะนองทำ ถูกต้องเพียงใด						
๓๐	การค้าหยาบดิน เป็นสิ่งที่ถูกกฎหมาย ดังนั้นจึงไม่ขัดต่อ หลักธรรม						
๓๑	ถ้ากฎหมายกำหนดให้หญิงขายบริการทางเพศ สามารถจดทะเบียนได้ถูกต้องและเปิดเผยแล้ว ผู้ชายที่มีครอบครัวก็จะ สามารถไปใช้บริการได้ แต่ก็ยังถือว่าผิดศีลธรรมเหมือนเดิม						
๓๒	นายรังศรี เดินผ่านร้านขายทอง จึงคิดในใจว่า "ถ้าเราหยิบ ทองมาสัก 10 เส้น ก็คงจะสบายได้หลายเดือน" ... "รังศรีเอ๋ย ถ้าหมดบัญญัติญาจริง ๆ ให้ไปขอทานยังจะมีเกียรติและศักดิ์ศรี กว่าการฉก ฉวย ขโมยของผู้อื่น" ท่านเห็นด้วยกับรังศรี เพียงใด						
๓๓	อริยมรรค มีองค์ ๘ นักเรียนมีทัศนคติและความเข้าใจดังนี้ คือ <u>สัมมาวายามะ</u> ด.ช.กำชัย เห็นปู่สวดมนต์ นั่งสมาธิทุกวัน เขาจึงพยายามพูด ให้ปู่เลิกนั่งสมาธิ ... ท่านคิดว่า ด.ช.กำชัยกระทำถูกต้อง เพียงใด						
๓๔	นายช้าง เป็นวิทยากรหมู่บ้านซึ่งมีฐานะปานกลางเขา ทำหน้าที่แนะนำ เรื่องเกษตรกรรมแก่ชาวบ้าน เขาทุ่มเทความรู้ และประสบการณ์ โดยไม่รับค่าตอบแทน ... ท่านเห็นด้วยกับ นายช้าง เพียงใด						

ข้อที่	รายการข้อถกถาม	ระดับความคิดเห็น					หมายเหตุ
		๑	๒	๓	๔	๕	
๓๕	พระพุทธเจ้าปรินิพพานมาแล้วกว่า ๒,๕๐๐ ปี แต่สิ่งที่พระองค์ทรงมอบไว้ให้คือหลักธรรมคำสั่งสอน ดังนั้นผู้ปฏิบัติธรรมเท่านั้น จึงได้ชื่อว่าอยู่ใกล้พระพุทธเจ้า						
๓๖	ท่านชอบซื้อ CD. ที่ละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้อื่น แม้จะผิดกฎหมายแต่ไม่ถือว่าผิดศีลธรรม						
๓๗	นายฉันทปลุกมะม่วง กิ่งยื่นเข้ามาบ้านนายสนอง เขาจึงแจ้งตำรวจจับ ...นายฉันทจึงเอาไม้ขว้างพร้อมทั้งด่าสุนัขของนายสนอง ท่านเห็นด้วยกับการกระทำของนายฉันทเพียงใด						
๓๘	การบริหารจิตเจริญปัญญา ไม่ควรทำแบบแข็งข้ำเหมือนเป็นคนเฉื่อยชา นำรำคาญ ไม่ทันความเจริญของโลกการสื่อสารไร้พรมแดน						
๓๙	อริยมรรค มีองค์ ๘ นักเรียนมีทัศนคติและความเข้าใจดังนี้ คือ <u>สัมมาสติ</u> นายสมภพ มักถูกเพื่อนแกล้งด้วยการตบศีรษะบ้าง นำหนังสือชอนบ้าง แต่เขาก็ไม่เคยได้ตอบ แม้ว่าบางครั้งจะโกรธแต่ไม่ยอมมีเรื่องเพราะคิดว่าพอ แม้จะต้องเดือดร้อนหาที่เรียนให้ใหม่ ท่านเห็นด้วยกับการกระทำของนายสมภพเพียงใด						
๔๐	นางสมศรี ขึ้นรถประจำทางไปห้างสรรพสินค้า ...พบว่ามือของเก็น...ทำให้เธอดีใจมากเพราะคิดว่าเธอได้ลาภลอย ท่านคิดว่ากรกระทำของนางสมศรีถูกต้องเพียงใด						
๔๑	ผู้มีสติอยู่เสมอ ย่อมรอดพ้นจากความวิบัติ พิณาศ ได้						
๔๒	นักศึกษาที่ผิดหวังจากเรื่องความรัก หรือการเรียน มักจะทำร้ายตัวเองบ่อย ๆ เนื่องจากความฟุ้งซ่าน						

ข้อที่	รายการข้อถกถาม	ระดับความคิดเห็น					หมายเหตุ
		๑	๒	๓	๔	๕	
๔๓	อริยมรรค มีองค์ ๘ นักเรียนมีทัศนคติและความเข้าใจดังนี้ คือ <u>สัมมาสมาธิ</u> ขณะที่ท่านนั่งสมาธิ จิตใจของท่านจะสงบนิ่ง ไม่คิดเรื่องอะไรทั้งสิ้น ท่านเห็นด้วยเพียงใด						
๔๔	กีฬาทุกประเภทถ้าเล่นให้ชนะ นักกีฬาไม่จำเป็นต้องระมัดระวังอารมณ์ให้มากนัก เพราะทุกอย่างขึ้นอยู่กับพรสวรรค์ ท่านเห็นด้วยเพียงใด						
๔๕	การให้เด็กอ่านหนังสือช้า ๆ หรือฝึกให้คัดลายมือบ่อย ๆ เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการทำให้เด็กเกิดสมาธิ อารมณ์จะพุ่งช่าน้อยลงหรือไม่พุ่งช่านเลย เพราะเด็กจิตบริสุทธิ์เป็นพื้นฐาน ท่านคิดว่าเห็นด้วยเพียงใด						
๔๖	ผู้ที่ฝึกสมาธิทุกคน ต้องมีครูทำพิธีครอบขันธ์ ๕ เสียก่อน ท่านเห็นด้วยเพียงใด						

ประวัติผู้ศึกษา

- ชื่อ : นางบุญเรือน เตียรทอง
- วัน เดือน ปีเกิด : ๑๙ มิถุนายน ๒๕๐๒
- สถานที่เกิด : ๒๐๒ ซอยร่วมรักษา เขตห้วยขวาง จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- ประวัติการศึกษา : ประถมศึกษาปีที่ ๑-๗ โรงเรียนสามเสนนอก
(ประชากรราษฎร์อนุกุล) พ.ศ. ๒๕๑๕
มัธยมศึกษาปีที่ ๑-๕ โรงเรียนศรีอยุธยา พญาไท กรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๕๒๕
ศึกษาศาสตร์บัณฑิต (เอกสังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยรามคำแหง
พ.ศ. ๒๕๒๗
ธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๓๘
ธรรมศาสตร์โท พ.ศ. ๒๕๓๙
ธรรมศาสตร์เอก พ.ศ. ๒๕๔๐
- หน้าที่การงาน : ครูปฏิบัติการสอน โรงเรียนโพธิสารพิทยากร กรมสามัญศึกษา
แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ
- ตำแหน่ง : อาจารย์ ๒ ระดับ ๗
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๖๗/๑ หมู่ ๑๒ ซอยเปรมวดี ซอย ๔ แขวงศาลาธรรมสพน์
เขตทวีวัฒนา กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐